НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

РАДЗІЄВСЬКИЙ ЮРІЙ ЄВГЕНІЙОВИЧ

УДК 343.150.1

ДИСЕРТАЦІЯ

ОБҐРУНТОВАНІСТЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧОГО СУДДІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ

Спеціальність 081 «Право»
Галузь знань 08 «Право»
Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ **Ю. Є. Радзієвський**

Науковий керівник – **Арешонков Віталій Володимирович,**
доктор юридичних наук, професор

Київ–2026

АНОТАЦІЯ

Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 «Право»). – Національна академія внутрішніх справ. – Київ, 2026.

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає в комплексному дослідженні обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді у кримінальному провадженні.

Встановлено, що потреба в обґрунтуванні кримінальних процесуальних рішень слідчих суддів у теорії не піддається сумніву, проте на практиці останні не здійснюють дослідження й оцінку доказів, посилаючись на відсутність відповідних повноважень. Зазначено, що в цьому полягає основна причина необґрунтованості кримінальних процесуальних рішень у порядку судового контролю.

Узагальнено наукові погляди щодо розкриття обґрунтованості як вимоги до судового рішення у кримінальному провадженні. Констатовано, що вимогу обґрунтованості судового рішення визначають три аспекти: 1) повне та всебічне з'ясування обставин справи через дослідження та оцінку доказів; 2) доведеність цих обставин доказами, дослідженими в судовому засіданні; 3) досліджені в судовому засіданні докази мають бути оцінені з позиції належності, допустимості, достовірності, а також бути достатніми для того, щоб сформулювати необхідні висновки у справі.

Визначено, що обґрунтованість кримінального процесуального рішення є його властивістю, відповідно до якої всі передбачені законом обов'язкові висновки кримінального процесуального рішення ґрунтуються на об'єктивно встановлених обставинах справи внаслідок дослідження та оцінки в судовому

засіданні наявних доказів з позиції належності, допустимості, достовірності та достатності.

Проаналізовано теоретичні положення щодо залежності якості судових рішень та ефективності судової системи від обґрунтованості судових рішень. Зазначено, що обґрунтованість судового рішення є передумовою законності й справедливості кримінального процесу, оскільки вона гарантує дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, слугує меті встановлення об'єктивної істини в кримінальному судочинстві, а також є запобіжником від суддівського свавілля, складовою права на справедливий судовий розгляд і забезпечує справедливість «відплатного» покарання.

З'ясовано, що результатом відмови слідчих суддів від дослідження та оцінки доказів є ігнорування фактичних обставин та обставини локального предмета доказування. Як наслідок, у порядку судового контролю ухвалюються ізольовані від фактів справи необґрунтовані кримінальні процесуальні рішення.

Підтверджено, що без дослідження та оцінки доказів слідчими суддями судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях фактично не здійснюється та перетворюється у формальність. Акцентовано, що під час винесення слідчими суддями кримінально процесуальних рішень без встановлення фактичних обставин справи обґрунтованість не виконує роль запобіжника суддівському свавіллю та «голому розсуду». Підсумовано, що ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень у порядку судового контролю є істотним порушенням права учасників кримінального провадження на справедливий суд.

Досліджено наукові погляди щодо віднесення слідчого судді до суб'єктів доказування. Зосереджено увагу на тому, що від слідчого судді не слід очікувати збирання доказів, проте він не може бути звільнений від перевірки й оцінки доказів. Констатовано, що без здійснення такої діяльності

неможливо ухвалити правильне рішення щодо жодного питання, що є предметом судового контролю.

Зазначено, що внутрішнє переконання, як і сумнів, ґрунтується передусім на фактах об'єктивної дійсності. З'ясовано, що без достовірного знання про фактичні обставини справи не може бути сформоване внутрішнє переконання слідчого судді щодо змісту кримінального процесуального рішення. Зауважено, що за таких умов слідчий суддя може виносити свавільне та випадкове кримінальне процесуальне рішення.

Удосконалено теоретичні положення щодо розуміння стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час реалізації судового контролю. Обґрунтовано, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» не може тлумачитися як такий, що звільняє слідчих суддів від обов'язку повноцінно оцінювати й досліджувати докази з позиції належності, допустимості, достовірності та достатності, встановлювати фактичні обставини справи, вирішувати питання щодо правильності кримінально-правової кваліфікації.

Виокремлено доктринальні положення щодо використання терміна «розумна оцінка доказів». Доведено, що це поняття не є визначеним ні в судовій практиці, ні в науковій сфері, а тому не може підмінювати собою оцінку доказів на етапі судового контролю.

Проаналізовано доктринальні положення щодо мотивування процесуальних рішень у порядку судового контролю. Визначено, що мотивування слідчим суддею процесуального рішення є невід'ємним стандартом ухвалення законного й обґрунтованого рішення, яке здатне переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій стосовно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Визначено, що більшість зловживань у сфері кримінального переслідування вчиняється через безпідставне застосування та ініціювання заходів забезпечення кримінального провадження. На практиці зустрічаються випадки, коли за надуманими підставами вилучається майно фізичних і юридичних осіб, на нього накладаються незаконні арешти, у товариств

вилучаються фінансово-господарські документи, щодо громадян застосовуються запобіжні заходи без передбачених для цього підстав.

Акцентовано, що встановлення обов'язку щодо доведення наявності обґрунтованої підозри вчинення кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості не виконує роль запобіжника щодо необґрунтованого ініціювання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Унаслідок цього порушуються права й свободи людини на стадії досудового розслідування.

Констатовано, що всупереч вимогам приписів кримінального процесуального закону слідчі судді не здійснюють належний судовий контроль під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Зауважено, що більшість слідчих суддів дотримуються позиції, що питання належності та допустимості доказів не належать до компетенції слідчого судді та мають вирішуватися на стадії судового розгляду. Замість встановлення фактичних обставин кримінального провадження й оцінки доказів слідчі судді обмежуються поверхневим встановленням причетності особи до кримінального правопорушення.

Обґрунтовано, що в змісті кримінального процесуального закону слід передбачити окремий обов'язок слідчого судді щодо скасування письмового повідомлення про підозру у випадку встановлення порушення процесуального порядку вручення підозри або констатації необґрунтованості підозри в результаті дослідження всіх обставин кримінального провадження й оцінки кожного доказу з позиції вимог належності, допустимості, достовірності та достатності.

Підсумовано, що, попри регламентацію в п. 1 ч. 5 ст. 234 Кримінального процесуального кодексу України та п. 1 ч. 3 ст. 248 цього Кодексу процесуальних обов'язків сторони обвинувачення щодо доведення факту вчинення кримінального правопорушення, слідчі судді під час розгляду відповідних клопотань (про проведення обшуку, негласної слідчої (розшукової) дії) часто не оцінюють докази з позиції належності, допустимості

й достатності. Недослідження цих матеріалів і невстановлення фактичних обставин справи призводить до постановлення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень.

Ключові слова: внутрішнє переконання, обґрунтована підозра, обґрунтованість, оцінка доказів, доказування, процесуальні рішення, слідчий суддя, стандарти доказування, судовий контроль, судовий розгляд, кримінальне провадження, досудове розслідування, права й свободи людини, заходи забезпечення кримінального провадження, слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Radzievsky Y. The Soundness of Procedural Decisions by Investigating Judges in Criminal Proceedings. – *Qualification scientific work as a manuscript*.

Thesis for Doctor of Philosophy degree in specialty 081 «Law» (08 «Law»). – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2026.

This dissertation addresses the research objective of conducting a comprehensive study of the validity of procedural decisions made by investigating judges in criminal proceedings.

It has been established that the need to justify criminal procedural decisions by investigating judges is unquestionable in theory; however, in practice, the latter do not examine and evaluate evidence, citing a lack of relevant authority. It is noted that this constitutes the primary cause of the lack of justification in criminal procedural decisions subject to judicial review.

Scientific views regarding the disclosure of justification as a requirement for a judicial decision in criminal proceedings are summarized. It is stated that the requirement for the justification of a judicial decision is manifested in three aspects: 1) a complete and comprehensive clarification of the circumstances of the case through the examination and evaluation of evidence; 2) the substantiation of these circumstances by evidence examined in court; 3) the evidence examined in court must be assessed for relevance, admissibility, and reliability, and must be sufficient to draw the necessary conclusions in the case.

It is determined that the soundness of a criminal procedural decision is its characteristic, according to which all mandatory conclusions of the criminal procedural decision provided for by law are based on objectively established facts of the case resulting from the examination and evaluation in court of the available evidence regarding relevance, admissibility, reliability, and sufficiency.

Theoretical provisions regarding the dependence of the quality of judicial decisions and the effectiveness of the judicial system on the soundness of judicial decisions are examined. It has been established that the soundness of a judicial

decision is a prerequisite for the legality and fairness of criminal proceedings, as it guarantees the observance of the rights and freedoms of participants in criminal proceedings, serves the purpose of establishing objective truth in criminal proceedings, acts as a safeguard against judicial arbitrariness, constitutes a component of the right to a fair trial, and ensures the fairness of «retributive» punishment.

It has been established that the refusal of investigating judges to examine and evaluate evidence results in the disregard of factual circumstances and the specific subject matter of the evidence, leading to the adoption of unfounded criminal procedural decisions «detached» from the facts of the case during judicial review.

It has been confirmed that without the examination and evaluation of evidence by investigating judges, judicial review of the observance of the rights, freedoms, and interests of individuals in criminal proceedings is effectively not carried out and becomes a mere formality. It is emphasized that when investigating judges issue criminal procedural decisions without establishing the factual circumstances of the case, the requirement of reasonableness fails to serve as a safeguard against judicial arbitrariness and «bare discretion.» It is concluded that the adoption of unsubstantiated criminal procedural decisions under judicial review constitutes a significant violation of the right of participants in criminal proceedings to a fair trial.

Scientific views regarding the classification of the investigating judge as a party to the presentation of evidence are examined. Attention is drawn to the fact that an investigating judge should not be expected to collect evidence, but he cannot be exempted from verifying and evaluating evidence. It is noted that without the investigating judge’s evaluation of the evidence, it is impossible to make a correct decision on any issue subject to judicial review.

Attention is drawn to the fact that internal conviction, like doubt, is based primarily on facts of objective reality. It is established that without reliable knowledge of the factual circumstances of the case, the investigating judge cannot form an internal conviction regarding the content of a criminal procedural decision.

It is noted that in such a case, the investigating judge may issue an arbitrary and random criminal procedural decision.

The theoretical provisions regarding the understanding of the «reasonable suspicion» standard of proof during the exercise of judicial review have been refined. It is emphasized that the standard of proof «reasonable suspicion» cannot be understood as exempting investigating judges from the duty to fully evaluate and examine evidence for relevance, admissibility, reliability, and sufficiency, to establish the factual circumstances of the case, and to resolve issues regarding the correctness of criminal-law classification.

Doctrinal provisions regarding the use of the term «reasonable assessment of evidence» are noted. It is demonstrated that the term «reasonable assessment of evidence» is not defined either in judicial practice or in the academic sphere and cannot substitute for the assessment of evidence at the stage of judicial review.

This paper analyzes the doctrinal principles governing the reasoning behind procedural decisions in the context of judicial review. It is established that the reasoning provided by an investigating judge in a procedural decision is an indispensable standard for rendering a lawful and well-founded decision capable of convincing an objective observer of the fairness of state institutions' actions regarding the individual subject to criminal proceedings.

Most abuses in the field of criminal prosecution are committed through the groundless application and initiation of measures to secure criminal proceedings. In practice, there are cases when, on far-fetched grounds, the property of individuals and legal entities is seized, illegal arrests are imposed on it, financial and business documents are seized from companies, and preventive measures are applied to citizens without any grounds provided for this.

It is emphasized that establishing the obligation to prove the existence of reasonable suspicion regarding the commission of a criminal offense of the corresponding degree of severity does not serve as a safeguard against the unjustified initiation and application of measures to secure criminal proceedings, resulting in the violation of human rights and freedoms at the pre-trial investigation stage.

It is noted that, contrary to the requirements of criminal procedural law, investigating judges do not exercise proper judicial oversight when deciding on the application of measures to secure criminal proceedings. It is noteworthy that the vast majority of investigating judges hold the position that issues of the relevance and admissibility of evidence do not fall within the jurisdiction of the investigating judge and must be resolved at the trial stage. Instead of establishing the factual circumstances of the criminal proceedings and evaluating the evidence, investigating judges limit themselves to a superficial determination of a person's involvement in a criminal offense.

It is argued that criminal procedural law should provide for a separate obligation of the investigating judge to revoke a written notice of suspicion in the event of a violation of the procedural order for serving the notice or a finding that the suspicion is unfounded, following an examination of all circumstances of the criminal proceedings and an evaluation of each piece of evidence in terms of its relevance, admissibility, reliability, and sufficiency.

It is concluded that despite the regulation in paragraph 1 of part 5 of Article 234 of the CPC of Ukraine and paragraph 1 of part 3 of Article 248 of the CPC of Ukraine of the procedural obligations of the prosecution to prove the fact of the commission of a criminal offense, investigating judges, when considering relevant motions (to conduct a search or covert investigative (search) actions), do not evaluate the evidence for relevance, admissibility, and sufficiency, do not examine it, do not establish the factual circumstances of the case, and, as a result, issue unfounded criminal procedural decisions.

Key words: internal conviction, reasonable suspicion, reasonableness, evaluation of evidence, burden of proof, procedural decisions, investigating judge, standards of proof, judicial review, court proceedings, criminal proceedings, pretrial investigation, human rights and freedoms, measures to ensure criminal proceedings, investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею як причина ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень під час здійснення судового контролю. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Т. 3. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353259 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.20.

2. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. №2. С. 1045–1052. URL: https://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/328120

3. Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.110.

4. Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України: сучасний стан та шляхи забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2022. Вип. 60. С. 75–78. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.16.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею під час здійснення судового контролю: міф або реальність? *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу :* матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 464–466.

2. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. *Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі :* збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 грудня 2025 р.). Київ, 2025. Т. 1. С. 145–148. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7547570f-0ac5-4d8d-8056-df1e8286f059/content

3. Радзієвський Ю. Є. Проблемні аспекти обґрунтованості рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України. *Актуальні питання досудового розслідування :* збірник тез круглого столу (28 квітня 2023 р., Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 21–23. URL: https://surl.li/jfjomt

4. Радзієвський Ю. Є. Практичні проблеми обґрунтування в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів :* збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., м. Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 79-81. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 14
ВСТУП 15
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ОБҐРУНТОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ 24
1.1. Стан наукових досліджень і вивчення проблематики обґрунтованості судових рішень 24
1.2. Поняття та природа обґрунтованості судових рішень 54
1.3. Значення та мета обґрунтованості судових рішень у кримінальному провадженні 70
Висновки до розділу 1 91
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ 94
2.1. Встановлення фактичних обставин справи через дослідження та оцінку доказів 94
2.2. Стандарт доказування як критерій ступеня обґрунтування судового рішення 111
2.3. Міжнародний досвід обґрунтування процесуальних рішень, що виносяться за результатами здійснення судового контролю 131
Висновки до розділу 2 158
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИХ СУДДІВ 160
3.1. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження 160
3.2. Розгляд скарг на повідомлення про підозру 181
3.3. Надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій 205
Висновки до розділу 3 228
ВИСНОВКИ 230
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 234
ДОДАТКИ 269

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄКПЛ	Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄС	Європейський союз
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КПР	Кримінальні процесуальні рішення
КРЄС	Консультативна рада європейських суддів
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
СРД	слідчі (розшукові) дії

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлена комплексом теоретичних і практичних проблем, що виникають під час здійснення судового контролю у кримінальному провадженні та безпосередньо пов’язані з якістю та змістом кримінальних процесуальних рішень слідчого судді. У сучасних умовах розвитку кримінального процесу України, орієнтованого на європейські стандарти захисту прав людини, а також імплементацію європейських підходів до справедливого судового розгляду, питання обґрунтованості судових рішень набуває ключового значення.

Слід зауважити, що обґрунтованість судового рішення слідчого судді є не лише формальною вимогою кримінального процесуального закону, а й фундаментальною гарантією реалізації прав людини на справедливий суд, ефективний засіб юридичного захисту та запобігання свавільному втручанню в права, свободи та законні інтереси особи. Саме критерій обґрунтованості відіграє вагому роль у забезпеченні законного та справедливого судового рішення, що безпосередньо впливає на досягнення ефективності кримінального провадження загалом. Водночас особливу актуальність дослідження зумовлює наявність суттєвих проблем у правозастосовній практиці слідчих суддів. Зокрема, значна частина процесуальних рішень останніх приймається без належного дослідження та оцінки доказів, що призводить до їх формального характеру, ізольованості від фактичних обставин справи та, як наслідок, – необґрунтованості ухваленого рішення, що нівелює зміст судового контролю, перетворюючи його на декларативний інструмент, який не забезпечує реального захисту прав учасників кримінального провадження. Проблемність ситуації посилюється й тим, що в теорії кримінального процесу відсутній єдиний підхід до визначення змісту обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді, а також до меж і характеру його участі в доказуванні. Попри визнання того, що обґрунтованість

передбачає встановлення фактичних обставин справи шляхом оцінки доказів, на практиці спостерігається тенденція до звуження цих повноважень, що суперечить правовій сутності судового контролю та його функціональному призначенню. Також обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді безпосередньо пов'язана із застосуванням стандартів доказування, зокрема стандарту «обґрунтована підозра», який займає провідне місце під час вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій, а також розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів досудового розслідування чи прокурора. Несформованість чітких критеріїв оцінки доказів у межах цього стандарту створює ризики довільного тлумачення та ухвалення необґрунтованих рішень.

У науці кримінального процесу проблеми доказування й оцінки доказів, що становлять основу обґрунтованості судових рішень, досліджували такі вчені, як В. В. Вапнярчук, Ю. М. Грошевий, В. А. Журавель, О. В. Капліна, А. В. Коваленко, В. Т. Нор, О. С. Осетрова, М. А. Погорецький, Х. Р. Слюсарчук, В. А. Смирнов, О. С. Старенький, С. М. Стахівський, Л.Д. Удалова, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та інші. У їхніх працях проаналізовано зміст доказування, його межі, стадії, суб'єкти та критерії оцінки доказів. У більшості наукових напрацювань обґрунтовано, що встановлення фактичних обставин справи через дослідження й оцінку доказів є необхідною передумовою ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення. Окремий напрям наукових досліджень присвячений проблемам здійснення судового контролю під час досудового розслідування. Значний внесок у розвиток цієї проблематики здійснили В. В. Андрух, І. В. Гловюк, Б. Ю. Головко, О. В. Капліна, Я. О. Леонякі, М. А. Макаров, М. А. Погорецький, М. В. Савчин, В. М. Тертишник, О. Г. Яновська, які вивчали правову природу судового контролю, його межі, функціональне призначення тощо. Водночас специфічні питання обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді досліджені фрагментарно. Аспекти цієї

проблеми виокремлено в працях, присвячених застосуванню заходів забезпечення кримінального провадження, стандартам доказування, зокрема стандарту «обґрунтована підозра», практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо вимог до мотивування судових рішень тощо. Однак комплексне опрацювання питання обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді у кримінальному провадженні не отримало належного висвітлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки», Указу Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки», Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки.

Мета та завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виконання наукового завдання, яке полягає в аналізі обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді у кримінальному провадженні та розробленні науково обґрунтованих пропозицій та практичних рекомендацій з удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства для забезпечення належного рівня обґрунтованості таких рішень у межах здійснення судового контролю.

Досягнення зазначеної мети зумовлює необхідність реалізації таких *завдань:*

– з'ясувати стан наукових досліджень і вивчення проблематики обґрунтованості процесуальних рішень слідчих суддів;

– визначити поняття та природу обґрунтованості процесуальних рішень слідчих суддів;

– виокремити значення й мету обґрунтованості процесуальних рішень слідчих суддів;

– схарактеризувати встановлення фактичних обставин справи через дослідження й оцінку доказів;

– встановити зміст стандарту доказування «обґрунтована підозра» при ухваленні процесуальних рішень слідчими суддями;

– узагальнити міжнародний досвід обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що виносяться за результатами здійснення судового контролю;

– проаналізувати розгляд слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

– надати характеристику розгляду скарг на повідомлення про підозру;

– з'ясувати зміст надання слідчим суддею дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у сфері здійснення судового контролю у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді в кримінальних провадженнях.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, застосування яких забезпечило всебічне, повне й об'єктивне пізнання проблем обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді в кримінальному провадженні. *Діалектичний* метод використано як універсальний метод наукового пізнання, що надав можливість проаналізувати обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді в їхньому розвитку, взаємозв'язку та взаємозумовленості з іншими правовими явищами, зокрема судовим контролем, доказуванням і стандартами доказування (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2, 3.1). *Системно-структурний* метод застосовано для дослідження обґрунтованості як складного правового явища, визначення її елементів, структури та місця в системі судових рішень, а також для аналізу взаємозв'язків між доказуванням та обґрунтуванням судових рішень слідчого судді (підрозділи 1.2, 2.1). *Формально-логічний* метод використано в процесі

формулювання дефініцій, зокрема під час визначення поняття обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді (підрозділ 1.2). *Порівняльно-правовий* метод слугував підґрунтям для дослідження міжнародного досвіду обґрунтування судових рішень, зокрема практики Європейського суду з прав людини, а також для зіставлення національних підходів з європейськими стандартами з метою визначення напрямів удосконалення кримінального процесуального законодавства України (підрозділ 2.3). *Формально-юридичний (догматичний)* метод надав можливість проаналізувати норми кримінального процесуального законодавства, що регулюють здійснення судового контролю, доказування та вимоги до судових рішень, а також визначити їхній зміст і виявити прогалини та колізії правового регулювання (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 3.3). Методи *аналізу та синтезу* застосовано для виокремлення в досліджуваному явищі окремих елементів і подальшого їх узагальнення у вигляді цілісної концепції обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). *Емпіричний* метод, зокрема метод узагальнення судової практики й анкетування, використано для вивчення реального стану практики правозастосування.

Емпіричну базу дослідження становлять результати комплексного вивчення й узагальнення правозастосовної практики, зокрема аналіз вітчизняних судових рішень і рішень Європейського суду з прав людини. Окреме місце в емпіричній базі дослідження посідають результати анкетування практичних працівників органів досудового розслідування. Зокрема, проведено опитування 90 слідчих Національної поліції України і 50 адвокатів, що надало можливість отримати узагальнену інформацію щодо їхнього бачення ролі слідчого судді в процесі доказування, а також проблем в аспекті обґрунтованості процесуальних рішень.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших монографічних досліджень, у якому комплексно розроблено теоретико-прикладні засади обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді у кримінальному провадженні та сформульовано

науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства й практики його застосування під час здійснення судового контролю:

уперше:

– доведено, що категорія "розумна оцінка доказів", яка активно використовується в сучасній практиці слідчих суддів, не має правового закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві та не спирається на прецеденти Європейського суду з прав людини. З огляду на це обґрунтовано, що "розумна оцінка доказів" позбавлена чітких формально-юридичних критеріїв і не може підмінювати собою оцінку доказів під час здійснення судового контролю;

– з'ясовано, що результатом відмови слідчих суддів щодо дослідження та оцінки доказів є ігнорування фактичних обставин та обставин локального предмета доказування, унаслідок чого в порядку судового контролю ухвалюються ізольовані від фактів справи необґрунтовані кримінальні процесуальні рішення;

удосконалено:

– теоретичні положення залежності якості судових рішень та ефективності судової системи від обґрунтованості судових рішень. Встановлено, що обґрунтованість судового рішення є передумовою законності та справедливості кримінального процесу, оскільки вона гарантує дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, слугує меті встановлення об'єктивної істини в кримінальному судочинстві, а також є запобіжником від суддівського свавілля, складовою права на справедливий судовий розгляд і забезпечує справедливість «відплатного» покарання;

– наукові погляди щодо віднесення слідчого судді до суб'єктів доказування. Акцентовано, що від слідчого судді не слід очікувати збирання доказів, проте він не може бути звільнений від обов'язку перевірки й оцінки доказів. Без оцінки слідчим суддею доказів неможливо ухвалити правильне рішення щодо жодного питання, що є предметом судового контролю;

– наукові підходи до нормативної регламентації діяльності слідчого судді на етапі судового контролю в частині оцінки доказів під час вирішення питань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (ст. 132 КПК України), надання дозволу на обшук (ст. 234 КПК України), проведення НСРД (ст. 248 КПК України) та розв'язання скарг на повідомлення про підозру (ст. 303 КПК України);

набули подальшого розвитку:

– наукові погляди щодо визначення змісту обґрунтованості як вимоги до судового рішення в кримінальному провадженні. Констатовано, що вимога обґрунтованості судового рішення виявляється в таких трьох аспектах, як: 1) повне та всебічне з'ясування обставин справи через дослідження й оцінку доказів; 2) доведеність цих обставин доказами, дослідженими в судовому засіданні; 3) досліджені в судовому засіданні докази мають бути оцінені з позиції належності, допустимості, достовірності, а також бути достатніми для того, щоб сформулювати необхідні висновки у справі;

– теоретичні положення щодо трактування стандарту доказування «обґрунтована підозра» під час реалізації судового контролю. Акцентовано, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» не може тлумачитися як такий, що звільняє слідчих суддів від обов'язку повноцінно оцінювати й досліджувати докази з позиції належності, допустимості, достовірності та достатності, встановлювати фактичні обставини справи, вирішувати питання про правильність кримінально-правової кваліфікації;

– доктринальні положення щодо мотивування процесуальних рішень у порядку судового контролю. Визначено, що мотивування слідчим суддею процесуального рішення є невід'ємним стандартом ухвалення законного й обґрунтованого рішення, яке здатне переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій стосовно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

На підставі отриманих теоретичних результатів сформульовано нормативні пропозиції щодо змін і доповнень до ст. 132, 234, 248, 303 КПК

України з метою вдосконалення обґрунтування процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання в різних сферах юридичної діяльності, що забезпечує як розвиток теорії кримінального процесу, так і вдосконалення правозастосовної практики, зокрема у:

– *науково-дослідній діяльності* – як теоретико-методологічне підґрунтя під час аналізу правових механізмів, що регулюють здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях (акт ННІ «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана від 20.01.2026);

– *навчальному процесі* – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із студентами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Оперативно-розшукова діяльність» (акт ННІ «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана від 20.01.2026, акт НУ «Одеська юридична академія» від 17.02.2026).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені й представлені під час виступів у межах науково-практичних заходів як всеукраїнського, так і міжнародного рівнів, таких як: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу» (16 грудня 2022 р., м. Київ), Всеукраїнська науково-практична конференція «Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі» (18 грудня 2025 р., м. Харків), Круглий стіл «Актуальні питання досудового розслідування» (28 квітня 2023 р., м. Кривий Ріг), VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів» (26 травня 2023 р., м. Кривий Ріг).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у восьми наукових працях, зокрема у чотирьох статтях у наукових

фахових виданнях України з юридичних наук і чотирьох тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура й обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що вміщують дев’ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (зокрема 329 найменувань, викладених у межах 35 сторінок), семи додатків, розміщених на 13 сторінках. Повний обсяг дисертаційного дослідження становить 282 сторінки, з яких основний текст становить 220 сторінок.

РОЗДІЛ 1
СУТНІСТЬ ОБҐРУНТОВАНОСТІ СУДОВИХ РІШЕНЬ

1.1. Стан наукових досліджень і вивчення проблематики обґрунтованості судових рішень

Обґрунтованість є невід'ємним елементом засади законності та права на справедливий суд. Вона зобов'язує суддю приймати рішення відповідно до фактичних обставин справи, мінімізує суб'єктивний фактор під час ухвалення судового рішення й виконує роль запобіжника від суддівського свавілля. З огляду на важливість обґрунтованості та її значущості для кримінального процесу, вона завжди була об'єктом посиленої уваги науковців.

За часів дореволюційної Російської імперії чинне законодавство не вимагало від суду відображати у вироку підстави своїх рішень. Це змінилося з прийняттям Статутів кримінального судочинства 1864 року, ст. 130 яких засвідчувала необхідність зазначати: «міркування, прийняті основою вироку» [123, с. 1338] (щодо вироків мировых суддів. – І.П.), а ст. 797 «міркування звинувачення як з поданими у справі доказами, так і з законами» (щодо вироків коронних судів. – І.П.) [123, с. 1338].

У юридичній дореволюційній науці ці положення тлумачилися як такі, що зобов'язують суд ретельно викладати ті підстави, якими він прийшов до певного висновку [123, с. 1339]. Як зазначав І. Я. Фойницький, «…всяке судове рішення має містити в собі мотиви або міркування, на яких засноване; це його суттєва відмінність від адміністративних розпоряджень...» [306, с. 331]. «У… вироку серед іншого мають міститися обставини справи та міркування, прийняті за підставу рішення» [306, с. 332].

З прийняттям Статутів кримінального судочинства 1864 року в Російській імперії відбувся перехід від теорії формальних доказів до проголошення вільної оцінки доказів і було запроваджене винесення судових

рішень за внутрішнім переконанням суддів. Ці зміни справили визначальний вплив на розвиток і становлення інституту обґрунтованості в царській Росії. Тогочасні процесуалісти відкидали будь-які намагання встановити критерії оцінки доказів і вимоги до судових вироків, розцінюючи це як повернення до віджилої теорії формальної оцінки доказів. Зокрема, М. М. Гродзинський зауважував, що, звільнившись від ланцюгів формальних доказів, теорія і практика «вдалися до іншої крайності та проголосили суддю абсолютно вільним від будь-яких правил і вказівок» [79, с. 5].

І. Я. Фойницький, оцінюючи англо-американську систему доказів, зазначав: оскільки вона охоплює правила оцінки доказів, визначення їх допустимості й способів доказування, цю правову систему можна вважати формальною теорією. Учений стверджував, що під час складання Судових статутів пропонувалося встановити деякі правила оцінки доказів. Проте проти такої ініціативи висувалися аргументи про те, що «переконання не знає інших законів, окрім вказівок розуму і навіювань совісті», що «правила про докази, хоч би якими правильними вони не видавалися a priori, не можуть вважатися безперечними під час застосування до всіх випадків багатогранної дійсності», що формальна теорія ніколи не запобігала несправедливим засудженням і доволі часто призводила до безкарності очевидних злочинців. Також акцентувалося, що включення таких правил до статутів – навіть не у статусі безспірних вказівок, а лише рекомендованих і не обов’язкових до виконання настанов – неминуче надасть їм обов’язкового значення: «правила ці були встановлені якщо не силою законодавчих велінь, то силою авторитету законодавчої влади». Така настанова спричинила б такий шкідливий наслідок, що відкривав би суддям і присяжним легкий спосіб ухвалення рішень шляхом пристосування обставин справи під відомі й один раз встановлені формули, без самостійного аналізу значення кожної обставини та без ретельного усвідомлення сили всіх доказів у сукупності [306, с. 184–186].

Водночас І. Я. Фойницький виокремлював низку правил, що встановлюють грань між суддівською свободою та індивідуальним свавіллям:

1) внутрішнє переконання має бути висновком з обставин, представлених суду й перевірених у судовому порядку; 2) внутрішнє переконання має бути основане на розгляді й обговоренні всіх доказів у справі; 3) суд має вирішувати справи на підставі доказів, зібраних ним або наданих йому у всій сукупності; 4) кожний доказ оцінюється за його власною природою та у зв'язку зі справою [306, с. 189–192]. С. І. Вікторовський пропонував подібну систему правил для запобігання суддівському свавіллю [59, с. 145].

Визнаючи єдиним критерієм істини в суддівському рішенні внутрішнє переконання, російські дореволюційні процесуалісти дотримувалися думки, що об'єктивна істина є недосяжною в кримінальних справах. Наприклад, Л. Є. Владіміров стверджував, що суд у своїх висновках про винуватість обвинуваченого ґрунтується на «приблизних узагальненнях» і задовольняється високим ступенем імовірності того, що обвинувачений є винуватим [65, с. 99].

За часів царської Росії вчені розглядали окремі елементи обґрунтованості як інструменти для запобігання суддівському свавіллю. Перші згадки про обґрунтованість почали з'являтися як у законодавстві, так і в науковій доктрині з другої половини XIX сторіччя. Подальшому розвитку й становленню інституту обґрунтованості заважали побоювання щодо того, що встановлення критеріїв оцінки доказів і вимог до судових рішень поверне російський кримінальний процес до теорії формальних доказів, від якої той відмовився з прийняттям Статутів кримінального судочинства 1864 [305, с. 185–186].

У перші роки радянської влади в Україні вимога про обґрунтованість судових рішень не дістала законодавчого закріплення, але необґрунтовані рішення судів скасовувалися вищими судами. Зокрема, у справі С., засудженого Подільським губернським революційним трибуналом за бандитизм, Верховний касаційний суд у своїй ухвалі від 16 березня 1920 року зазначив: «Вбачаючи у вироку ознаки явної несправедливості, такий скасувати». Ці ознаки явної несправедливості виявлялися в тому, що «у справі

відсутні всілякі докази, що встановлюють участь С. у бандитських нападах» [116, с. 99]. У справі К., засудженого Черніговським революційним трибуналом за контрреволюційну діяльність, Верховний касаційний суд, скасовуючи вирок, у своїй ухвалі від 3 травня 1920 року зазначив: «Суттєвим є вказівка засудженого на неправильність визнання його винуватим на підставі показів свідків на суді, оскільки свідки на суді категорично підтвердили невинуватість К.» [116, с. 100].

Положення Кримінально-процесуального кодексу УССР від 1922 року безпосередньо не вимагали обґрунтовувати судові рішення та не визначали змісту самого терміна «обґрунтованість». Причому згідно зі ст. 338 КПК УССР від 1922 року [100] в описовій частині вироку мали бути викладені «здобуті судовим слідством дані, покладені судом в основу вироку, що виноситься». Стаття 359 КПК УССР від 1922 року визначала підставою для скасування вироку в касаційному порядку явну його несправедливість. Своєю чергою, згідно зі ст. 363 КПК УССР від 1922 року, вирок вважався очевидно несправедливим, «коли він, не знаходячи ніякого підтвердження в даних досудового слідства, є абсолютно голослівним».

Згідно зі ст. 308 Кримінально-процесуального кодексу УССР від 1927 року [101], суд повинен був наводити в описовій частині вироку «покладені судом в основу постановлюваного вироку дані, здобуті судовим слідством, і взяті до уваги документи». У КПК УССР від 1927 року голослівність вироку перестала бути ознакою його явної несправедливості та, відповідно, окремою підставою для скасування вироку. Черговим виявом неправильного розуміння принципу вільної оцінки доказів було закріплення в ст. 296 КПК УССР від 1927 року правила, згідно з яким суд міг обґрунтовувати свій вирок на доказах, «неоголошених на судовому слідстві».

Стаття 24 Основ кримінального судочинства СРСР від 1928 року вимагала, щоб вирок був викладений ясно, з необхідною повнотою та доведеністю. У постанові № 47 Пленуму Верховного Суду СРСР від 7 червня 1934 року «Про необхідність суворого дотримання судами кримінально-

процесуальних норм» виокремлено недоліки судової практики щодо судових вироків, серед яких недостатня конкретність викладення деяких вироків і відсутність у них посилання на докази, покладені судом в основу вироку. Пленум Верховного суду акцентував судам, що вони, серед іншого, мають забезпечувати конкретність та обґрунтованість висновків, яких доходить суд [99, с. 79, 81].

У період радянського терору й сталінських репресій деякі процесуалісти, продовжуючи хибне тлумачення принципу вільної оцінки доказів, заперечували можливість оцінки доказів за встановленими критеріями й застосування будь-яких вимог до суддівського вироку. У працях окремих радянських юристів, а саме А. Я. Вишинського, С. А. Голунського [78, с. 7–9], М. А. Чельцова, Г. Н. Агеєвої, М. В. Фрейганта [309, с. 33–34] і деяких інших міститься твердження, що в судовій діяльності критерієм істини є не практика та факти, а внутрішнє переконання суддів [178, с. 51]. А. Я Вишинський зазначав, що «… голос, який каже судді: це правильно, ти правильно вирішив, – це голос його внутрішнього переконання, який самотужки й визначає в кінцевому рахунку цінність і значення всіх доказів всього процесу загалом». На думку А. Я. Вишинського, учені, які не вважали внутрішнє переконання критерієм істини, ставали на шлях, що веде до «середньовічної теорії формальних доказів і йдуть, по суті, на поводі у фашистів» [68, с. 5].

Ці теоретичні настанови посилювали суб’єктивну складову під час оцінки доказів, виправдовували необґрунтовані звинувачення й судові помилки [94, с. 335]. Прихильники цієї позиції, як і за часів дореволюційної Росії, обстоювали думку, що в кримінальному процесі можна встановити лише відносну істину, а матеріальна істина є недосяжною. А. Я. Вишинський зауважував, що «вимагати від суду, щоб його рішення було уособленням абсолютної істини, явно невиконувана в умовах судової діяльності задача, тому що в судово-процесуальних відносинах особливо утруднена і, можливо, зовсім нереальна спроба провести межу між істиною абсолютною і відносною» [64, с. 201]. В. С. Тадевосян вважав, що обставини багатьох

досліджуваних справ і результати роботи слідчих, прокурорів, суддів, експертів та інших осіб не завжди дають змогу встановити істину в повній відповідності до дійсності [243, с. 7].

У 20–30-х роках деякі радянські процесуалісти, криміналісти, психологи й медики були прихильниками теорії «об'єктивізації» кримінального процесу. Не заперечуючи значення вільної оцінки доказів, «об'єктивісти» акцентували, що внутрішнє переконання має бути обґрунтованим [94, с. 334]. М. М. Гродзинский стверджував, що «саме ця наукова об'єктивізація підстав, за якими має відбуватися оцінка доказів, є тією фазою, у яку вступає в наші дні доказове право в міру того, як воно подолало систему законних доказів і поступово відходить від системи вільного переконання, позбавленого об'єктивно перевіреного обґрунтування» [79, с. 15].

М. А. Чельцов зазначав, що діалектичний підхід до доказів та їхніх джерел, вимогу суворої критики всіх формальних моментів справи не можна тлумачити в сенсі звільнення судді від підпорядкування законам логіки, від пов'язаності їх фактами справи [315, с. 507]. Навіть А. Я. Вишинський визнавав необхідність усунення ризиків суддівського свавілля. «Буржуазні процесуалісти, що захищали принципи внутрішнього суддівського переконання, відчуваючи хиткість своєї позиції, встановлювали низку правил, спрямованих на пом'якшення крайнього суб'єктивізму цієї теорії. Внутрішнє переконання було правомірним лише за наявності певних умов його формування. Цими умовами є: перше – внутрішнє переконання має бути висновком з обставин справи; друге – воно має бути ґрунтуватися на обговоренні й оцінці всіх обставин; третє – ці обставини мають бути розглянуті й оцінені не ізольовано один від одного, а у всій їх сукупності; четверте – переконання має бути результатом оцінки кожної обставини «за його власною природою та за зв'язком зі справою» (Фойницький). Якими б абстрактними ці умови не були, вони не позбавлені певного практичного значення. Вони надають теорії внутрішнього переконання певної процесуальної стійкості, стрункості й логічності, підпорядковують суддівське

рішення певному контролю, а отже, встановлюють певні межі безмежності суддівського переконання [64, с. 160].

Суперечності між принципом вільної оцінки доказів та обґрунтованістю вироку були предметом дослідження Пленуму Верховного суду УССР, який детально проаналізував в одній зі своїх постанов правило «вільної оцінки доказів судом»: «Закон обмежує свободу суду першої інстанції в оцінюванні доказів за його внутрішнім переконанням, вимагаючи, щоб це внутрішнє переконання не було довільним, а ґрунтувалося на всіх обставинах справи в їх сукупності. Тому вирок, винесений за внутрішнім переконанням суду, але без оцінки доказів, що базується на розгляді всіх обставин справи, є вироком голослівним» [194, с. 127].

Згідно зі ст. 15 ЗУ «Про судоустрій СРСР» від 1938 року, під час розгляду скарг і протестів вищий суд за наявними в справі й наданими доказами перевіряв законність та обґрунтованість винесеного нижчим судом вироку або рішення. Стаття 43 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року передбачала, що вирок суду мав бути законним та обґрунтованим. На думку В. Я. Дорохова і В. С. Ніколаєва, із прийняттям Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року не залишається жодних сумнівів у тому, що обґрунтованість вироку означає відповідність реальній дійсності всіх висновків суду, викладених у правильній формі [91, с. 25].

Становленню й розвитку обґрунтованості як запобіжнику суддівському свавіллю суттєво заважало те, що радянський суд під час оцінки доказів нарівні із законом мав керуватися соціалістичною правосвідомістю (на перших етапах існування радянської влади – революційною правосвідомістю) [174]. Такий підхід до оцінки доказів застосовувався протягом усього періоду СРСР, причому в перші роки радянської влади соціалістична (революційна) правосвідомість навіть підмінювала собою закон під час вирішення справ. Зокрема, згідно з Декретом «Про суд» № 1, суди, вирішуючи справи, керувалися у своїх рішеннях і вироках законами повалених республік лише в

тій частині, у якій вони не були скасовані революцією та не суперечили революційній совісті й революційній правосвідомості [64, с. 167]. А. Я. Вишинський стверджував, що соціалістична правосвідомість судді коригує застосування закону, відіграє вирішальну роль в усуненні можливих суперечностей між формулою закону та життєвою вимогою [67, с. 194–199]. А. Я. Вишинський також вважав, що внутрішнє переконання судді належить до соціалістичної правосвідомості як окреме й загальне [64, с. 181]. На думку І. І. Мухіна, соціалістична правосвідомість є нормативною основою процесуальної форми оцінки доказів поряд із законом; він зазначав, що саме вона дає суду можливість пізнати факти відповідно до дійсності та зробити достовірні висновки у справі [165, с. 98]. Отже, на ранніх етапах існування СРСР обґрунтованість майже не виконувала своєї основної функції – запобіжника від суддівського свавілля. Першою причиною було спотворене тлумачення принципу вільної оцінки доказів, а другою – обов'язок радянського суду під час оцінки доказів нарівні із законом керуватися соціалістичною (революційною) правосвідомістю.

М. М. Гродзинський у своїй книзі «Касаційне і наглядове провадження в радянському кримінальному процесі» слушно зауважував, що однією з умов винесення обґрунтованого вироку є всебічне й повне дослідження справи, розгляд судом усіх доказів, на підставі яких можуть бути сформовані правильні висновки по суті справи [80, с. 145]. Справа є всебічно й повністю дослідженою, коли з'ясовані всі її обставини, коли зібрані та належно проаналізовані всі докази, які для цього необхідні [80, с. 145–146]. Поділяємо позицію вченого, згідно з якою визначити заздалегідь, які саме докази мають бути з'ясовані в кожному окремому випадку, неможливо через безмежну різноманітність конкретних умов кожної справи; тому це питання вирішується щоразу тим органом розслідування або судом, у провадженні якого ця справа перебуває [80, с. 146].

Усебічне й повне дослідження справи є однією з основних умов ухвалення обґрунтованого вироку. Тому органи розслідування та суд мають

кожного разу за власною ініціативою збирати й розглядати всі необхідні у справі докази незалежно від того, чи подавали сторони клопотання про витребування доказів і проведення відповідних слідчих чи судових дій [80, с. 152]. Необґрунтованість вироку як касаційна підстава охоплює випадки, коли висновки суду про подію злочину та вчинення його підсудним, про наявність фактів, що визначають кваліфікацію злочину й ступінь вини злочинця, не підтверджуються доказами, що містяться у справі, і не відповідають тому, що відбулося в дійсності, не встановлюють об'єктивну істину в цій справі [80, с. 152].

Умовою здійснення правосуддя є встановлення судом об'єктивної істини в кожній справі шляхом отримання достовірних доказів з усіх питань, що виникають у цій справі [80, с. 154]. В основі вироку мають бути достовірні висновки, отримані судом в результаті розгляду справи. Тому суд ухвалює обвинувальний вирок тоді, коли він встановить з достовірністю, що злочин було вчинено підсудним. Якщо висновки суду з цього основного питання залишаються припущеннями, є лише імовірними та не виключають обґрунтованого сумніву в їхній правильності, справа має бути направлена на дослідування [80, с. 145].

М. С. Строгович у своїй книзі «Перевірка законності і обґрунтованості судових вироків» досліджував таку касаційну підставу як невідповідність вироку фактичним обставинам справи, вважаючи її однією із форм необґрунтованості вироку. Дослідник обстоював думку, що невідповідність вироку фактичним обставинам справи має такі форми: 1) невідповідність вироку доказам, що є у справі та 2) недоброякісність, недостовірність тих доказів, які суд використав як обґрунтування вироку. Учений небезпідставно вважав, що, перевіряючи обґрунтованість вироку, касаційна інстанція перевіряє послідовно обидва моменти – відповідність вироку доказам, що є у справі, і доброякісність, достовірність самих цих доказів [180, с. 108–109].

М. С. Строгович слушно зазначав, що у вироку не може бути жодного твердження чи факту, не підкріпленого наявними у справі доказами; будь-яке

голослівне твердження, що ґрунтується на припущеннях чи здогадках, а не конкретних доказах, свідчить про необґрунтованість вироку загалом або в певній його частині. Вирок має повністю відображати всі матеріали справи та не може ігнорувати суттєві докази, зібрані під час слідства. Однак навіть викладення у вироку всіх підтверджених і значущих доказів не достатньо для встановлення того, що він повністю відповідає фактичним обставинам та є обґрунтованим. Для цього необхідно, щоб самі докази, на яких ґрунтується вирок, були належними та достовірними [180, с. 109].

М. С. Строгович тлумачив законність та обґрунтованість як дві необхідні, органічно пов'язані між собою властивості судового вироку, які неможливо механічно відокремити одну від одної [236, с. 65]. Водночас В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв також вбачали в законності й обґрунтованості вироку не дві різних властивості вироку, а дві сторони однієї властивості – правосудності. Такий погляд був обґрунтований органічним зв'язком між законністю та обґрунтованістю вироку, яка існує в дійсності. На їхню думку, розуміння законності й обґрунтованості як двох сторін правосудності вироку передбачає їхній взаємозв'язок і взаємопроникнення, натомість розгляд законності й обґрунтованості як двох різних властивостей лише припускає можливість їх зв'язку між собою [91, с. 30]. Д. С. Карєв і Ю. М. Грошевий також підтримували цю позицію [229, с. 365; 82, с. 29]. Вважаємо цю тезу дискусійною, оскільки, згідно із таким підходом, поза межами змісту правосудності вироку залишаються такі його властивості, як справедливість і вмотивованість. Своєю чергою, Г. Н. Агеєва обґрунтовано визначала законність та обґрунтованість як дві самостійні властивості судового вироку [30].

А. Л. Рівлін у своїй книзі «Перегляд вироків в СССР» тлумачить поняття необґрунтованості вироків досить широко. На думку автора, воно в тому чи іншому вигляді притаманне майже всім касаційним підставам. Необґрунтованим є вирок, який загалом або в будь-якій його суттєвій частині не відповідає матеріалам справи. З огляду на це, вирок вважається

необґрунтованим, якщо висновки суду про кваліфікацію скоєного діяння не відповідають зібраним у справі доказам, які встановлюють кваліфікаційні ознаки цього діяння. В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв також зазначали, що питання правильної кваліфікації дій обвинуваченого має входити до змісту поняття обґрунтованості вироку [91, с. 28]. На думку Е. Ф. Куцової, правильність кваліфікації дій підсудного належить до такої властивості вироку, як законність [134, с. 84]. Ці питання залишаються дискусійними й сьогодні, проте вважаємо, що кваліфікація діяння, вирішення цивільного позову, призначення покарання та інші питання, що підлягають вирішенню судом, мають охоплюватися поняттям обґрунтованості.

Зокрема, А. Л. Рівлін акцентує, що вирок також слід вважати необґрунтованим у певній його частині, якщо призначене покарання не відповідає ступеню суспільної небезпеки злочину й злочинця. Вирок є необґрунтованим, якщо у справі наявна суттєва неповнота проведеного слідства, тобто коли висновки суду з певних питань справи є не обґрунтованими зібраними у справі доказами. Автор аргументує, що конкретний зміст необґрунтованості як касаційної підстави визначається крізь призму судової практики. Узагальнюючи її, слід констатувати, що необґрунтованість виявляється у [211, с. 184]:

– голослівності вироку, тобто у разі невідповідності висновків суду про подію злочину, винуватість притягнутих осіб, за якої ці висновки не знаходять жодного підтвердження в матеріалах справи;

– суперечності висновків суду зібраним у справі доказам, коли вирок суду не лише не підтверджується доказами, зібраними у справі, а й суперечить їм;

– однобічності висновків суду з основних питань справи, коли суд обґрунтував своє рішення лише частиною доказів, проігнорувавши інші зібрані у справі докази, які мають суттєве значення для її вирішення;

– недостовірності зібраних у справі доказів, коли висновки суду формально відповідали цим доказам, ґрунтувалися на них;

– таких висновках суду, які ґрунтуються на достовірних і повно зібраних доказах, які, проте, є недостатніми для визнання винуватості притягнутих осіб.

До 1959 року питанню обґрунтованості приділялося недостатньо уваги. Її досліджували переважно лише як підставу для перегляду вироків у касаційному та наглядовому порядку. Уперше глибоке наукове дослідження обґрунтованості вироку здійснили В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв у своїй книзі «Обґрунтованість вироку». Учені пов'язували поняття обґрунтованості вироку насамперед зі змістом вироку, правильним вирішенням справи по суті. На їхню думку, вимога обґрунтованості вироку передбачає його правильність як за змістом, так і за формою. За умови наявності суттєвих недоліків у змісті або формі вирок не може бути обґрунтованим. Вирок також буде необґрунтованим, але вже в тій чи іншій частині, якщо суттєві недоліки стосуються змісту рішень суду або форми її викладення щодо питань винуватості, покарання або цивільно-правових наслідків [91, с. 34].

Учені у своїй роботі дійшли висновку, що вирок, правильний за змістом і за формою, є обґрунтованим. В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв уперше висунули тезу про те, що вимога щодо обґрунтованості має поширюватися не лише на вироки, а й на всі інші рішення суду й органів попереднього слідства [91, с. 28]. Надалі ідея щодо поширення вимоги обґрунтованості на всі кримінально-процесуальні рішення дістала розвиток у працях М. І. Бажанова [36; 37], С. В. Бородіна [200], А. Я. Дубінського [105, с. 146], П. А. Лупинської [144], Ю. В. Манаєва [148], С. Ф. Шуміліна [328].

В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв у своїй роботі також дослідили зв'язок обґрунтованості вироку зі справедливістю, переконливістю й істинністю, встановили значення та роль встановлення істини для винесення обґрунтованого вироку. Крім того, учені з'ясували значення обґрунтованості на етапах вирішення питання про винуватість або невинуватість підсудного, розмір покарання та під час винесення рішення щодо цивільного позову [91, с. 75–136, 136–159, 159–176].

Згідно з позицією Г. Н. Агеєвої, у вироку мають бути обґрунтовані висновки про винуватість або невинуватість кожного підсудного, кваліфікація злочину й розмір покарання, що застосовується до винуватого. Г. Н. Агеєва зазначала, що висновки, сформульовані у вироку, можна вважати обґрунтованими за таких підстав:

– такі висновки мають ґрунтуватися на фактах, що відбулися в дійсності, якщо такі факти не замінені здогадками, припущеннями суду;

– фактичні обставини мають бути встановлені шляхом розгляду встановлених законом джерел доказів;

– розгляд судових доказів відбувається всебічно, повно й об'єктивно [30, с. 62–63].

Зважаючи на взаємозв'язок законності й обґрунтованості вироку, Г. Н. Агеєва стверджує, що поняття законності вироку є ширшим, ніж поняття обґрунтованості; поняття законності охоплює вимоги ухвалення законного вироку. Водночас закон визначає необхідність обґрунтованості вироку та акцентує, що вона досягається лише за умови дотримання всіх вимог закону. Учена доходить цілком слушного висновку, що ухвалення законного й обґрунтованого вироку означає ухвалення такого рішення, у якому відображено істину, встановлену у справі [30, с. 62–67].

У період дії Кримінально-процесуальних кодексів УРСР 1922 і 1927 років (1922–1961 рр.) відбувся процес становлення обґрунтованості судових вироків. У 1920–30-х роках, як і за часів дореволюційної Росії, розвиток обґрунтованості суттєво стримувався спотвореним розумінням принципу вільної оцінки доказів, згідно з яким деякі вчені відкидали можливість обмеження оцінки доказів і внутрішнього переконання судді будь-якими критеріями та вимогами. У результаті на початкових етапах існування СРСР також заперечувалася можливість встановлення об'єктивної істини у справі, чим широко виправдовувалися судові помилки. Уперше вимога щодо обґрунтованості вироків з'явилася в Основах кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року. До того моменту законодавство

містило лише фрагментарні вимоги щодо обґрунтування вироків. У 1950-ті роки в радянській юридичній літературі утвердилося положення, що обґрунтованість передбачає правильність встановлення фактичних обставин кримінальної справи. Упродовж цього періоду обґрунтованість традиційно стосувалася лише вироку суду, але 1959 року в науковій спільноті вперше запропонували підхід, згідно з яким обґрунтованими мають бути не лише вироки, а й всі інші рішення суду та органів попереднього слідства.

Положення ст. 323 Кримінально-процесуального кодексу Української РСР від 1960 року передбачали, що вирок має бути обґрунтованим. Причому суд мав обґрунтовувати вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні. Недотримання цієї вимоги під час винесення вироку призводила до скасування його в касаційному порядку. Зокрема, ст. 367 Кримінально-процесуального кодексу Української РСР від 1960 року передбачала таку підставу для скасування вироку, як невідповідність висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи.

А. С. Кобликов у своїй книзі «Судовий вирок» визначає обґрунтованість вироку як відповідність висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи, що відбулися в дійсності, інакше кажучи, обґрунтованим може бути лише вирок, у якому відображено встановлену судом у справі об’єктивну істину. Якщо вирок не відображає істину, містить судову помилку, то він є необґрунтованим. Крайнім випадком винесення необґрунтованого вироку є засудження невинного або виправдання злочинця, який підлягає відповідальності. Такий вирок є незаконним [116, с. 8].

А. С. Кобликов вважає, що вирок буде необґрунтованим і в тому разі, коли суд, вирішивши справу, не встановив усіх суттєвих для справи фактів, хоча й засудив винного. За таких умов вирок ґрунтується не на всьому обсязі фактів, що підлягають встановленню під час його винесення, що призводить до необґрунтованої м’якості або надмірної суворості [116, с. 8].

Учений зосереджував увагу на тому, що іноді під обґрунтованістю вироку неправильно розуміють тільки наявність у ньому його обґрунтування,

мотивування. У такому випадку втрачається найголовніше – обґрунтованість вироку по суті, його об’єктивна істинність. А. С. Кобликов виокремлював дві ознаки обґрунтованості. По-перше, вирок суду може ґрунтуватися лише на тих доказах, що були розглянуті в судовому засіданні. По-друге, і обвинувальний, і виправдувальний вирок мають бути мотивовані [116, с. 9–11].

М. І. Бажанов у своїй дисертації на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук «Законність і обґрунтованість основних судових актів в радянському кримінальному судочинстві» зазначає, що обґрунтованість процесуальних актів може бути належним чином з’ясована лише за умови дослідження її змісту з огляду на проблему об’єктивної істини в кримінальному процесі. Учений обстоював думку щодо необхідності дослідження проблеми істинності всіх актів у кримінальному провадженні. М. І. Бажанов дійшов висновку, що всі процесуальні акти за умови їх обґрунтованості містять у собі істинні висновки про обставини, які ці акти покликані встановлювати. Водночас обґрунтованість кожного акта має свою специфіку, особливості, що визначаються місцем і значенням тієї стадії кримінального процесу, у якій процесуальний акт виноситься, і самим призначенням цього акта в системі кримінального провадження [37, с. 17].

Автор, аналізуючи взаємозв’язок законності процесуальних актів та їх обґрунтованості, доходить висновку, що він має бути з’ясований у двох аспектах. По-перше, в аспекті впливу суворого дотримання процесуального закону на правильність вирішення справи по суті. По-друге, в аспекті з’ясування тієї ролі, яку відіграє застосування матеріального закону в самому понятті законності й обґрунтованості процесуальних актів [37, с. 17].

У підручнику «Радянський кримінальний процес» 1967 року слушно зазначено, що обґрунтованість вироку відображено в обґрунтуванні висновків суду доказами, дослідженими в судовому засіданні, у мотивуванні вироку. Суд обґрунтовує свій вирок лише тими доказами, які були розглянуті в процесі судового засідання. Ця вимога зумовлена тим, що саме під час судового

розгляду створено оптимальні умови для всебічного, повного й об’єктивного дослідження матеріалів справи.

Законність та обґрунтованість вироку тлумачать як нерозривно пов’язані між собою явища. Допущені під час розслідування або розгляду справи суттєві порушення закону неминуче впливають на правильність вироку по суті та його обґрунтованість. З іншого боку, якщо вирок ґрунтується на недостатньо переконливих доказах і припущеннях, це є порушенням найважливішої вимоги закону щодо умов винесення вироку, що зумовлює його незаконність. Суд має обґрунтувати не лише встановлений ним факт вчинення підсудним злочину, а й кваліфікацію злочину й обране судом покарання [203, с. 146]. У підручнику «Радянський кримінальний процес» за редакцією професора Д. С. Карєва констатовано, що основною ознакою поняття обґрунтованості вироку є достовірне встановлення всіх фактичних обставин справи. Ці факти мають передусім переконати самих суддів у правильності їх висновків. Переконання суддів не може бути довільним. Воно має обґрунтовуватися на доказах, розглянутих у судовому засіданні й оцінених судом в їхній сукупності. На думку Д. С. Карєва, зовнішнє вираження обґрунтованості вироку полягає в аналізі доказів, який надається судом у вироку [229, с. 364–365].

Вимога щодо обґрунтованості вироку нерозривно пов’язана з його законністю. Обґрунтованість вироку забезпечується встановленням фактичних обставин справи у повній відповідності до дійсності, що означає встановлення істини у справі, яка, своєю чергою, досягається через дотримання норм процесуального закону. Пошук істини у справі відбувається згідно з кримінальними законами, оскільки в кримінальній справі досліджують фактичні обставини, які мають суспільно-політичне значення. Водночас встановлення істини у справі є передумовою правильного застосування кримінального закону [229, с. 365–366].

Ю. М. Грошевий у навчальному посібнику «Правові властивості вироку – акту соціалістичного правосуддя» пов’язує обґрунтованість вироку з

достовірним вирішенням питань, що підлягають встановленню у кримінальній справі. Вирішення питань про подію злочину, винуватість особи, що притягується до кримінальної відповідальності, її покарання, а також інших питань, становлять зміст вироку, який має відповідати обставинам, встановленим судом у процесі судового слідства. Для цього необхідно: а) щоб вирок був результатом усебічного й повного дослідження справи та ґрунтувався на доказах, зібраних шляхом такого дослідження; б) щоб висновки суду, викладені у вироку, базувалися на належній оцінці всіх наявних доказів у їх сукупності та взаємозв'язку; в) щоб висновки суду про наявність або відсутність фактів були достовірними. На думку вченого, вимога про обґрунтованість вироку поширюється на призначення справедливого покарання й вирішення цивільного позову [82, с. 27–29].

Аналізуючи співвідношення обґрунтованості з істинним і помилковим знанням, учений доходить слушного висновку про те, що істинне знання сприяє категоричності висновків суддів щодо суті кримінальної справи. Значення категоричності висновків полягає в тому, що, по-перше, з ними закон пов'язує настання певних правових наслідків (наприклад, обов'язковість вироку), тобто категоричність висновків, їх безумовність мають владно-розпорядчий, загальнообов'язковий характер і тягне за собою виникнення процесуальних відносин між судом і тими особами, щодо яких ці висновки сформульовані. По-друге, категоричність висновків означає, що вони відображають знання саме суддів; якщо ж суддя ігнорує власне знання та підмінює думкою допитаних осіб або учасників процесу, його висновки не повинні мати правового характеру [82, с. 35].

У навчальному посібнику «Радянський кримінальний процес» вирок визнавався обґрунтованим, якщо всі висновки й рішення суду, викладені в ньому, відповідали доказам, всебічно, повно й об'єктивно встановленим в судовому засіданні. Причому така властивість вироку, як відповідність фактичним обставинам справи, тлумачилася окремо від обґрунтованості й

охоплювалась поняттям такої властивості вироку, як істинність [204, с. 388–389].

У навчальному посібнику «Радянський кримінальний процес» 1982 року за редакцією професора С. В. Бородіна обґрунтованість вироку визначено не лише як мотивування вироку, а і як відповідність висновків суду фактичним обставинам справи, що відбувалися в дійсності. Водночас у виданні не згадується про необхідність обґрунтування висновків суду достовірними доказами, дослідженими під час судового слідства [206].

У навчальних посібниках «Радянський кримінальний процес» 1983 року [202, с. 307–308], «Радянський кримінальний процес» 1986 року [230, с. 198] і «Радянський кримінальний процес» 1988 року [205, с. 223–224] вирок вважався обґрунтованим, якщо його висновки зумовлені сукупністю доказів, розглянутими й належно оціненими в процесі судового засідання, тобто за умови встановлення об’єктивної істини. Крім того, акцентувалося на органічному зв’язку обґрунтованості із законністю.

У порівняльному дослідженні «Перевірка законності і обґрунтованості вироків» 1991 року обґрунтований вирок визначено як вирок, який відповідає фактичним обставинам справи та дійсним фактам, який є передбаченою законом реакцією на те, що обвинувачений вчинив насправді. Якщо з’ясується, що особа не вчиняла злочину, то обґрунтованим, тобто таким, що відповідає дійсному стану речей, буде виправдувальний вирок. Такий самий вирок буде обґрунтованим і тоді, коли факт вчинення обвинуваченим злочину не підтверджується впевненістю, а також у разі виправдання підсудного через те, що діяння вчинене не ним [180, с. 11–12].

У період з моменту набуття чинності КПК УРСР 1960 року й до набуття Україною незалежності в 1991 році інститут обґрунтованості судових вироків остаточно сформувався в тому вигляді, у якому він функціонує нині. Наприкінці зазначеного періоду в науковій доктрині виокремилися декілька підходів до визначення поняття обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень. Одні автори вимогу обґрунтованості характеризують з огляду на її

співвідношення з істинністю й тлумачать ці поняття як тотожні. Інші інтерпретують обґрунтованість з урахуванням специфіки підстав відповідного кримінально-процесуального акта. Третя група вчених це поняття пов'язує з наявністю у справі достатніх доказів, що підтверджують правильність сформульованих висновків [103, с. 66].

Протягом зазначеного періоду в науковій доктрині остаточно сформувалася думка про те, що обґрунтованість має поширюватися не лише на судові вироки, а й на інші акти кримінального провадження. Такі позиції частково відображено і в законодавстві. У СРСР функція судового контролю за діями й рішеннями осіб, які провадили попереднє слідство, належала прокуратурі. У зв'язку із цим Л. В. Черечукіна слушно зазначала, що «кримінально-процесуальне законодавство тоталітарного СРСР не передбачало судового порядку застосування заходів процесуального примусу, що обмежували права й свободи особистості, а також оскарження у судовому порядку дій та рішень органів дізнання, слідчого, прокурора, що зумовило недостатню розробленість у науковій літературі цих питань» [316, с. 3].

Одразу після проголошення незалежності України 1991 року питання обґрунтованості рішень слідчих суддів також було предметом дослідження наукової спільноти. Крім того, інститут судового контролю почали активно впроваджувати у вітчизняний кримінальний процес; свого остаточного вигляду він набув із набранням чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року. Це зумовило посилену увагу до питання обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень слідчих суддів.

Згідно зі ст. 370 КПК України 2012 року, судове рішення має бути обґрунтованим. Н. В. Глинська вважає, що критерії обґрунтованості за чинним КПК України можуть бути застосовані лише до кримінально-процесуальних рішень, які ухвалюються в межах належної судової процедури – судового розгляду, що передбачає всебічне дослідження доказів, на яких базуватиметься ухвалене рішення. Відповідно, вимоги обґрунтованості, закріплені в ст. 370 КПК України, не можуть бути автоматично перенесені на

ухвали слідчого судді, адже останні не завжди приймаються ним навіть в умовах змагальної судової процедури, що унеможливлює їх належне обґрунтування доказами, дослідженими під час судового розгляду. Ця позиція є дискусійною, оскільки непоширення вимоги про обґрунтованість на ухвали слідчих суддів означало б, що законодавець припускає можливість свавільного обмеження державою основоположних прав і свобод громадян (обмеження права власності під час винесення ухвали про арешт майна; обмеження права на свободу та вільне пересування в процесі винесення ухвали про взяття під варту тощо). Оскільки основним завданням судового контролю є забезпечення дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, будь-які вияви суддівського свавілля під час його здійснення є неприпустимими.

У своїй монографії «Теорія і практика обґрунтування рішень в кримінальному процесі України» В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська здійснили детальне дослідження процесу обґрунтування не лише вироків, а й усіх інших кримінально-процесуальних рішень. Положення про те, що будь-яке рішення, що приймається в процесі кримінального судочинства, має бути не лише законним, а й обґрунтованим, учені вважали аксіоматичним. Така позиція не є заперечується в науковій доктрині. Її підтримують В. Г. Пожар [187, с. 297], М. П. Климчук [115, с. 56] і Х. Р. Тайлієва [244, с. 119]. Автори у своїй роботі досліджують зв’язок обґрунтованості із законністю, культурою рішення, логічністю, справедливістю, лаконічністю (чіткістю й точністю).

В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська зауважували, що обґрунтованість – це не лише доведеність усіх висновків, відображених у конкретному процесуальному акті, а й підтвердженість їх вагомими доводами, що надає їм таку властивість, як переконливість. Саме тому обґрунтованість процесуального рішення полягає у взаємозв’язку доведеності й аргументованості всіх висновків, викладених у конкретному акті [103, с. 67].

Обґрунтування, своєю чергою, як процес формування такої якісної визначеності має охоплювати, з одного боку, посилання на докази, на підставі

яких правозастосувач дійшов певного висновку, а з іншого – наведення переконливих доводів. Останні є такими судженнями, незаперечність яких не викликає сумнівів, завдяки чому вони слугують підтвердженням доведеності конкретного рішення [103, с. 67].

Учені вважали, що докази й доводи, які наводяться в обґрунтування ухваленого рішення, перебувають не лише в певному взаємозв'язку, а й в об'єктивно властивій їм взаємозалежності; лише їхня реальна єдність забезпечує обґрунтованість конкретного нормативного акта [103, с. 67].

На думку дослідників, суттєвими ознаками обґрунтування кримінально-процесуальних рішень є його демонстративність, сукупність, комплексність і системність [103, с. 68–75].

Автори, досліджуючи взаємозв'язок обґрунтованості й мотивування, доходять висновку, що ці поняття перебувають у певному взаємозв'язку та взаємозалежності; у кримінальному процесі поза об'єктивною єдністю вони одне без одного не існують. Причому обґрунтованість є ширшим поняттям, яке, окрім мотивування, охоплює і доведеність обставин, що обґрунтовуються, що означає наявність у справі доказів, отриманих із передбачених законом джерел [103, с. 37].

Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень слушно вважають гарантією запобігання суб'єктивізму й свавільному розсуду під час їхнього ухвалення, неодмінною умовою реального захисту прав і свобод людини й громадянина в кримінальному процесі [103, с. 66].

В. Г. Пожар вважає процесуальну вимогу обґрунтованості судового рішення виявом самої природи рішення як акта, що має містити відповіді на правові питання, порушені у справі, та визначати дії, які мають бути здійснені з огляду на встановлені фактичні обставини. Оскільки кожне рішення приймається саме у зв'язку з певними фактичними обставинами, уся передуюча ухваленню рішення процесуальна діяльність полягає у збиранні, перевірці й оцінці тих фактичних даних – тобто доказів, на підставі яких приймаються певні рішення і які, власне, і обґрунтовують його. Підґрунтям

кожного рішення мають бути встановлені у справі фактичні обставини, що свідчать про наявність підстав, з якими закон пов’язує можливість ухвалення цього рішення. Обґрунтованими мають бути всі твердження суду, що містяться як в описовій, так і в резолютивній частинах рішення. Причому власне рішення, виражене в резолютивній частині, має бути зумовлене обставинами, визнаними встановленими й відображеними в описовій частині рішення [187, с. 297].

Л. Г. Бзова називає судову аргументацію важливим механізмом, який забезпечує дистанцію між судовою діяльністю та суб’єктивними поглядами судді. Відповідність судового рішення прагненням суспільства та загальній меті права стає можливою завдяки тлумаченню й обґрунтованому застосуванню норм і правових принципів, а також загальних уявлень про право та мораль. Отже, мотивація чи мотивування судового рішення є засобом, за допомогою якого легітимується реалізація права суддею. Його можна вважати тією частиною рішення, у якій суддя, акцентуючи на факторах, що вплинули на формування його переконання, обґрунтовує причини ухвалення ним відповідного рішення. Принцип обґрунтованості судових рішень не обмежується лише визначенням відповідності певного правового положення встановленому факту [48, с. 239].

Л. Г. Бзова зауважує, що, приймаючи рішення, суддя здійснює вибір і потребує аргументів на його підтвердження. Аргументи мають: а) забезпечувати виправний контроль за рішенням як вищих судових органів, так і власних адресатів, оскільки довести помилковість рішення можна лише за умови розуміння причин, з яких воно було винесене; б) переконувати адресата або адресатів у правильності правової норми, що застосовується в конкретному випадку; в) гарантувати правильність процесу ухвалення рішення, перешкоджаючи будь-яким свавільним або частковим діям судді, оскільки належно проаналізовані аргументи засвідчують стійкість такого вибору. На думку Л. Г. Бзової, судді та суди зобов’язані аргументувати своє

рішення, щоб воно було наслідком не випадковості чи свавілля, а вдумливого аналізу аргументів на користь обраного підходу [48, с. 238–240].

Н. В. Глинська приділила увагу питанню обґрунтованості судових рішень у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень». Учена розробила теоретичну концепцію визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень (далі – КПР), серед яких був виокремлений стандарт обґрунтованості. Згідно з позицією вченої, поширення вимоги щодо обґрунтованості на всі процесуальні рішення відповідає сучасній кримінальній процесуальній доктрині та міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини [71, с. 219].

Учена вважає вимогу щодо обґрунтованості ключовим стандартом доброякісності КПР, з огляду на її поліаспектне внутрішнє та зовнішнє значення. Адже обґрунтування в його предметному значенні відіграє ключову роль у демонстрації таких якостей КПР, як його розумність, справедливість, своєчасність, а також нормативна обґрунтованість, що є атрибутивною ознакою законності й переконливості [71, с. 220].

Н. В. Глинська слушно стверджує, що значущим для забезпечення обґрунтованості конкретного КПР є правильне визначення предмета й меж його обґрунтування. На її думку, єдності в правозастосуванні сприяла б наявність у КПК загальної норми, що закріплювала б загальні вимоги до всіх ухвал слідчого судді з урахуванням специфіки їхнього функціонального призначення – забезпечення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Учена визначає обов’язкові атрибути описово-мотивувальної частини ухвали слідчого судді, серед яких: обставини, що визнані встановленими; докази й мотиви, що підтверджують правильність встановлення таких обставин; мотиви на підтвердження розумності застосування певних обмежень щодо конкретної особи, зокрема мотиви неможливості вирішення завдань кримінального провадження без

застосування таких обмежень, та оцінка доводів сторін, що були висловлені ними на підтвердження своєї позиції щодо правових питань, що вирішуються в кримінальному процесуальному рішенні [71, с. 226].

Г. В. Глинська виокремлює критерії обґрунтованості кримінальних процесуальних рішень, які деталізують зміст цього стандарту в межах оцінювальної діяльності з позиції відповідної його якості – обґрунтованості. Такі напрями зумовлені сутністю зазначеного стандарту й складаються з: 1) повноти та всебічності фактичного обґрунтування; 2) коректного правового обґрунтування; 3) переконливості КПР; 4) об'єктивності обґрунтування – емоційної нейтральності, безсторонності та неупередженості мотивування [71, с. 244–249].

Питання обґрунтованості кримінальних процесуальних рішень слідчих суддів вивчає Г. В. Бєсєда в дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії «Судове контрольне провадження у досудовому розслідуванні». Учена визначає обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як необхідний елемент засади законності в кримінальному судочинстві та права на справедливий суд.

У дослідженні з'ясовано зміст поняття обґрунтованості процесуальних актів, зокрема: 1) процесуальний акт може бути визнаний обґрунтованим, якщо обставини справи, необхідні для його винесення, встановлені з достатньою повнотою; 2) докази, які встановлюють обставини справи, мають бути отримані лише з джерел, вичерпний перелік яких зазначено в законі; 3) докази, на яких ґрунтується процесуальний акт, мають бути достовірними; достовірність цих доказів зумовлено дотриманням процесуального порядку їх збирання й закріплення та правильною їх оцінкою слідчим, прокурором і судом; 4) процесуальний акт може бути визнаний обґрунтованим, якщо викладені в ньому висновки зумовлені наявними доказами, відповідають їм та є доведеними [46, с. 150].

Г. В. Бесєда акцентує, що обґрунтованість будь-якого рішення лише ґрунтується на доказах, а не зводиться до них. Адже обставини, на підставі

яких ухвалюється рішення, можуть бути доведеними, проте саме рішення – викладеним непереконливо, а отже, сприйматиметься необґрунтованим [46, с. 150].

Учена зосереджує увагу на тому, що, згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів має бути належне обґрунтування підстав, на яких вони базуються. Міра, до якої суд має виконати обов'язок щодо обґрунтування рішення, може бути різною залежно від характеру рішення. Попри те, що національний суд має певну свободу розсуду щодо вибору аргументів у конкретній справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний виправдати свої дії й навести обґрунтування своїх рішень. Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що їхні доводи були враховані [46, с. 150–151].

Г. В. Бесєда, аналізуючи співвідношення вимог законності, обґрунтованості й вмотивованості, зазначає про нетотожність й самостійність цих вимог. На її думку, законність та обґрунтованість є індивідуальними, а тому самостійними вимогами, що мають свою, тобто властиву тільки їм, якісну визначеність. Тому зазначені вимоги не можна ототожнювати, але не слід і протиставляти, наприклад, шляхом абсолютизації самостійності кожної з цих властивостей. Обґрунтованість як вимога, що відображає якісну визначеність змісту процесуальних актів, має не лише відповідати законності як загальній вимозі до форми та змісту будь-якого рішення, а й забезпечити його реалізацію в правозастосовній діяльності всіх органів досудового розслідування, прокуратури й суду [46, с. 154].

В. І. Чорнобук у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу» зауважує, що рішення судді як акт розумово-вольової діяльності має відповідати не лише процесуальній формі, а й бути зрозумілим і переконливим

для всіх учасників процесу. Тому воно має бути обґрунтованим і вмотивованим. З огляду на це, у постанові судді можуть бути зазначені факти, які суддя вважає встановленими, а також наведено аргументацію, чому були відхилені доводи іншої сторони або на яких підставах докази визнано достовірними або недостовірними. На обґрунтованість рішення судді під час обрання запобіжного заходу, на думку В. І. Чорнобука, впливають також обставини, які відповідно до закону мають бути враховані під час обрання запобіжного заходу [317, с. 101–110].

У своєму дослідженні вчений акцентує на проблемі оцінки слідчим суддею доказів під час ухвалення рішень. В. І. Чорнобук слушно заперечує поширену серед правозастосовувачів думку, що предметом дослідження судового розгляду подання слідчого, органу дізнання, прокурора про обрання запобіжного заходу взяття під варту є процесуальні обставини, з якими закон пов’язує можливість обрання такого запобіжного заходу, натомість докази, які обґрунтовують винність особи у вчиненні злочинів, не підлягають дослідженню [317, с. 101–110].

Питання оцінки доказів слідчими суддями, зокрема з позиції їх допустимості, є центральною проблемою обґрунтованості як властивості кримінально-процесуальних рішень слідчих суддів. На переконання Ю. М. Сухова та Г. Резнікової, суттєвим недоліком судового контролю є проблема безпосереднього дослідження та оцінки доказів слідчим суддею на стадії досудового розслідування. Завдання судового контролю можуть бути виконані лише шляхом ухвалення процесуальних рішень після безпосереднього дослідження та оцінки наданих сторонами доказів, що, проте, не завжди належним чином реалізується в практичній діяльності слідчих суддів [239]. Я. П. Зейкан констатує, що вони фактично уникають дослідження доказів і наявності обґрунтованої підозри, продовжуючи застарілу традицію підтримки сторони обвинувачення [102].

І. І. Котубей помилково стверджує, що в досудовому кримінальному провадженні питання активності слідчого судді вирішене однозначно: суд в

особі слідчого судді не вчиняє жодних дій щодо встановлення обставин, на яких ґрунтуються клопотання слідчого чи прокурора про застосування запобіжного заходу, проведення слідчої (розшукової) дії тощо. Слідчий суддя оцінює лише обґрунтованість такого клопотання та задовольняє його або відмовляє в його задоволенні [126, с. 146–149]. Проте визнання такого підходу означало б, що вимога обґрунтованості не поширюється на кримінально-процесуальні рішення слідчих суддів.

В. К. Волошина обґрунтовано зазначає, що перед слідчим суддею, який здійснює кримінальне провадження, поряд із завданням забезпечити збирання всіх необхідних фактичних даних про істотні обставини справи стоїть обов'язок з'ясувати: чи отримано цю інформацію з дотриманням вимог процесуального закону; чи стосується вона предмета доказування; чи достатньо зібраних у справі доказів для ухвалення процесуальних рішень (повідомлення про підозру, застосування затримання, проведення обшуку тощо) [66, с. 333].

В. В. Михайленко, своєю чергою, зауважує, що функція оцінювання доказів з позиції їхньої допустимості не має подальшої процесуальної реалізації, оскільки законодавець не відніс слідчого суддю до суб'єктів, які вирішують питання допустимості доказів. Зокрема, у ч. 1 ст. 89 КПК України закріплено, що воно вирішується судом у процесі їх оцінювання в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Це стосується й встановлення очевидної недопустимості доказу, що, відповідно до змісту ч. 2 ст. 89 КПК України, здійснюється лише під час судового розгляду. Згідно з термінологічним інструментарієм, зазначеним у ст. 3 КПК України, поняття «суд» не є узагальнювальним щодо терміна «слідчий суддя». Тому буквальне тлумачення норм чинного КПК України призводить до розуміння, що слідчий суддя як суб'єкт оцінювання доказів не має права ухвалювати жодних рішень щодо їхньої допустимості. Це видається нелогічним і зменшує рівень судового контролю [152, с. 226].

А. В. Панова, здійснюючи системний аналіз норм, що становлять зміст інституту недопустимості доказів, дійшла висновку, що вирішення питання про недопустимість поданих сторонами фактичних даних у відповідному процесуальному рішенні належить лише до компетенції суду під час судового розгляду [177, с. 122]. С. М. Міщенко, висловлюючи відмінну від колег позицію, зазначає, що слідчий суддя застосовує загальні правила оцінки доказів, які ґрунтуються на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюючи кожний доказ із позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – із позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. За наявності підстав слідчий суддя має визнати докази недопустимими, а також надати сторонам можливість під час судового розгляду подати клопотання про визнання їх такими чи навести заперечення проти цього [159, с. 88–96].

Позиція про неможливість встановлення слідчим суддею фактичних обставин справи через оцінку доказів походить від поділу оцінки доказів на попередню (поточну) та остаточну (кінцеву). Така концепція була притаманна доктрині кримінального процесу ще за радянських часів і є дискусійною. Зокрема, А. І. Трусов помилково вважав, що необхідно розрізняти оцінку доказів у процесі проведення досудового розслідування, що має попередній характер, і оцінку доказів під час судового розгляду, яка є остаточною в кримінальному провадженні [225]. І. М. Лузгін підтримував цю позицію, стверджуючи, що під час досудового розслідування оцінна діяльність учасників кримінального провадження має розсудливо-перевірочний характер. Адже оцінка у цьому випадку є попередньою та слугує логічним підґрунтям для формулювання обвинувальної чи виправдувальної тези. Він передбачав на цьому етапі наявність недостовірних або неналежних фактичних даних, що зумовлено виконанням функцій кожним суб'єктом доказування крізь призму власних інтересів [143]. Поділ оцінки доказів на

попередню та остаточну підтримують А. О. Ляш [145, с. 11] і Т. М. Мирошниченко [149, с. 181].

А. Каліновська вважає поняття «попередня оцінка доказів» не зовсім вдалим, адже воно неминуче асоціюється з неповнотою оцінки доказів. На думку вченої, від цього терміна слід відмовитися. Вона слушно зазначає, що оцінка доказів на будь-якому етапі розслідування або судового розгляду щодо конкретного етапу та зібраної на конкретний момент доказової бази є остаточною [111, с. 323]. М. М. Михеєнко зауважує, що оцінка доказів за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора або суддів, яка дістала об'єктивне вираження в їхній постанові, ухвалі або вироку, на момент ухвалення кожного рішення є остаточною, а не попередньою. Якщо згодом буде прийняте нове рішення, зокрема про скасування або зміну попереднього рішення, то воно ґрунтуватиметься на новій оцінці доказів. Попередня ж оцінка не може бути скасована або змінена – вона назавжди залишиться доконаним фактом [155]. Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський також акцентують на остаточності будь-якої оцінки доказів, що спричинила ухвалення рішення [81]. Г. Р. Крет, поділяючи таку позицію, стверджує, що оцінка доказів у разі її об'єктивного вияву є остаточною незалежно від суб'єкта оцінки доказів і форми вираження її результатів [127, с. 113].

Аналіз судової практики й результати анкетування суддів засвідчили, що в більшості випадків на практиці слідчі судді відмовляються досліджувати докази, посилаючись на відсутність у них відповідних повноважень. Один слідчий суддя висловився щодо можливості дослідження ним доказів під час визначення обґрунтованості підозри наступним чином: *«Якщо я почну заглиблюватися в питання, наскільки воно обґрунтоване чи необґрунтоване, то переберу на себе функцію суду, я не розглядаю справу по суті. Минуло лише два місяці. Справа може розслідуватися ще стільки ж або довше. Що саме та як я маю оцінювати?»,* – [45].

За часів незалежної України як у теорії, так і на практиці утвердилося положення про те, що будь-яке рішення, що приймається під час

кримінального провадження, має бути обґрунтованим [71, с. 219]. Попри те, що вчені незалежної України здійснили декілька фундаментальних досліджень у сфері обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень, проте специфіка діяльності слідчих суддів у цьому аспекті залишається недостатньо дослідженою. Теорія та практика обґрунтування кримінально-правових рішень слідчих суддів суттєво відрізняються між собою, оскільки на практиці такі рішення фактично не обґрунтовуються.

Обґрунтованість як властивість судового рішення в кримінальному процесі виникла в у другій половині XIX сторіччя й стрімко розвивалася надалі. Після переходу до принципу вільної оцінки доказів учені й практики уникали встановлення будь-яких формальних критеріїв і правил такої оцінки. Це суттєво стримувало розвиток теорії обґрунтованості аж до 1950-х років. КПК УРСР від 1922 та 1927 років взагалі не передбачали до судових вироків такої вимоги, як обґрунтованість, але з 1930-х років вона поступово почала з’являтися в окремих законодавчих актах і постановах пленуму Верховного суду СРСР. Станом на 1958 рік вимогу щодо обґрунтованості вже було чітко сформульовано, проте вона стосувалася виключно вироків і не поширювалася на інші кримінально-процесуальні рішення кримінального провадження. Ідея поширення обґрунтованості на всі кримінально-процесуальні рішення кримінального провадження вперше виникає в науковій доктрині в 1959 році, але на практиці вона частково реалізується лише в 1990-х роках. За часів СРСР судового контролю не існувало, проте з його впровадженням у кримінальний процес незалежної України питання про обґрунтованість судових рішень у порядку судового контролю набуло актуальності. Необхідність обґрунтування кримінально-процесуальних рішень слідчих суддів у теорії не піддається сумніву, проте на практиці вони часто уникають дослідження та оцінки доказів, посилаючись на відсутність повноважень. Відмова слідчих суддів від дослідження та оцінки доказів залишається центральною проблемою забезпечення обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень у порядку судового контролю. Отже, питання встановлення слідчими суддями

фактичних обставин справи через оцінку доказів потребує додаткового наукового дослідження.

1.2. Поняття та природа обґрунтованості судових рішень

Перш ніж аналізувати сутність і проблематику будь-якого явища передусім необхідно з'ясувати зміст цього поняття. Відповідно до положень філософії та методології наукових досліджень термін «визначення» застосовують для роз'яснення чи витлумачення значення (сенсу) явища чи поняття [172]. Отже, для повного та всебічного дослідження сутності обґрунтованості судових рішень спочатку слід дослідити, як учені й законодавець на різних етапах визначали її. В. С. Зеленецький та Н. В. Глинська слушно зауважували, що розроблення та формулювання загального поняття обґрунтованості процесуального рішення, як і поняття його обґрунтування, мають вагоме практичне значення, оскільки всі вказівки закону щодо обґрунтованості рішень, що приймаються, адресовані передусім правозастосовникам [103, с. 66].

У цьому розділі проаналізуємо не лише визначення обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень слідчих суддів, а й усіх інших судових рішень у кримінальному процесі, тобто вироків, ухвал і постанов. З одного боку, питання обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень слідчих суддів увійшло у науковий дискурс порівняно недавно, і нині воно не є достатньо вивченим для присвячення цьому поняттю окремого розділу. З іншого боку, чинний КПК висуває загальну вимогу щодо обґрунтованості до всіх судових рішень, а такі поняття як «судове рішення» і «кримінально-процесуальне рішення слідчого судді» співвідносяться як загальне й спеціальне, тобто перше охоплює собою друге.

В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв [91, с. 13] зазначали, що належне визначення поняття обґрунтованості має як теоретичне, так і практичне

значення. Теоретичне значення поняття обґрунтованості вироку полягає в тому, що дає змогу відмежувати його від інших суміжних понять і виокремити коло питань, що належать до цієї проблеми та підлягають дослідженню. З іншого боку, належне визначення цього поняття безпосередньо пов'язано з якістю вироків, що виносяться, оскільки саме в понятті містяться ті основні вимоги, яким має слідувати суд, для того щоб винести обґрунтований вирок.

Згідно з ч. 3 ст. 370 КПК України, обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду й оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. Зокрема, Н. В. Глинська обґрунтовує позицію [71], згідно з якою в ст. 370 КПК України йдеться про судові рішення, зокрема ухвали, що приймаються судом лише під час судового провадження. Отже, критерії обґрунтованості, закріплені в ч. 3 ст. 370 КПК, можуть бути застосовані лише до кримінально-процесуальних рішень, що ухвалюються в процесі належної судової процедури – судового розгляду, під час якого мають бути всебічно досліджені докази, на яких ґрунтуватиметься ухвалене рішення. У результаті вчена доходить висновку, що вимога обґрунтованості, закріплена в ст. 370 КПК, не може бути автоматично перенесена на ухвали слідчого судді, оскільки вони не завжди приймаються ним навіть в умовах змагальної судової процедури, що унеможливлює їх належне обґрунтування доказами, дослідженими під час судового розгляду. Фактично Н. В. Глинська буквально тлумачить ст. 370 КПК України, заперечуючи можливість визнання поняття «суд» узагальнювальним щодо поняття «слідчий суддя». Вважаємо таку позицію дискусійною з огляду на зазначені аргументи.

Судові рішення – це правозастосовні акти суду, судді, слідчого судді або суду присяжних, які викладені у формі вироку або ухвали та в яких вирішено обвинувачення по суті або інші питання кримінального провадження [237]. Згідно з положеннями ст. 369 КПК України, судове рішення, у якому суд вирішує обвинувачення по суті, викладається у формі вироку, а судове рішення, у якому слідчий суддя, суд вирішує інші питання, викладається у

формі ухвали. Отже, згідно зі ст. 369 КПК України, термін «судові рішення» охоплює як вироки суду, так і ухвали суду й слідчого судді. Положення ст. 370 КПК України не містять жодного застереження про те, що вони можуть бути застосовані лише до кримінально-процесуальних рішень, що ухвалюються в результаті судового розгляду.

У межах цього дослідження будемо виходити з того, що вимоги ч. 3 ст. 370 КПК щодо обґрунтованості поширюються на всі види судових рішень, що ухвалюються в кримінальному провадженні, включаючи вироки й ухвали суду, а також ухвали слідчих суддів. Для повного та всебічного дослідження терміна «обґрунтованість кримінальних процесуальних рішень слідчих суддів» проаналізуємо, зокрема, і визначення обґрунтованості вироків та інших кримінальних процесуальних судових рішень.

На побутовому рівні тлумачення термінів «обґрунтування» і «обґрунтованість» зводиться до підтвердження чогось фактами, доказами. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» видавництва «Перун» (2009 р.) термін «обґрунтування» визначено як сукупність доказів, фактів, аргументів для переконання в чому-небудь, на підтвердження чогось [57, с. 800]. Водночас у виданні цього ж словника видавництва «Дніпро» (2009 р.) категорія «обґрунтованість» тлумачиться як сукупність доказів, фактів на його підтвердження [56], а у версії від видавництва «Глорія Трейд» (2012 р.) дієслово «обґрунтовувати» трактується як дія, що полягає у висуненні «на підтвердження чого-небудь переконливих доказів, фактів і т.і.» [58]. Отже, згідно із такими визначеннями в тлумачних словниках, зміст термінів «обґрунтування», «обґрунтованість» нерозривно пов’язаний, з одного боку, з переконанням, доведенням та аргументованістю, а з іншого – з наведенням доказів.

Становлення вчення про обґрунтованість у науковій доктрині розпочалося в 1950-х роках. Зокрема, М. М. Гродзинський тлумачив обґрунтованість як відповідність викладених висновків реальним обставинам дійсності, це правильність вироку по суті [80, с. 105]. Подібної думки

дотримувався А. Л. Рівлін [210]. П. Ф. Пашкевич, не підтримуючи таке визначення, слушно зауважує, що вирок може відповідати реальним обствинам дійсності, висловлювати об'єктивну істину й при цьому бути необґрунтованим (коли вирок побудовано на бездоказовій, але правильній версії) [178].

М. С. Строгович [234, с. 440–450] обґрунтованість вироку визначав як відповідність вироку зібраним і належно оціненим доказам. З огляду на відсутність чітко визначеного змісту поняття «правильна оцінка доказів», позиція М. С. Строговича видається вразливою, оскільки допускає можливість суб'єктивного та довільного тлумачення.

В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв [91, с. 30] тлумачили обґрунтованість вироку як правильність, доведеність всіх висновків суду, викладених у необхідній формі. Учені виокремили вимоги закону, з яких складається поняття обґрунтованості вироку, серед яких:

– рішення суду про винуватість або невинуватість підсудного, його покарання й цивільно-правові наслідки ґрунтуються на зазначених у вироку фактах, встановлених у цьому засіданні, і відповідають їм;

– рішення суду викладені послідовно та у відповідній закону формі з наведенням вичерпних і логічних мотивів;

– факти вироку відповідають матеріалам справи, доказам;

– докази охоплюють всі суттєві обставини, що мали місце в дійсності, і відображаються у вироку;

– доказі є достовірними.

На нашу думку, у цьому визначенні обґрунтованість помилково ототожнюється із вмотивованістю. Обґрунтованість і вмотивованість є близькими за змістом властивостями судового рішення, проте вони не є тотожними. Якщо обґрунтованість – це відповідність судового рішення об'єктивно з'ясованим обставинам, підтвердженим доказами, то вмотивованість – це оцінка суддею доводів, наведеними сторонами кримінального провадження.

Г. Н. Агеєва визначала вирок як обґрунтований, якщо всі висновки суду, викладені у вироку, відповідали фактичним обставинам справи, встановленим на підставі всебічного, повного й об'єктивного дослідження судових доказів [30]. Загалом поділяючи слушність такого визначення, слід зауважити, що в ньому бракує вказівки на оцінку доказів щодо належності, допустимості, достовірності й достатності (таких критеріїв оцінки доказів не існувало в радянському кримінально-процесуальному законодавстві).

Згідно з позицією І. Д. Пєрлова, «обґрунтованість вироку» – це відповідність вироку повно зібраним і правильно оціненим доказам. На його думку, лише обґрунтований вирок може бути істинним і законним. Таке визначення обґрунтованості є дискусійним [182]. По-перше, судове рішення має відповідати не доказам, а фактичним обставинам справи, встановленим у результаті дослідження та оцінки доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності. По-друге, використання в цьому визначенні словосполучення «правильно оцінені докази», як зазначалося, створює ризики для суб'єктивного довільного тлумачення такого терміна.

А. С. Кобликов також пов'язував визначення терміна «обґрунтованість вироку» з об'єктивною істиною [116]. Учений тлумачить обґрунтованість вироку як відповідність висновків суду, викладених у вироку, фактичним обставинам справи. Інакше кажучи, обґрунтованим може бути лише вирок, у якому відображено встановлену судом по справі об'єктивну істину. Слід зауважити, що в цьому визначенні обґрунтованості вироку вчений помилково не пов'язує встановлення фактичних обставин справи із всебічним, повним та об'єктивним дослідженням судових доказів. У 1950-х роках ідея про ототожнення обґрунтованості із встановленням об'єктивної істини була панівною в Радянському Союзі, проте нині є дискусійною. Зокрема, з одного боку, суд обмежений у можливості самостійного збирання доказів. Його діяльність зводиться лише до дослідження та оцінки доказів, наданих сторонами кримінального провадження. Суд має прагнути до встановлення об'єктивної істини у справі, проте ця мета є не завжди досяжною.

Відмовившись від концепції 1930-х років, яка полягала в повному запереченні можливості встановити об'єктивну істину у справі, радянські вчені припустилися іншої помилки: вони ототожнювали таку властивість судового рішення, як обґрунтованість, із відповідністю судового рішення об'єктивній істині.

Я. О. Мотовиловкер вважав, що обґрунтованим слід вважати вирок, «винесений з дотриманням тих вимог закону, перевірка яких можлива тільки, якщо вникнути в сутність справи» [163, с. 165]. Запропоноване тлумачення обґрунтованого вироку видається дискусійним, оскільки, заглиблюючись у суть справи, можна встановити будь-яке порушення закону.

Аналізуючи поняття обґрунтованості процесуального акта, М. І. Бажанов зазначав, що: 1) процесуальний акт може бути визнаний обґрунтованим, якщо обставини справи, необхідні для його винесення, встановлені з достатньою повнотою; 2) докази, якими встановлюються обставини справи, мають бути отримані виключно із джерел, зазначених у законі; 3) докази, на яких обґрунтовується процесуальний акт, мають бути достовірними; достовірність цих доказів визначається дотриманням процесуального порядку їх збирання, закріплення й належної оцінки слідчим, прокурором і судом; 4) процесуальний акт може бути визнаний обґрунтованим, якщо висновки, що в ньому містяться, зумовлено наявними доказами, відповідають їм та є доведеними [36, с. 16].

М. І. Бажанов одним із перших висловив ідею щодо поширення обґрунтованості на всі без винятку процесуальні акти кримінального провадження й надав визначення обґрунтованості саме процесуального акта, а не вироку суду. Учений вперше пов'язав обґрунтованість із встановленням фактичних обставин справи на підставі достовірних судових доказів (при цьому тлумачення достовірності доказів учений визначає через дотримання процесуального порядку їх збирання та закріплення, що відповідає сучасним ознакам допустимості), а також із допустимістю доказів. Отже, у науковій

доктрині вперше було запропоновано включати окремі критерії оцінки доказів до змісту поняття обґрунтованості процесуального акта [36, с. 15–16].

У підручнику «Радянський кримінальний процес» за редакцією професора Д. С. Карєва [229, с. 363–365] основною ознакою обґрунтованості вироку визначено відповідність висновків суду фактичним обставинам справи. Водночас констатовано наявність інших наукових поглядів щодо ознак обґрунтованості, серед яких:

– необхідність достовірного, твердого й повного обґрунтування фактів, якими обґрунтовується вирок;

– повнота дослідження обставин справи;

– необхідність отримання, дослідження та оцінки доказів з дотриманням кримінально-процесуальних норм;

– повнота й логічність вироку.

У результаті автори підручника доходять висновку, що обґрунтованість вироку – це відповідність висновків суду, що висловлюють переконання суддів, фактичним обставинам справи, з достовірністю встановленим у вироку на підставі доказів, розглянутих судом у судовому засіданні, врахованих в їх сукупності та наведених у вироку на підтвердження ухвалених судом рішень. Попри те, що в цьому визначенні обґрунтованості бракує критеріїв, за якими мають бути оцінені докази (належність, допустимість, достовірність, достатність), загалом воно видається слушним.

А. Л. Рівлін тлумачить обґрунтоване рішення як істинне рішення, тобто те, у якому знайшла втілення об’єктивна істина [209, с. 98]. Між істинністю судового рішення, з одного боку, та його обґрунтованістю й доведеністю – з іншого, учений встановлює нерозривний зв’язок. На переконання І. М. Гуткіна, Ю. Н. Бєлозєрова та Л. А. Маріупольського, обґрунтованість означала те, що її зміст і висновки мають відповідати фактичним обставинам справи, бути правильними по суті, тобто встановлювати об’єктивну істину по справі [86, с. 258]. Проте таке визначення є хибним. По-перше, у зазначених дефініціях обґрунтованість помилково ототожнюється з істинністю. Щодо

хибності цього підходу зазначалося вище (суд оцінює надані сторонами доказами й не завжди може встановити об'єктивну істину у справі). По-друге, у викладених визначеннях обґрунтованості судового рішення недостатньо висвітлений зв'язок висновків суду із фактичними обставинами справи, встановленими на підставі досліджених у судовому засіданні доказів, оцінених з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності.

Ю. М. Грошевий визначає обґрунтованість вироку як таку його властивість, за якої висновки суду про подію злочину, винуватість або невинуватість підсудного у вчиненні злочину, призначене покарання, задоволення або відмову в цивільному позові, а також вирішення всіх інших питань у справі, з достовірністю ґрунтуються на повністю зібраних доказах, розглянутих судом під час судового розгляду. Обґрунтованість вироку – це відношення висновків суду до доказів, досліджених під час судового засідання [82, с. 29]. Слід зазначити, що вчений у своєму визначенні обґрунтованості слушно відмовляється від ідеї ототожнення обґрунтованого рішення з об'єктивною істиною, а визначає її через сукупність доказів, досліджених судом. Вказівка у цьому визначенні на висновки суду, подію злочину, винуватість або невинуватість підсудного у вчиненні злочину, призначене покарання, задоволення або відмову у цивільному позові більше пов'язує це визначення саме з вироком, і виключає можливість поширення цього визначення на інші кримінально-процесуальні рішення. Це визначення обґрунтованості є прийнятним за умови посилання в ньому на необхідність оцінки доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності, а також виключення з нього посилання на питання, що вирішуються у вироку суду.

У підручнику «Радянський кримінальний процес» за редакцією Л. М. Карнєєвої, П. А. Лупинської, І. В. Тиричєва зазначено, що вирок визнається обґрунтованим, якщо всі висновки й рішення суду, викладені в ньому, відповідають доказам, всебічно, повно й об'єктивно встановленим у судовому засіданні [204]. Таке тлумачення обґрунтованості загалом

вбачається правильним, але в ньому, як і у визначенні Ю. М. Грошевого, бракує посилання на необхідність оцінки доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності. Очевидно, що на момент формування цієї дефініції ні в науковій сфері, ні в законодавстві критерії оцінки доказів (належність, допустимість, достовірність і достатність) не були остаточно сформовані. Попри це, М. І. Бажанов у своєму визначенні процесуальних актів посилається на окремі ознаки таких критеріїв оцінки доказів, як допустимість і достовірність.

П. А. Лупинська тлумачила обґрунтованість рішення як відповідність усіх викладених у ньому висновків тим фактичним даним, що містяться в матеріалах справи та були отримані в результаті попередньої діяльності зі збирання, перевірки й оцінки доказів [144, с. 150]. В основі кожного рішення мають бути докази, досліджені й оцінені в тих межах, які необхідні для конкретного рішення. П. А. Лупинська, розвиваючи ідею М. І. Бажанова, аналізує обґрунтованість щодо всіх рішень, що приймаються протягом кримінального провадження різними суб'єктами, а не лише щодо вироків суду.

Згідно з підручником «Радянський кримінальний процес» за редакцією професора С. В. Бородіна обґрунтованість вироку як одна із вимог, що висуваються до вироку, означає не лише мотивування вироку, а й відповідність висновків суду фактичним обставинам справи, що мали місце в дійсності [206]. У цьому визначенні обґрунтованість знову хибно ототожнюється із вмотивованістю. Як уже зазначалося, обґрунтованість і вмотивованість є близькими й спорідненими поняттями, але при цьому окремими й самостійними властивостями судового рішення. Теза про відповідність висновків суду фактичним обставинам справи, які мали місце в дійсності, зводить розуміння обґрунтованості судового рішення до його відповідності об'єктивній істині, що є неправильним.

За підручником «Радянський кримінальний процес» за редакцією М. І. Бажанова і Ю. М. Грошового вирок є обґрунтованим, якщо висновки, що

містяться в ньому, зумовлені всіма доказами, розглянутими й правильно оціненими в процесі судового розгляду, інакше кажучи, якщо він встановлює об'єктивну істину в цій справі [202]. Це визначення є дискусійним. Поняття «правильно оцінені докази» є доволі суб'єктивним і створює ризики його довільного тлумачення. Визначення обґрунтованості вироку як відповідності об'єктивній істині є неправильним з причин, що були наведені вище.

Згідно з підручником «Радянський кримінальний процес» за редакцією доктора юридичних наук К. Ф. Гуценко, обґрунтованість вироку полягає в його базованості на достовірних доказах, які досліджені судом і підтверджують істинність та законність висновків і рішень, що містяться у вироку [230]. У цьому визначенні виокремлено такий критерій оцінки доказів, як їх достовірність, при цьому відсутні посилання на належність, допустимість і достатність. На нашу думку, у цьому визначенні також недоречною є відсилка до законності, оскільки вона є окремою, незалежною властивістю судового рішення. За радянських часів була популярною позиція [82; 91; 229], згідно з якою законність та обґрунтованість тлумачили як дві нерозривні сторони правосудності вироку. Проте ці дві властивості, хоч і є спорідненими, залишаються самостійними та незалежними властивостями судового рішення. Зокрема, законність – це відповідність судового рішення закону, а обґрунтованість – фактичним обставинам справи, встановленим на підставі дослідження та оцінки доказів.

Як обґрунтовано зауважують В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська, законність та обґрунтованість є індивідуальними, а тому самостійними вимогами, що мають свою, належну лише їм, якісну визначеність [103, с. 39–40]. Законність передбачає сувору відповідність форми й змісту конкретного процесуального акта нормам чинного матеріального та кримінально-процесуального законодавства. Обґрунтованість, своєю чергою, передбачає підтвердженість усіх висновків у справі наявними й до того ж достатніми доказами. З огляду на це, зазначені вимоги не слід не лише ототожнювати, а й

протиставляти, зокрема шляхом абсолютизації кожної з наведених властивостей.

У підручнику «Радянський кримінальний процес» за редакцією доцента І. В. Тирічева зазначено, що обґрунтованим вважається вирок, якщо всі висновки суду, викладені в ньому, ґрунтуються на фактичних обставинах справи, встановлених доказами, розглянутими в судовому засіданні всебічно, повно й об'єктивно та в їх сукупності [205]. Таке тлумачення вбачається прийнятним, проте в ньому бракує посилання не необхідність оцінки доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності.

Автори «Курсу радянського кримінального процесу» за ред. А. Л. Бойкова та І. І. Карпеца пов'язують обґрунтованість з достатньою сукупністю фактичних і правових підстав винесення рішення [133, с. 640]. Посилання на правові підстави винесення рішення помилково ототожнює обґрунтованість із законністю.

У радянський період, як уже зазначалося, інституту судового контролю за досудовим розслідуванням не існувало, відтак питання про обґрунтованість відповідних судових рішень не виникало. Попри те, що з 1960-х років науковці дедалі частіше акцентували на необхідності обґрунтування всіх без винятку кримінально-процесуальних рішень кримінального провадження, визначення обґрунтованості в більшості випадків стосувалися лише вироків суду. Оскільки на той час не існувало таких критеріїв оцінки доказів, як належність і допустимість, мова йшла про необхідність встановлення фактичних даних на підставі достовірних доказів. Причому деякі вчені зауважували щодо необхідності «правильної оцінки доказів», «дотримання процесуального порядку збирання і закріплення доказів», що можна вважати першими кроками до оцінювання доказів за певними критеріями.

Згідно з позицією В. М. Тертишника, обґрунтованість вироку – це відповідність висновків, викладених у вироку, фактичним обставинам справи, фактам, що мали місце в дійсності, і встановленим сукупністю доказів по справі [251, с. 489]. Вважаємо це тлумачення дискусійним, оскільки воно

фактично визначає обґрунтований вирок як такий, що відображає об'єктивну істину. Аргументи щодо помилковості такого підходу вже зазначалися під час аналізу визначень обґрунтованості вчених радянського періоду.

За часів незалежної України було остаточно вирішено дискусію щодо поширення обґрунтованості на всі процесуальні рішення в кримінальному процесі, відповідно термін «обґрунтованість» почав застосовуватися не лише до вироків, а й до всіх кримінальних процесуальних рішень. Зокрема, В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська вважали обґрунтованість процесуального рішення взаємозв'язком доведеності й аргументованості всіх зроблених у конкретному акті висновків [103, с. 67]. Учені визначали обґрунтованість кримінально-процесуального рішення як підтвердженість правильності всіх висновків, що містяться в конкретному акті, посиланнями на відповідні норми права, сукупністю доказів і взаємопов'язаних з ними переконливих доводів [103, с. 66]. Таке визначення є занадто широким, оскільки воно нівелює розмежування між обґрунтованістю, законністю та вмотивованістю. Посилання на підтвердженість правильності висновків посилання на відповідні норми фактично відсилає до законності, а вказівка на необхідність наведення переконливих доводів ототожнює обґрунтованість із мотивуванням судового рішення.

Н. В. Глинська тлумачить обґрунтованість процесуального акта як результат певного спеціального процесу, що іменується обґрунтуванням кримінальних процесуальних рішень, як відповідність усіх викладених у ньому висновків тим фактичним даним, які є в справі й отримані в результаті діяльності, що передувала рішенню про збирання, перевірку й оцінку доказів. Це визначення вбачається цілком правильним, проте потребує уточнення щодо необхідності оцінки доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності.

На думку В. Г. Пожара, обґрунтованість рішення – це відповідність викладених в ньому висновків про фактичні обставини справи доказам, які є у справі й отримані в результаті діяльності суду щодо їх збирання, перевірки й

оцінки, що передувала ухваленню рішення [187, с. 299]. Як і визначення Н. В. Глинської, дефініція В. Г. Пожара потребує доповнення посиланням на необхідність оцінки доказів за критеріями належності, допустимості, достовірності й достатності.

І. В. Завальнюк визначає обґрунтованість як правову категорію, широко використовувану в праві, що характеризує правомірність судового рішення, а також яка є вимогою, що висувається до рішення суду [97, с. 62]. Фактично обґрунтованість означає відповідність висновків суду, вказаних в судовому рішенні, дійсним обставинам справи.

Учена зауважує, що судове рішення є обґрунтованим, якщо в ньому:

– викладено всебічно й повно досліджені обставини;

– наведено докази, що підтверджують висновки про встановлені обставини справи, права й обов’язки сторін;

– відображено факти, які мають значення для конкретної справи, причому вони підтверджені доказами, перевіреними судом, і задовольняють вимоги закону про їх доцільність і допустимість, або відповідність загальновідомим обставинами, що не потребують доказування;

– містить вичерпні висновки суду відповідно до встановлених фактів [97, с. 66–67].

На думку І. В. Завальнюк, обґрунтованість представлено як складну конструкцію, що складається з трьох елементів: 1) обставин, що мають значення для справи; 2) доказів; 3) висновку суду. У цьому визначенні, на нашу думку, не вистачає посилання на необхідність оцінки доказів з позиції належності, допустимості й достовірності [97, с. 67].

Зокрема, М. П. Климчук вважає, що обґрунтованість процесуальних рішень означає, що висновки, які містяться в них, підтверджені сукупністю належних, допустимих і достовірних доказів, водночас обґрунтоване рішення має правильно відображати обставини [115, с. 58]. Посилання на правильне відображення обґрунтованим рішенням обставин фактично відповідає тезі про

те, що обґрунтоване рішення відображає істину у справі, про помилковість якої було вже зазначено.

І. І. Котубей обґрунтовано стверджує, що будь-яке судове рішення визнається обґрунтованим, якщо воно ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України [125, с. 112].

Обґрунтованість процесуального акта Г. В. Бесєда тлумачить як результат певного спеціального процесу, що іменується обґрунтуванням кримінальних процесуальних рішень, як відповідність усіх викладених у ньому висновків тим фактичним даним, які є в справі й отримані в результаті діяльності, що передувала рішенню про збирання, перевірку й оцінку доказів [46]. Учена доходить висновку, що обґрунтоване кримінальне процесуальне рішення в судовому контрольному провадженні – це рішення, у якому на підставі повного, неупередженого та всебічного розгляду клопотання, заяви або скарги встановлені обставини, що підтверджені належними й допустимими доказами, а сформульовані висновки відповідають викладеним у рішенні обставинам справи. Вважаємо таке визначення обґрунтованості доволі вдалим, адже воно належно відображає сутність цієї властивості судового рішення та вміщує всі необхідні елементи.

Результати дискусій щодо визначення обґрунтованості були враховані розробниками Кримінального процесуального кодексу 2012 року під час формулювання вимог до судового рішення в кримінальному процесі. Згідно з ч. 3 ст. 370 КПК України, обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 цього Кодексу. Згідно зі ст. 94 КПК України, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з позиції належності, допустимості,

достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Слід зазначити, що в ч. 3 ст. 370 КПК України ідеться саме про вимоги до судових рішень, які охоплюють вироки й ухвали суддів, а також ухвали слідчих суддів. Причому М. П. Климчук визначає недоліком КПК України те, що в ньому бракує точного поняття обґрунтованості, що, своєю чергою, спричиняє складнощі у правозастосовника [115, с. 55]. На нашу думку, таким недоліком є передусім відсутність прямої вказівки на те, що обґрунтованість має поширюватися й на ухвали слідчих суддів, які виносяться в порядку судового контролю, що зумовлює багато складнощів на рівні правозастосування.

Відповідно до п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду від 18 грудня 2009 року: «Обґрунтованим визнається рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених доказами, які були досліджені у судовому засіданні і які відповідають вимогам закону про їх належність і допустимість, або обставин, що не підлягають доказуванню, а також якщо рішення містить вичерпні висновки суду, що відповідають установленим на підставі достовірних доказів обставинам, які мають значення для вирішення справи».

Отже, після тривалих дискусій у науковій доктрині обґрунтованість за часів незалежної України остаточно сформувалася як вимога не лише до судових вироків, а й до всіх кримінально-процесуальних актів, зокрема й рішень слідчих суддів, що приймаються в порядку судового контролю.

Попри те, що поняття обґрунтованості поширюється на всі без винятку кримінальні процесуальні акти, у межах цього дослідження зосереджуємо увагу передусім на кримінально-процесуальних рішеннях слідчих суддів. Основним завданням судового контролю є захист прав та інтересів громадян на досудовому слідстві. Необхідність здійснення судового контролю виникає, коли найважливіші права й свободи громадян стають максимально вразливими до безпідставних втручання та обмежень з боку органів досудового розслідування й прокуратури. Переоцінити важливість належного

обґрунтування кримінально-процесуальних рішень слідчих суддів неможливо – у разі винесення необґрунтованих рішень завдання судового контролю не будуть виконуватися, права й свободи громадян будуть свавільно порушуватися.

Нині в теорії кримінального процесу України аксіоматичним є положення про те, що будь-яке рішення, що приймається в ході кримінального провадження, має бути не лише законним, а й обґрунтованим. Поширення вимоги обґрунтованості на всі процесуальні рішення відповідає й міжнародним стандартам у захисті прав особи [103, с. 64]. Зокрема, М. П. Климчук вважає, що виконання завдань кримінального провадження безпосередньо залежить від обґрунтованості кримінально-процесуальних рішень. Усі кримінально-процесуальні рішення мають бути обґрунтованими – це універсальна вимога, що висувається до рішень, які виносяться в кримінальному провадженні [115, с. 55]. Якщо в науковій доктрині питання щодо поширення обґрунтованості не лише на вироки, а й на всі інші кримінально-процесуальні рішення можна вважати остаточно вирішеним, на практиці досі залишається чимало суперечностей.

Практика ухвалення слідчими суддями кримінальних процесуальних рішень без оцінки та дослідження доказів позбавляє їх можливості встановити фактичні обставини справи й ухвалити обґрунтоване рішення. Оскільки оцінка доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності є невід'ємним процесом обґрунтування судових рішень, рішення слідчих суддів, ухвалені за таких умов, не є і не можуть вважатися обґрунтованими. Отже, склалася парадоксальна ситуація, коли на теоретичному рівні вчені й практики заявляють про поширення обґрунтованості на кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, але водночас існує загальноприйнята практика ухвалення цих рішень, що повністю виключає мінімальний рівень їх обґрунтування.

Підсумовуючи всі зазначені та проаналізовані в цьому підрозділі визначення, можемо дійти висновку, що обґрунтованість як вимога до

судового рішення в кримінальному процесі виявляється в таких трьох аспектах, як:

– повне та всебічне з'ясування обставин справи через дослідження й оцінку доказів;

– доведеність цих обставин доказами, дослідженими в судовому засіданні;

– досліджені в судовому засіданні докази мають бути оцінені з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності, а також бути достатніми для того, щоб зробити необхідні висновки щодо справи.

Вважаємо, що вимога про обґрунтованість судових рішень, викладена в ч. 3 ст. 370 КПК України, поширюється на кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, що приймаються в порядку судового контролю.

Узагальнення всіх переваг і недоліків зазначених у цьому підрозділі підходів надає можливість визначити обґрунтованість кримінальних процесуальних рішень як їхню властивість, коли всі передбачені законом обов'язкові висновки такого рішення ґрунтуються на об'єктивно встановлених обставинах справи внаслідок дослідження та оцінки в судовому засіданні наявних у справі доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності.

1.3. Значення та мета обґрунтованості судових рішень у кримінальному провадженні

Обґрунтованість є основоположною властивістю кримінально-процесуального рішення, від якої залежать його якість, зміст, законність, правосудність і справедливість. Належне встановлення фактичних обставин справи через дослідження й оцінку доказів є фундаментом для правильної кваліфікації діяння та подальшого мотивування кримінального процесуального рішення. Застосування заходів примусу з боку держави,

притягнення до кримінальної відповідальності або засудження без з'ясування дійсних обставин події означатиме винесення незаконних і несправедливих судових рішень, що неодмінно завдаватиме непоправної шкоди авторитету судової влади й держави загалом.

Лише за умови належного встановлення фактів можливе виконання всієї сукупності завдань кримінального провадження. Без цього суди не здатні притягти до відповідальності насправді винних або ж унеможливити засудження невинних осіб, застосувати до кожного учасника кримінального провадження належну правову процедуру. Належне встановлення фактичних обставин справи є фундаментом та основою для ухвалення всіх подальших кримінальних процесуальних рішень.

В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв зазначають, що пріоритетною серед інших є вимога, згідно з якою всі рішення суду мають ґрунтуватися на фактах. Неможливо визнати особу винуватою, визначити їй міру покарання, задовольнити цивільний позов, якщо у вироку не буде зазначено, яке саме діяння скоїла ця особа та якими є матеріальні наслідки її дій. Для того щоб визнати вирок обґрунтованим, у ньому мають бути зазначені не лише кінцеві рішення суду, а й факти, щодо яких винесені ці рішення [91, с. 22].

Слушною є думка В. Я. Дорохова та В. С. Ніколаєва про те, що оцінка доказів є способом правильного встановлення фактів. Неможливо встановити фактичні обставини справи в кримінальному провадженні будь-яким іншим способом, окрім як через дослідження й оцінку доказів. Отже, без дослідження та оцінки доказів під час винесення кримінальних процесуальних рішень фактичні обставини справи не встановлюються. Кримінальне процесуальне рішення слідчого судді, ухвалене поза контекстом фактичних обставин справи, не можна назвати обґрунтованим.

А. Я. Свєтлов і Г. І. Чангулі стверджують, що вирок має констатувати не лише винуватість або невинуватість підсудного, а й звертатися до суспільної думки та аналізувати всі зібрані матеріали, що стали основою для засудження дій підсудного й призначення йому покарання або його виправдання

[180, с. 12]. Лише у разі виконання цієї вимоги суспільство може зберегти віру в правосуддя, оскільки для нього це єдиний спосіб переконатися в тому, що суд розглядає справи відповідно до принципів істинної законності й соціальної справедливості, суворо керуючись процесуальними нормами судочинства. У результаті цього винесені вироки не є продуктом суддівського свавілля, суб'єктивізму, дискредитації або особистих упередженостей суддів. Учені зауважують, що обґрунтованість вироку є також тим засобом, який сприяє формуванню логічної та психологічної впевненості членів суспільства в необхідності примусу як однієї із функцій кримінального права. Унаслідок цього він перестає сприйматися як необ'єктивна й авторитарна державна сила. Поділяємо цю позицію та вважаємо, що неможливо переконати суспільство в правильності, справедливості й необхідності застосування примусу з боку держави, якщо він застосовується без урахування фактичних обставин, непослідовно та без наявності передбачених законом підстав. Одним із головних завдань обґрунтованості є пошук і віднайдення таких підстав.

Обґрунтованість судових рішень поряд із законністю є основною запорукою та умовою авторитету держави. Обвинувальний вирок, винесений відповідно до законодавства та фактичних обставин справи, здатний викликати повагу навіть у самого обвинуваченого. Системне винесення таких вироків утверджує принцип невідворотності покарання та підвищує авторитет судової влади й правоохоронної системи в суспільстві. Необґрунтовані й голослівні судові рішення, які не ґрунтуються на встановлених судом фактичних обставинах справи, навпаки, зумовлюють лише обурення, протест і роздратування в суспільстві.

Навіть за радянських часів учені визнавали, що необґрунтованість вироку в будь-якій частині – як за змістом, так і за формою викладення – є недоліком, що завдає серйозної шкоди правосуддю. Зокрема, на думку В. Я. Дорохова та В. С. Ніколаєва [91, с. 22], інтересам правосуддя може відповідати лише той вирок, що задовольняє всі вимоги закону, із яких складається поняття обґрунтованості вироку суду. М. С. Строгович також

вважає, що будь-яке відступлення від істини, будь-яка помилка, допущена судом у конкретній справі, шкодить інтересам держави й правосуддя [235, с. 21]. Учений обґрунтовано зазначає, що суд реалізує не лише каральну, а й широку виховну функцію. Ці завдання суду можуть бути успішно виконані лише за умови переконливості вироків суду, яка зумовлена їх справедливістю, правильністю, обґрунтованістю.

Необґрунтовані кримінально-процесуальні рішення слідчих суддів, що виносяться без встановлення фактичних обставин, не зміцнюють повагу до судової влади у суспільства. Нерідко слідчий суддя формально узаконює ініціативу прокурора, задовольняючи його клопотання без дослідження деталей справи. Очевидно, що це завдає непоправної шкоди авторитету правосуддя. За таких умов судовий контроль фактично не здійснюється, адже його мата й завдання не виконуються, зокрема й під час дії правового режиму воєнного стану, коли судовий контроль може замінюватися на прокурорський нагляд (ст. 615 КПК України) [140, с. 46].

Обґрунтованість є також основним показником якості судового рішення. Згідно з позицією Н. М. Глинської, у кримінальному провадженні проблема забезпечення належної якості правозастосовної діяльності набуває особливого значення внаслідок зумовленості реального ступеня забезпечення прав і законних інтересів осіб рівнем якості кримінальних процесуальних рішень, що приймаються у цій царині компетентними державними органами та посадовими особами [71]. Лише кримінальне процесуальне рішення високої якості чи доброякісне кримінальне процесуальне рішення (як кримінальне процесуальне рішення високого ступеня відповідності комплексу вимог, що ставляться до нього) є цінними для кримінального провадження, оскільки здатні забезпечити ефективне виконання комплексу його завдань.

Н. В. Глинська констатує, що вимога щодо обґрунтованості, з огляду на її поліаспектне внутрішнє та зовнішнє значення, є ключовим стандартом якісності кримінально-процесуального рішення. Адже обґрунтування у його предметному розумінні має основне функціональне навантаження у

демонстрації таких якостей кримінальних процесуальних рішень, як його розумність, справедливість, своєчасність, нормативна обґрунтованість, що є атрибутивною ознакою законності, переконливості тощо. Саме з тексту обґрунтування кримінально-процесуального рішення можна зробити висновок, зокрема, про те, чи є розумним вибраний особою варіант поведінки в контексті фактичних обставин конкретного кримінального провадження та чи є справедливим обраний вид і розмір покарання тощо [71].

Отже, кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, що виносяться без дослідження та оцінки доказів, не є переконливими, не містять цінності для кримінального провадження та не сприяють вирішенню комплексу його завдань. Зі змісту таких кримінальних процесуальних рішень неможливо зробити висновок, чи обрала особа, що приймає рішення, єдиний правильний варіант, чи справедливим є обраний запобіжний захід. Такі рішення позбавлені обґрунтованості як основного критерію доброякісності та, очевидно, є недоброякісними.

На думку В. Г. Пожара, судове рішення є основним правовим засобом реалізації судової влади, а саме, правозастосовним актом, з допомогою якого втілюються в життя норми закону й реалізується законність у державі, охорона та захист прав і свобод громадян, а також юридичних осіб. Від якості судового рішення залежить не лише якість правосуддя в державі й авторитет судової влади, а й безпосередньо рівень гарантованості законності в суспільстві, дотримання й захисту прав, свобод та інтересів осіб. Особливої актуальності це питання набуває у сфері кримінального провадження, яке пов’язане з найбільш суттєвим обмеженням прав і свобод як фізичних, так і юридичних осіб. Учений вважає, що процесуальна вимога обґрунтованості судового рішення по суті є виявом природи рішення як акта, що повинен містити відповіді на правові питання, які виникли у справі, та визначає дії, які мають бути здійснені у зв’язку зі встановленими фактичними обставинами. Оскільки кожне рішення приймається саме з огляду на певні фактичні обставини, уся передуюча ухваленню рішення процесуальна діяльність полягає у збиранні,

перевірці й оцінці фактичних даних – тобто доказів, на підставі яких приймаються певні рішення і які, власне, і обґрунтовують його. Основою кожного рішення мають бути встановлені у справі фактичні обставини, що свідчать про наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість ухвалення цього рішення. Слідчі судді, не досліджуючи та не оцінюючи докази, визначають наслідки певних фактичних обставин без їх встановлення, ухвалюючи необґрунтовані кримінально-процесуальні рішення [187].

Поділяючи позицію В. Г. Пожара, слід зауважити, що судові рішення, зокрема й кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів у порядку судового контролю, не можуть ухвалюватися без зв'язку із фактичними обставинами справи. Судове рішення, ухвалене без урахування фактичних обставин справи, є необґрунтованим й безпідставним.

Л. М. Москвич у монографії «Ефективність судової системи: концептуальний аналіз» слушно зазначає, що судове рішення – це той результат, на підставі якого в кінцевому підсумку оцінюється успішність діяльності суду. Воно обов'язково має бути як слід мотивованим з позиції законності й справедливості. Для сторін висока якість мотивувальної частини рішення є важливою гарантією їх правового захисту. На її підставі вони роблять висновок, чи належно реалізував суд свої законні повноваження, вирішують питання про необхідність оскарження судового рішення та ймовірності його успіху. Помилкові й недостатньо вмотивовані судові рішення суттєво знижують рівень суспільної довіри до окремих суддів і судової системи загалом [162, с. 176]. Ухвалення кримінального процесуального рішення слідчого судді без урахування фактичних обставин справи призводить до грубого порушується права на захист. За таких умов неможливо визначити ступінь обґрунтованості рішення, з'ясувати, чи належним чином суд виконав свої повноваження, а також оцінити перспективи оскарження такого рішення. Згідно з результатами проведеного опитування щодо наявності випадків ухвалення слідчим суддею рішень без належного дослідження матеріалів клопотання, думки респондентів істотно різняться:

серед слідчих лише 51,1 % підтверджують наявність такої проблеми, натомість серед адвокатів цей показник становить 88 %. Така різниця пояснюється тим, що слідчі як ініціатори більшості клопотань частіше оцінюють рішення з позиції їх результативності, тоді як адвокати безпосередньо зазнають негативних наслідків формального підходу для прав підзахисних (Додаток Д, Додаток Е).

Як стверджує Л. М. Москвич, якщо самостійність судової влади, закріплена в законі, може бути формалізованою, дотримання його за зверненої до судді вимоги ухвалювати рішення, керуючись лише законом і совістю, оцінюють лише з погляду якості самого рішення (законність, обґрунтованість, умотивованість) [162, с. 118]. Водночас справедливість судової процедури становить сутність судового процесу і виявляється через чітке дотримання процедурних правил. Учений вважав обґрунтованість судових рішень одним з елементів справедливості судової процедури [162, с. 117]. Кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, ухвалені без дослідження та оцінки доказів, взагалі не можуть бути оцінені з позиції обґрунтованості й справедливості, оскільки вони з самого моменту їх ухвалення не мають цих властивостей.

В. М. Сирих визначає місце обґрунтованості судових рішень серед загальних критеріїв оцінювання ефективності правосуддя [241, с. 60–65]. На думку А. М. Перепелюк, обґрунтованість є одним з визначальних принципів здійснення правозастосовчої діяльності та є передумовою винесення законного рішення по справі [181, с. 245]. Правозастосовчий орган, вирішуючи будь-яку справу, має виявити всі причетні до неї факти, всебічно та об’єктивно дослідити всі істотні обставини справи, ретельно й неупереджено вивчити їх, визначити достовірні та відкинути сумнівні й сторонні. А потім на основі зроблених висновків винести законне й обґрунтоване рішення у справі. Обґрунтованість передбачає підтвердження правильності всіх висновків, що містяться в конкретному правозастосовчому акті, посиланням на відповідні норми права, сукупністю доказів і

взаємопов'язаних із ними переконливих доводів. Крім того, обґрунтованість ухвалених рішень є необхідною умовою, яка уможливлює не лише його законність і справедливість, а й здійснення опротестування неправосудних рішень. Вважаємо позицію В. М. Сирих дискусійною лише в тій частині, де обґрунтованість передбачає посилання на норми права, оскільки такий підхід безпідставно ототожнює її із законністю.

Обґрунтованість кримінальних процесуальних рішень є основним критерієм оцінки ефективності судової системи. Суди можуть називатися ефективними лише за умови, якщо вони системно виносять законні й обґрунтовані рішення. Держава може вдосконалювати ефективність судової системи шляхом оптимізації строків розгляду судових справ, створення нових судових інституцій, посилення гласності й публічності судового процесу, але законність та обґрунтованість судових рішень завжди залишатимуться основними показниками ефективності. Нездатність судової системи ухвалювати законні й обґрунтовані рішення не може бути компенсована перевагами та здобутками в інших сферах судової діяльності. В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв вважають, що від того, як розуміються та виконуються вимоги закону про винесення судами обґрунтованих вироків, залежить якість роботи суду [91, с. 12].

Поширення практики винесення слідчими суддями судових рішень без дослідження та оцінки доказів свідчить про неефективність судового контролю в Україні. Голова Вищого антикорупційного суду України В. В. Михайленко акцентує на проблемі визначення меж діяльності слідчого судді під час оцінювання доказів у кримінальному провадженні [152, с. 225]. З одного боку, слідчий суддя є повноправним суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, він посідає важливе місце й виконує надважливу функцію під час досудового розслідування, зокрема в питанні оцінювання фактів та обставин, які доносяться йому сторонами кримінального провадження. З іншого – функція оцінювання ним доказів є «усіченою», що в деяких випадках призводить до сумнівних з погляду обґрунтованості рішень і

безпосередньо впливає на весь подальший перебіг судового розгляду. В. В. Михайленко доходить висновку, що без практичного результату оцінювання доказів на допустимість функція судового контролю за дотриманням прав і свобод людини виконується неповно, усічено, особливо тоді, коли йдеться, наприклад, про істотні порушення прав і свобод людини під час отримання відомостей та підтвердження ними обставин, що мають значення для вирішення питань, винесених на розгляд слідчому судді.

Оскарження письмового повідомлення про підозру покликане припиняти безперспективні кримінальні провадження на початкових етапах досудового розслідування й економити процесуальний ресурс. Але внаслідок відмови слідчих суддів від оцінки доказів і встановлення фактичних обставин справи такі цілі оскарження письмового повідомлення про підозру не досягаються. Зокрема, адвокат звернувся до слідчого судді Октябрського районного суду м. Полтави зі скаргою на письмове повідомлення про підозру в кримінальному провадженні № 62019170000001342 від 18 грудня 2019 року за ч. 1 ст. 28, ч. 2 ст. 365 КК України. Аргументи скарги зводилися до відсутності належних і допустимих доказів, що підтверджують обґрунтованість підозри. Відмовляючи в задоволенні скарги своєю ухвалою від 13 серпня 2021 року у справі № 554/11415/20, слідчий суддя зазначив, що повнота та всебічність проведеного розслідування не є тими обставинами, які мають оцінюватися слідчим суддею під час з’ясування достатності доказів, що стали підставою для повідомлення особі про підозру. Обставини здійснення підозрюваним конкретних дій та доведеність його вини потребують перевірки й оцінки у сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні під час подальшого досудового розслідування та судового розгляду. Надалі досудове розслідування було проведено в повному обсязі, обвинувальний акт був переданий в суд. Полтавський районний суд Полтавської області 29 серпня 2023 року ухвалив вирок у справі, яким повністю виправдав обвинуваченого. Оцінюючи сукупність зібраних доказів з позиції достатності та взаємозв’язку для ухвалення відповідного процесуального рішення, суд дійшов висновку

про відсутність достатніх доказів щодо визнання обвинуваченого винним у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення. Якщо слідчий суддя дослідив та оцінив докази під час розгляду скарги на повідомлення на підозру та здійснив судовий контроль належним чином, необґрунтованість підозри була б встановлена ще у 2021 році. Обвинувачений не піддавався безпідставному кримінальному переслідуванню протягом двох років, а процесуальний ресурс було б використано для розслідування справжніх злочинів.

Вимога про обґрунтованість сприяє встановленню істини у справі. На думку П. Ф. Пашкевича, завданням суддів є наполегливо шукати й знаходити в кожній судовій справі об'єктивну істину фактичної сторони кримінальної справи, і, спираючись на неї, надавати оцінку фактам і приймати такі рішення у справі, котрі також мають бути істинними [178, с. 78]. Саме обґрунтованість покликана сприяти встановленню істини у справі. Крім того, М. С. Строгович слушно зауважує, що встановити фактичні обставини кримінальної справи відповідно до дійсності означає встановити у справі істину [235, с. 19]. Виявлення істини є найближчою та безпосередньою метою кримінального процесу й необхідною умовою для правосуддя. Водночас П. Ф. Пашкевич небезпідставно зазначає, що між істиною, обґрунтованістю та законністю вироків, що ухвалюються в кримінальному процесі, існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність [178, с. 68]. Істина в судовій діяльності встановлюється і підтверджується за допомогою судових доказів, які досліджуються згідно з нормами закону. Обґрунтованість вироку доказами покликана запобігти винесенню вироків, що суперечать істині та закону.

П. Ф. Пашкевич стверджує, що обґрунтований вирок – це вирок, істинність якого не вірогідна, а цілком доведена [178, с. 82]. Суд має здійснювати правосуддя на основі достовірно встановлених фактів. Обґрунтованість вироку забезпечується сукупністю судових доказів у справі. Причому важлива не множинність видів доказів і не їхня кількість, а якість,

що надає можливість зробити правильний висновок і ухвалити правильне рішення у справі.

В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв переконливо доводять, що поняття обґрунтованості вироку пов'язано передусім зі змістом вироку, з правильним вирішенням справи по суті. Ухвалити обґрунтований вирок означає надати правильні, узгоджені з фактичними обставинами справи та матеріальним законом відповіді на питання, що підлягають вирішенню у вироку [91, с. 13]. Учені зосереджують увагу на тому, що вимога обґрунтованості вироку передбачає його правильність як за змістом, так і за формою. За умови наявності суттєвих недоліків у змісті чи формі вирок не може бути визнаний обґрунтованим. Вироку також буде необґрунтованим в будь-якій частині, якщо суттєві недоліки стосуються змісту рішень суду чи форми їх викладення з питань винуватості, покарання або цивільно-правових наслідків.

Згідно з позицією В. Я. Дорохова та В. С. Ніколаєва, вимога обґрунтованості вироку передбачає вимогу повної відповідності кінцевих висновків суду фактам, викладеним у вироку, який буде обґрунтованим лише у тому разі, коли рішення суду про визнання обвинуваченого винуватим у вчиненні конкретного злочину (кваліфікація злочину), про міру покарання й цивільний позов будуть відповідати зазначеним у вироку фактам. Має бути повна відповідність зазначених у вироку юридично значущих фактів, їх ознак тій нормі права, яка їх передбачає і на яку посилається суд під час вирішення питання про винуватість. Міра покарання й рішення про цивільний позов мають відповідати матеріальним законам і ґрунтуватися на перелічених у вироку фактах, що підтверджують зумовленість матеріальних наслідків вчиненням злочину та характеризують ступінь суспільної небезпеки злочинного діяння й підсудного [91, с. 23].

В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв вважали, що для визнання вироку обґрунтованим необхідно, щоб встановлені судом факти повністю відповідали матеріалам справи, доказам, що є у справі. Для виконання вимоги про обґрунтованість вироку наявність такої відповідності буде мати вирішальне

значення за умови, якщо, з одного боку, матеріали справи й докази охоплюють всі суттєві обставини, всі дії та факти, що мали місце в дійсності, і відображені у вироку, з другого – ці матеріали справи та докази є достовірними [91, с. 23].

Поділяємо позицію з В. Г. Заблоцького, який вбачав сутність вимоги обґрунтованості процесуального акта в правильному вирішенні питання про предмет і межі доказування на відповідному етапі провадження з кримінальної справи [96, с. 6]. На думку вченого, поняття обґрунтованості процесуального акта характеризує його з позиції дотримання законів мислення під час формування викладених в ньому висновків про зазначені обставини. Інакше кажучи, як одна з властивостей доказової діяльності слідчих і судових органів зі встановлення фактичних обставин справи, обґрунтованість процесуального акта характеризує його з позиції правильного відображення результатів цієї діяльності [96, с. 9].

Неправильним є підхід, зі якого суд покликаний встановити істину тільки в момент ухвалення остаточного рішення у кримінальному провадженні. Під час винесення кримінальних процесуальних рішень у порядку судового контролю сутність вимоги обґрунтованості полягає в правильному вирішенні питань, що належать до локального предмета доказування: обґрунтованість підозри, наявність/відсутність підстав для накладення арешту або усунення від посади. Без встановлення фактичних обставин справи функція обґрунтованості нівелюється, через що питання локального предмета доказування фактично вирішуються свавільно, виключно на власний розсуд. Слідчі судді не здійснюють доказову діяльність зі встановлення фактичних обставин справи, що призводить до винесення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень.

Як зазначає І. І. Котубей, якщо законність вироку є відображенням дотримання судом вимог Конституції України, КПК України, міжнародних договорів, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства, то обґрунтованість, як і вмотивованість, відображає підсумки процесуальної діяльності суду з позиції їх

переконливості, доведеності конкретними фактами, доводами, можливості стати підставами конкретних рішень [125, с. 112]. Кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, ухвалені без встановлення фактичних обставин справи, не підтверджуються фактами та не є переконливими.

М. П. Климчук обґрунтовано вважає обґрунтованість частиною основоположної засади кримінального процесу – засади законності й це засвідчує значення обґрунтованості [115, с. 58]. На думку дослідника, обґрунтованість – це не звичайне положення. Без обґрунтованості відповідних процесуальних рішень забезпечити дотримання засади законності неможливо. Отже, обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень – необхідний елемент засади законності. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень необхідна складова засади законності в кримінальному процесі.

Обґрунтованість виконує функцію запобіжника від суддівського свавілля, адже саме вона зобов'язує суд приймати рішення, виходячи із встановлених фактичних обставин справи. Л. Г. Бзова зосереджує увагу на тому [48, с. 238], що судова аргументація є важливим механізмом, який забезпечує дистанцію між судовою діяльністю та суб'єктивними поглядами судді. В. С. Зеленецький та Н. В. Глинська також вважали обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень важливою гарантією запобігання суб'єктивізму під час їх ухвалення, неодмінною умовою реального захисту прав і свобод людини й громадянина в кримінальному процесі [103, с. 89]. А. Я. Свєтлов і Г. І. Чангулі зауважували, що результатом виконання вимоги про обґрунтованість є винесені вироки, які не є продуктом суддівського свавілля, суб'єктивізму, дискредитації або особистих упередженостей суддів [180, с. 12].

Вимогу про обґрунтованість судових вироків остаточно впроваджено в кримінально-процесуальному законодавстві тільки 1958 року[1]. До цього моменту в теорії та практиці панував підхід, згідно з яким у судовій діяльності

[1] Стаття 43 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року передбачала, що вирок суду мав бути законним і обґрунтованим.

критерієм істини визнавалася не практика й факти, а внутрішнє переконання суддів. Заперечувалася можливість оцінки доказів за будь-якими встановленими критеріями та застосування будь-яких вимог до суддівського вироку. Була поширеною думка, що матеріальна істина взагалі є недосяжною в кримінальному процесі. Саме в цей період відбувалися сталінські репресії 1930-х та 1950-х років: геноцид українців, політичні чистки, розкуркулення, депортації цілих етнічних груп, гоніння проти соціально чужих елементів» і «саботажників», масові ув'язнення та розстріли «ворогів народу». Ці злочини проти людства вчинялись як на підставі рішень надзвичайних позасудових органів («двійки», «трійки», особливі наради, особливі комісії, колегії ВЧК–ОДПУ–НКВС тощо), так і на підставі судових вироків. Оскільки вимога про обґрунтованість не передбачалася законодавчо й сам цей інститут перебував на етапі становлення, суддям і позасудовим органам не треба було доводити причетність обвинувачених до іноземної розвідки, вчинення ними актів саботажу чи вчинення диверсій, достатньо було тільки сформувати відповідне внутрішнє переконання. Часто підставою для засудження ставало особисте зізнання, яке отримувалося через катування й тортури. А. Я. Вишинський стверджував тоді, що у справах про змови, злочинні спільноти та інші державні злочини «пояснення обвинувачених… неминуче набувають характер і значення основних доказів, найважливіших, вирішальних доказів» [64, с. 264].

Обґрунтованість втрачає свою функцію запобіжника від суддівського свавілля, якщо слідчі судді ухвалюють кримінальні процесуальні рішення без оцінки й дослідження доказів. Саме через дослідження й оцінку доказів слідчий суддя з'ясовує фактичні обставини справи, які надалі слугують основою для формування його об'єктивних висновків. Відмова слідчого судді від дослідження та оцінки доказів призводить до ухвалення необґрунтованих рішень, із тексту яких нерідко взагалі неможливо зрозуміти, що спонукало слідчого суддю дійти саме такого, а не іншого висновку. Такі рішення є

голослівними, судова дискреція набуває невиправдано широких меж і взагалі нічим не обмежується.

Обґрунтованість є складовою права на справедливий судовий розгляд. Л. М. Москвич через аналіз прецедентної практики Європейського суду з прав людини виокремлював винесення обґрунтованого рішення як елемент справедливої судової процедури [162, с. 169]. М. П. Климчук також вважає обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень ще й елементом права на справедливий судовий розгляд [115, с. 58–59]. Право на справедливий судовий розгляд у процесуальному значенні закріплено у ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) і в ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. КПК України передбачено забезпечення справедливості кримінального провадження шляхом визначення його загальних засад у ст. 7. Вони відображають основні принципи, якими має керуватися українське суспільство для відновлення справедливості, загальної рівноваги, порушеної внаслідок учинення злочину або кримінального проступку, та заподіяння шкоди суспільним цінностям, що поставлені під захист кримінального закону. Учений стверджує, що загальновизнаним компонентом права на справедливий судовий розгляд, сформульованим Європейським судом у процесі його практичної діяльності, є право на отримання справедливого, законного й обґрунтованого судового рішення. М. П. Климчук переконаний, що право на справедливий судовий розгляд охоплює право на обґрунтованість ухвалених кримінально-процесуальних рішень. Судовий розгляд у кримінальному процесі не може вважатися справедливим, якщо немає мети, гарантій та умов винесення обґрунтованого підсумкового судового рішення.

Н. В. Глинська у своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему «Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень» слушно зазначала, що справедливий судовий розгляд у тому значенні, який цьому поняттю надає ст. 6 ЄКПЛ, – це не лише результат здійснення правосуддя у

вигляді обґрунтованого рішення у справі, а й власне процес досягнення такого результату. Складовими частинами цього процесу є все різноманіття рішень, ухвалених під час кримінального провадження, від законності, обґрунтованості та своєчасності винесення яких залежить, в кінцевому підсумку, можливість обґрунтованого й справедливого вирішення справи по суті [71].

Л. М. Гуртієва вважає, що належне обґрунтування та вмотивування судового рішення (як і його законність) є гарантіями забезпечення належної правової процедури та вирішення інших завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), а також складовими елементами забезпечення права особи на справедливий суд (справедливий судовий розгляд, справедливе правосуддя) (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ) [84, с. 282].

Л. М. Гуртієва зауважує, що безпосередньо текстуально у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ не закріплено вимог щодо обґрунтованості та вмотивованості судового рішення, але у рішеннях ЄСПЛ [11; 12; 4] вони інтерпретуються як елемент права на справедливий суд (складова частина або гарантія «справедливого правосуддя», «справедливого судового розгляду»). Крім того, у Висновку № 11 (2008) зазначено: «чітке обґрунтування та аналіз є базовими вимогами до судових рішень та важливим аспектом права на справедливий суд» [60].

Згідно з п. 3 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [60] чітке обґрунтування та аналіз є базовими вимогами до судових рішень та важливим аспектом права на справедливий суд. У п. 34 цього ж Висновку зазначено, що Судові рішення мають бути обґрунтованими[2]. Якість судового

[2] До можливих винятків належать рішення щодо керування розглядом справи (наприклад, відкладення слухання); несуттєві процедурні питання або питання, які не є предметом спору (рішення на користь позивача за відсутності відповідача або за взаємною згодою); рішення апеляційного суду, що залишає в силі рішення суду першої інстанції після розгляду схожих аргументів з тих самих питань; рішення присяжних і деякі рішення щодо дозволу на подання апеляції або скарги у країнах, де такий дозвіл необхідний.

рішення переважно залежить від якості його обґрунтування. Належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду. Належне обґрунтування вимагає, щоб судді мали досить часу на підготовку своїх рішень. Виклад підстав ухвалення рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, а й передусім є гарантією проти свавілля. По-перше, це зобов'язує суддю дати відповідь на аргументи сторін та зазначити аргументи, на яких ґрунтується рішення та які забезпечують його правомірність; по-друге, це дає можливість суспільству зрозуміти, яким чином функціонує судова система. Обґрунтування має засвідчувати дотримання суддею принципів, проголошених ЄСПЛ (а саме – дотримання прав сторони захисту та права на справедливий суд). Коли проміжні рішення стосуються індивідуальних свобод (наприклад, дозвіл на арешт) або можуть вплинути на права чи майно осіб (наприклад, тимчасова опіка над дитиною або попереднє накладення арешту на нерухоме майно чи на банківські рахунки), необхідний належний виклад підстав для такого рішення.

На наш погляд, на цьому етапі розвитку судової системи України обґрунтованістю кримінальних процесуальних рішень слідчих суддів нехтують саме задля пришвидшення судового розгляду. Зокрема, кількість судових справ у провадженні кожного слідчого судді є надзвичайно великою, що унеможливлює належне вивчення матеріалів, дослідження й оцінювання доказів та ухвалення обґрунтованих рішень. Право учасників кримінального провадження на справедливий суд не реалізовується, якщо внаслідок звернення до слідчого судді ухвалюється необґрунтоване кримінальне процесуальне рішення, не пов'язане із фактичними обставинами справи.

Обґрунтованість забезпечує справедливість покарання в значенні відповідності покарання, що призначає суд, тяжкості вчиненого злочину. О. В. Бойко називає таку справедливість відплатною та визначає як відповідність призначеного покарання тяжкості вчиненого злочину [50]. Ю. М. Грошовий слушно зазначав, що обґрунтованість вироку означає не

лише встановлення з достовірністю події злочину й винуватості обвинуваченого, а й призначення справедливої міри покарання, що відповідає ступеню суспільної небезпеки конкретного злочину й особи, що його скоїла [82, с. 29]. П. Н. Сергейко до поняття справедливості по суті також відносив поняття законності й обґрунтованості [220, с. 140].

Ще в ст. 359 КПК УССР від 1922 р. як підстава для скасування вироку в касаційному порядку зазначалася його явна несправедливість. Причому вирок також вважався очевидно несправедливим, «коли він, не знаходячи в собі ніякого підтвердження в даних досудового слідства, є абсолютно голослівним» (ст. 363 КПК УССР від 1922 р.). Тобто навіть у період відсутності в кримінально-процесуальному законодавстві УССР вимоги про обґрунтованість вироку й заперечення можливості застосування будь-яких вимог до суддівського вироку деякі положення КПК опосередковано вимагали від суддів обґрунтовувати свої вироки доказами та встановлювали наслідки невиконання такої вимоги.

Отже, суд може призначити справедливе покарання, що відповідає тяжкості вчиненого, тільки після повного з’ясування фактичних обставин справи. Адже тільки за цієї умови може бути встановлені наявність складу злочину, вина обвинуваченого та її ступінь, характер співучасті, наявність або відсутність пом’якшувальних та обтяжуючих обставин, підстави для звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Наприклад, помилкове невстановлення стану неосудності в момент вчинення протиправного діяння може призвести до винесення необґрунтованого вироку, наслідком якого стане несправедливе засудження обвинуваченого.

В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська акцентують на першочерговості вимоги законності й обґрунтованості актів, що приймаються, зважаючи на те, що ухвалення таких кримінально-процесуальних рішень суттєво обмежує права осіб, втягнутих у сферу кримінального провадження [103, с. 89]. Це зумовлено природою кримінально-процесуального права, яке пов’язує з обґрунтуванням рішень можливість реалізації обвинуваченим свого права на

захист, здійснення інших прав учасників процесу. Вивчення сутності обґрунтування свідчить про те, що вона має величезне значення не лише для захисту прав зазначених осіб, а й для самого правозастосовника, а також для осіб, які перевіряють це рішення з позиції його законності й обґрунтованості.

Обґрунтування й обґрунтованість є суміжними, проте різними поняттями за своєю природою. Якщо перше з них є динамічним поняттям і символізує процес, то друге – статичним і відповідає певному явищу, що є результатом відповідного процесу. На нашу думку, з огляду на суміжність і спорідненість цих понять, значення й завдання обґрунтованості майже повністю збігаються та можуть бути реалізовані через значення та завдання обґрунтування. В. С. Зеленецький та Н. В. Глинська [103, с. 89–90] зосереджують увагу на тому, що в практичному значенні обґрунтування конкретного кримінально-процесуального рішення виходить за межі певного кримінального провадження, оскільки здійснює свій внесок у правильне формування правозастосовної практики прокурорсько-слідчих і судових органів, сприяє формуванню адекватної суспільної думки про законність і справедливість діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Отже, роль обґрунтування кримінально-процесуальних рішень є багатогранною та може бути проаналізована крізь призму його значення для:

– забезпечення правильності індивідуального рішення у конкретній кримінальній справі;

– забезпечення законності й обґрунтованості всієї системи процесуальних актів у межах цієї кримінальної справи;

– учасників процесу, яких стосується ухвалений акт;

– органів та осіб, що ведуть процес;

– суб’єктів процесу, які перевіряють конкретне рішення з позиції його законності й обґрунтованості;

– формування в інтересах суспільства раціональної практики діяльності органів дізнання, слідства, прокуратури та суду;

– суспільного (або зовнішнього) призначення обґрунтування кримінально-процесуальних рішень.

Л. Г. Бзова слушно зазначає, що приймаючи рішення, суддя здійснює вибір і потребує аргументів на його підтвердження [48, с. 239]. Аргументи мають: а) допускати виправний контроль за рішенням як вищими судовими органами, так і власними адресатами, оскільки довести помилковість рішення можна лише через розуміння причин його формування; б) спонукати до переконання адресата або адресатів у правилі, що застосовується в конкретному випадку; в) гарантувати правильність процесу ухвалення рішення, перешкоджаючи будь-яким свавільним або частковим діям судді, оскільки належно проаналізовані аргументи засвідчують стійкість такого вибору.

Важливість вимоги про обґрунтованість підтверджує категоричність законодавця щодо необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень: такі рішення мають неодмінно скасовуватися судом апеляційної інстанції. Серед підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції, встановлених ст. 409 КПК України, є неповнота судового розгляду та невідповідність висновків суду, викладених у судовому рішенні, фактичним обставинам кримінального провадження. Причому неповним визнається судовий розгляд, під час якого залишилися недослідженими обставини, з’ясування яких може мати істотне значення для ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення (ч. 1 ст. 410 КПК України). Отже, судове рішення слід вважати таким, що не узгоджується з фактичними обставинами кримінального провадження, у разі наявності таких ознак: сформульовані судом висновки підтверджуються доказами, які були досліджені в судовому засіданні; суд залишив поза увагою докази, здатні істотно вплинути на формування його висновків; у разі наявності суперечливих доказів у рішенні відсутнє належне обґрунтування причин надання переваги одним доказам над іншими; викладені у судовому рішенні висновки вирізняються внутрішньою непослідовністю або логічною

неузгодженістю та є суперечливими. Скасуванню або зміні судом апеляційної інстанції підлягають судові рішення, під час ухвалення яких суд неналежним чином дослідив обставини або не врахував докази, тобто необґрунтовані судові рішення. Кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів оскаржуються в тому самому порядку, що й кінцеві судові рішення. Отже, необґрунтовані кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів також підлягають обов'язковому скасуванню апеляційними судами.

Якщо розглядати мету як бажаний результат певного процесу, то спільність цілей обґрунтованості й обґрунтування є очевидною. В. С. Зеленецький і Н. В. Глинська виокремлювали такі аспекти цільового призначення обґрунтування [103, с. 98–105]:

– забезпечення виконання вимог закону про обґрунтованість рішення, що приймається;

– висловлення позиції правозастосувача з конкретного правового питання;

– забезпечення логічної несуперечності висновків, відображених в ухваленому рішенні;

– переконання суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності в правильності ухваленого рішення;

– забезпечення виконуваності ухваленого рішення;

– запобігання необґрунтованому оскарженню ухваленого рішення;

– забезпечення стабільності ухваленого рішення.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що обґрунтованість є стрижневою властивістю судового рішення, безпосередньо від якої залежить якість судових рішень, авторитет держави й ефективність судової системи. Вона є передумовою законності й справедливості. Саме цей критерій гарантує дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження. Обґрунтованість слугує меті встановлення об'єктивної істини в кримінальному провадженні та є запобіжником від суддівського свавілля,

складовою права на справедливий судовий розгляд, а також забезпечує справедливість «відплатного» покарання.

Відмовляючись від дослідження й оцінювання доказів, слідчі судді не встановлюють фактичні обставини та обставини локального предмета доказування. Кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, ухвалені без дослідження та оцінки доказів і встановлення фактичних обставин справи, є голослівними й необґрунтованими. Ці рішення не переконливими, не містять цінності для кримінального провадження та не сприяють виконанню комплексу його завдань. Під час ухвалення таких рішень значення та завдання обґрунтованості не реалізовуються. Необґрунтовані кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів завдають шкоди авторитету судової влади.

Без дослідження та оцінки доказів слідчими суддями судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях фактично не здійснюється та перетворюється у формальність. Під час винесення слідчими суддями кримінально процесуальних рішень без встановлення фактичних обставин справи обґрунтованість не виконує роль запобіжника суддівському свавіллю. Винесення слідчими суддями необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень є грубим порушенням права учасників кримінального провадження на справедливий суд.

Висновки до розділу 1

1. Необхідність обґрунтування кримінальних процесуальних рішень слідчих суддів у теорії не піддається сумніву, проте на практиці останні не здійснюють дослідження й оцінку доказів, посилаючись на відсутність відповідних повноважень. У цьому полягає основна причина необґрунтованості кримінальних процесуальних рішень у порядку судового контролю.

2. Обґрунтованість як вимога до судового рішення в кримінальному процесі виявляється в таких трьох аспектах, як:

– повне та всебічне з'ясування обставин справи через дослідження й оцінку доказів;

– доведеність цих обставин доказами, дослідженими в судовому засіданні;

– досліджені в судовому засіданні докази мають бути оцінені з позиції належності, допустимості, достовірності, а також бути достатніми для того, щоб зробити необхідні висновки у справі.

Вимога про обґрунтованість судових рішень, викладена в ч. 3 ст. 370 КПК України, поширюється на кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, що приймаються в порядку судового контролю.

3. Обґрунтованість кримінального процесуального рішення – це його властивість, відповідно до якої всі передбачені законом обов'язкові висновки кримінального процесуального рішення ґрунтуються на об'єктивно встановлених обставинах справи внаслідок дослідження та оцінки в судовому засіданні наявних доказів з позиції належності, допустимості, достовірності та достатності.

4. Від обґрунтованості судового рішення залежить якість судових рішень, ефективність судової системи й авторитет держави. Обґрунтованість судового рішення є передумовою законності та справедливості кримінального процесу, оскільки вона гарантує дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, слугує меті встановлення об'єктивної істини в кримінальному судочинстві, а також є запобіжником від суддівського свавілля, складовою права на справедливий судовий розгляд і забезпечує справедливість «відплатного» покарання.

5. У результаті відмови слідчих суддів від дослідження та оцінки доказів не встановлюються фактичні обставини й обставини локального предмета доказування, унаслідок чого в порядку судового контролю ухвалюються ізольовані від фактів справи необґрунтовані кримінальні процесуальні

рішення. Такі акти слідчих суддів не сприяють вирішенню комплексу завдань кримінального провадження, не мають цінності для кримінального процесу та завдають шкоди авторитету судової влади.

6. Без дослідження та оцінки доказів слідчими суддями судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях фактично не здійснюється та перетворюється у формальність. Під час винесення слідчими суддями кримінально процесуальних рішень без встановлення фактичних обставин справи обґрунтованість не виконує роль запобіжника суддівському свавіллю. Ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень у порядку судового контролю є істотним порушенням права учасників кримінального провадження на справедливий суд.

РОЗДІЛ 2
ОБҐРУНТУВАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ

2.1. Встановлення фактичних обставин справи через дослідження та оцінку доказів

Положення ч. 1 ст. 2 КПК України визначають сутність засади справедливості в кримінальному процесі, яка полягає в тому, що кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, має бути притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не має бути обвинувачений або засуджений, жодна особа не має бути піддана необґрунтованому процесуальному примусу й що до кожного учасника кримінального провадження має бути застосована належна правова процедура. З огляду на це, вимога про справедливість у кримінальному провадженні може бути досягнута лише за умови, якщо в результаті досудового розслідування й судового розгляду будуть встановлені фактичні обставини справи, тобто подія кримінального правопорушення – коло осіб, спосіб та умови вчинення протиправного діяння, наявність вини та її ступінь. Лише за такої умови суд має можливість правильно та ефективно застосувати закон про кримінальну відповідальність.

Як обґрунтовано вважає Н. Р. Бобечко, кримінальний процес є тією сферою, де сподівання справедливості є особливо високими. Адже правосуддя немислиме без справедливості. Від кримінального процесуального права очікують гарантування справедливого кримінального провадження, що матиме наслідком ухвалення справедливого судового рішення [49]. Справедливість не може бути досягнута наосліп, без встановлення фактичних обставин справи. Без точного та безпомилкового встановлення фактичних обставин неможливо виконати завдання кримінального провадження: притягнути до кримінальної відповідальності винних і не допустити

застосування необґрунтованого процесуального примусу до безвинних. Переконливою є позиція Є. В. Додіна, який обґрунтовано вважав правовим обов'язком державних органів приймати правозастосовні акти на основі глибокого й всебічного дослідження всіх фактичних обставин справи [88, с. 64].

На думку дослідника, встановлення фактичних обставин справи шляхом доказування не гарантує ухвалення оптимального рішення, а створює лише необхідні передумови для цього. Доказування – перша стадія правозастосування. Правильне встановлення фактичної обстановки зумовлює вибір правової норми, що підлягає реалізації в конкретному випадку [88, с. 71]. Учений доходить висновку, що встановлення фактичних обставин справи шляхом доказування слугує найважливішою передумовою для ухвалення не лише обґрунтованого, а й найбільш ефективного рішення [88, с. 72].

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі прямо не передбачено необхідність встановлення істини, що дає підстави для висновку про скасування такої мети кримінального провадження. Олег Савкін слушно зазначає, що засада встановлення істини все ж наявна в КПК України та відображається у системному аналізі законності як однієї із засад кримінального провадження та неодноразово згадуваних норм про необхідність «встановлення обставин злочину» (ст. 14), «встановлення події кримінального правопорушення» (ст. 25), обов'язку потерпілого «не перешкоджати встановленню обставин кримінального правопорушення» (ст. 57), про «встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» як меті доказування (ст. 91), про «неупередженість» під час дослідження всіх обставин кримінального провадження (ст. 94) тощо [218, с. 162].

В. Т. Нор акцентує: попри відсутність у тексті закону терміна «істина», під час регламентації процесу доказування реалізація в кримінальному процесі принципу встановлення (дослідження) обставин справи повно, всебічно й об'єктивно є необхідною умовою та наслідком її досягнення. Таку відсутність

слід тлумачити як недогляд, технічний недолік законодавця, а не як нову філософію правосуддя [169].

Встановлення істини в кримінальному провадженні нерозривно пов'язане із правильним встановленням фактичних обставин справи, адже істина встановлюється тільки фактами й нічим іншим. Без уявлення про фактичні обставини справи неможливо встановити факт вчинення злочину, особу, яка його вчинила, вину особи та її ступінь, пом'якшуючі чи обтяжуючі обставини, підстави для звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Правильне з'ясування фактичних обставин справи має вирішальне значення для винесення справедливих, законних та обґрунтованих рішень як за наслідками судового розгляду, так і в результаті здійснення судового контролю. У цьому контексті кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів відрізняються лише тим, що під час їх ухвалення існує локальний предмет доказування. Водночас це не знімає обов'язку щодо встановлення фактичних обставин справи, які належать до нього.

Слідчий суддя не може винести справедливе, законне й обґрунтоване кримінально-процесуальне рішення без встановлення наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення, ризиків невиконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, передбачених ст. 177 КПК України, або ж підстав для скасування незаконного рішення слідчого або прокурора в порядку ст. 303 КПК України. Слідчий суддя під час здійснення судового контролю, як і суд в результаті судового розгляду, виносить судове рішення, на яке поширюються ті самі вимоги щодо законності, обґрунтованості й вмотивованості, і таке рішення не може прийматися без встановлення фактичних обставин справи.

В. М. Тертишник, характеризуючи положення КПК України, також визначає встановлення об'єктивної істини як «основну передумову справедливості судочинства». Об'єктивною істиною він називає таку, яка «підтверджена сукупністю достатніх і належних до справи, допустимих і

достовірних доказів, зафіксована в публічних юридичних рішеннях» [249, с. 116].

В. М. Тертишник стверджує, що справедливість означає відповідність вживаних до підсудного заходів примусу й покарання тяжкості вчиненого ним злочину та його особистості. Учений називає основною передумовою справедливості судочинства правильне, з дотриманням шляхетної законної процедури, встановлення обставин досліджуваної події, пізнання правди, встановлення об'єктивної істини в кримінальній справі [250, с. 149–150].

Слушним є твердження В. Т. Нора, який вважав необхідність (вимогу законодавця) встановлення у кримінальній справі істини щодо обставин вчиненого злочину положенням, яке визначає зміст фактично всієї діяльності суб'єктів кримінального процесу на всіх його стадіях. Під його безпосереднім впливом формуються норми доказового права, досудового розслідування справи та її розгляд і вирішення судом. Це положення є загальною вимогою для всього кримінального судочинства, керівною ідеєю (засадою, принципом) діяльності тих органів, які здійснюють кримінальний процес. Водночас встановлення істини в кожній кримінальній справі є метою такої діяльності, її успішним результатом, без досягнення яких не можливе вирішення завдань кримінального судочинства. Тому досягнення у ньому об'єктивної істини – це і мета діяльності органів, на які покладено вирішення завдань кримінального судочинства, і принцип (засада) кримінально-процесуального права. Принцип істини – незмінний та незамінний фундамент, основа правосуддя у кримінальних справах. Без нього правосуддя неможливе, оскільки втрачає свою конститутивну ознаку – справедливість. Відмова від принципу встановлення (досягнення) істини у кримінальному судочинстві є відмовою від правосуддя. Тому встановлення істини у кримінальному судочинстві є не лише його принципом, а і юридичним заповітом (завітом) для сущого й майбутнього судочинства [169]. Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк обґрунтовано визначили такі специфічні ознаки об'єктивної істини:

– об’єктивна істина у кримінальному процесі – це істина факту, її зміст становить конкретний факт кримінального правопорушення, що вчинила особа в певний час у певному місці. Отже, об’єктивною істиною є тільки існуючі в певний момент явища;

– ця істина встановлюється лише за допомогою зазначених у кримінальному процесуальному законі засобів, відповідно до процесуальної форми. У процесі розслідування кримінального правопорушення пізнаються не всі його обставини, а лише ті, які мають юридичне значення, тобто передбачені кримінальним процесуальним законом [90, с. 15].

Необхідність встановлення істини в кримінальній справі під час досудового розслідування й судового слідства та постановлення вироку чи іншого рішення суду на цій основі як вимога кримінально процесуального закону, зокрема й вітчизняного, фактично сумніву не піддавалася. Наукова дискусія зазвичай стосувалася не самої необхідності встановлення істини, а визначення її характеру та змісту. У вітчизняній теорії кримінального процесу встановлення (з’ясування, досягнення) об’єктивної (матеріальної) істини у кримінальній справі становить принцип кримінального процесу [169].

В. М. Тертишник вважає, що встановлення об’єктивної істини – основне завдання кримінального судочинства. Тільки через встановлення істини можливо забезпечити як правильне застосування закону, так і належний захист прав і свобод людини та справедливе правосуддя [250, с. 153]. Зазначене твердження однаково застосовується до всіх відповідних учасників кримінального провадження: слідчого, прокурора, слідчого судді та суду. Без встановлення фактичних обставин справи та об’єктивної істини не може бути виконане основне завдання судового контролю, яке полягає у забезпеченні дотримання прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

П. В. Прилуцький визначав істину в кримінальному судочинстві як встановлену в судовому порядку відповідність висновків суду, зроблених у вироку, фактичним обставинам справи, оскільки вони мали місце в дійсності, і були встановлені судом на підставі розглянутих доказів оцінених за

внутрішнім переконанням [198, с. 14–15]. Оскільки зазначений висновок дослідника стосувався кінцевих рішень у кримінальному провадженні, слід зауважити, що вони зберігають свою актуальність щодо кримінальних процесуальних рішень під час судового контролю. Кримінальне процесуальне рішення слідчого судді має базуватися на суворій відповідності до встановлених фактичних обставин справи, інакше воно буде свавільним, випадковим і необґрунтованим.

П. Ф. Пашкевич акцентує, що для постановлення правосудного вироку з будь-якої кримінальної справі необхідно встановити фактичні обставини цієї справи, дати їм правильну юридичну оцінку й правильно застосувати закон [178, с. 49]. В. Нагнибіда визначає встановлення та аналіз фактичних обставин справи як першу (підготовчу) стадію правозастосування. На першій стадії суб'єкт правозастосування здійснює аналіз фактичних обставин (юридичних фактів та фактичного складу), а також доказів, якими вони підтверджуються. У науці інколи в межах цієї стадії виокремлюють дві підстадії: 1) встановлення фактичних обставин та 2) встановлення (виявлення) й аналіз відповідних доказів [166, с. 38].

На думку М. С. Строговича, діяльність суду, що вирішує кримінальну справу, складається з трьох основних елементів: 1) установлення фактичних обставин справи, тобто самої події, що складає предмет дослідження у справі, дій, вчинку притягнутої до відповідальності особи; 2) юридичної оцінки такої події, дії, вчинку та 3) ухвалення самого рішення у справі, тобто виведення із конкретної оцінки всіх подальших наслідків. Щоб до факту, події або дії можна було правильно застосувати правову норму та визначити відповідні юридичні наслідки, необхідно встановити факт, подію, дію в повній і точній відповідності із дійсністю, необхідно переконатися, що ця подія дійсно відбулася, конкретна особа дійсно вчинила певну дію або допустила бездіяльність [235, с. 7].

Достовірне встановлення події, яка відбулася в минулому, є одним із найважливіших завдань кримінального судочинства. Його вирішення

здійснюється шляхом доказування, яке є процесом пізнання. Гносеологічний характер процесуального дослідження зумовлений тим, що у кримінальній справі виявляються та досліджуються невідомі фактичні обставини події злочину за допомогою інформації, відображеної в слідах [223, с. 10].

О. М. Ларін стверджує, що підставами остаточного рішення у кримінальній справі слугують юридичні факти – обставини, передбачені кримінально-процесуальним законом. Ці, як і інші обставини, що мають значення для справи, встановлюють шляхом доказування, тобто оперування доказами, на основі доказів [135]. Михеєнко слушно зазначає, що, як об'єктивна істина загалом, так і окремі факти, обставини справи встановлюються в кримінальному процесі за допомогою кримінально-процесуального доказування [153, с. 100–108]. На думку Л. М. Гуртієвої, встановити фактичні обставини кримінального провадження можливо тільки шляхом доказування, тобто шляхом збирання, перевірки й оцінки доказів [83, с. 306]. С. А. Крушинський [131, с. 131] і В. Т. Нор [170, с. 8] також вважають, що доказування є одним з основних і вирішальних видів пізнавальної діяльності людей.

О. Капліна також зауважує, що пізнання у кримінальному провадженні здійснюють лише за допомогою кримінального процесуального доказування – врегульованої законом процесуальної діяльності, що полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Учена зосереджує увагу на тому, що зазначені елементи пов'язані між собою, оскільки збирання та перевірку неможливо відокремити від оцінки доказів. Своєю чергою, оцінка зібраних доказів не завжди зумовлює припинення процесу доказування, а може призвести до необхідності збирання та перевірки нових доказів [113, с. 137].

Є. В. Додін констатує, що встановлення фактичних обставин справи здійснюється не тільки доказуванням. З'ясування окремих обставин і фактів як у кримінальній чи цивільній справі, так і в правозастосовній діяльності управлінських органів може здійснюватися і здійснюється непроцесуальним

шляхом. Як зазначають у науковій літературі, ця пізнавальна діяльність судово-прокурорських органів, що передує доказуванню або відбувається паралельно з ним, виконує допоміжну, забезпечувальну роль. Аналіз актів, що регламентують правозастосування управлінських органів, і вивчення практики засвідчують, що процес пізнання фактичних обставин справи цими органами складається з пізнання процесуального та непроцесуального. Причому останнє має істотне значення [88, с. 68]. Підтримуючи позицію вченого щодо непроцесуального способу пізнання фактичних обставин, можемо припустити, що цей спосіб пізнання навіть може мати певний вплив на внутрішнє переконання у відповідного суб'єкта під час ухвалення кримінальних процесуальних рішень. Однак діяльність уповноважених державних органів із розслідування кримінальних правопорушень і розгляду кримінальних проваджень безпосередньо пов'язана із втручанням у сферу охоронюваних законом прав і інтересів громадян. Це зумовлює необхідність суспільного визнання правильності ухваленого акта, що забезпечується процесуальним порядком збирання, дослідження та оцінки необхідної інформації. Саме тому непроцесуальні способи пізнання інформації можуть застосовуватися, але не можуть мати жодних юридичних наслідків у кримінальному провадженні.

Згідно з ч. 2 ст. 91 КПК України, доказування полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк обґрунтовано визначили доказування як встановлення за допомогою доказів усіх фактів, обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження, а процес доказування – як формування доказів та їх процесуальних джерел й обґрунтування висновків із метою встановлення максимально повно й точно, відповідно до дійсності, події кримінального правопорушення, винуватості особи у його вчиненні та всіх обставин, які визначають ступінь відповідальності цієї особи за вчинене, або впевненість у

протилежному, тобто в тому, що насправді кримінального правопорушення не було вчинено, особа є невинуватою [90, с. 76].

На думку Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляка, О. М. Дуфенюка, процес доказування є шляхом відтворення реальної картини події кримінального правопорушення, з'ясування її сутності та формування на підставі цього відповідних процесуальних рішень, а також – це процес обґрунтування винуватості конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення [90, с. 78]. Подібний висновок видається помилковим, оскільки процес доказування може бути також процесом обґрунтування невинуватості конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення, звільнення конкретної особи від кримінальної відповідальності, наявності або відсутності обґрунтованої підозри у вчиненні кримінального правопорушення як підстави для застосування запобіжного заходу, наявності підстав для проведення обшуку тощо.

У наукових колах поширена думка, що слідчий суддя є суб'єктом кримінального процесуального доказування. А. Р. Туманянц стверджує, що в умовах змагальності слідчому судді належить мати можливість активно досліджувати надані сторонами докази, провадити з власної ініціативи відповідні судові дії, пов'язані з перевіркою їх достовірності й допустимості, досліджувати будь-які матеріали, що мають значення для ухвалення правильного рішення в межах його компетенції. Учена зазначає, що слідчий суддя не повинен бути обтяжений збиранням доказів, проте зобов'язаний здійснювати їх перевірку та необхідну оцінку, оскільки від цього залежить правосудність його рішень [257, с. 163].

Усі зібрані докази обов'язково підлягають ретельній, всебічній та об'єктивній перевірці. Перевірка доказів полягає у вивченні їх змісту, аналізі якостей та властивостей, порівнянні (зіставленні) з іншими доказами й встановленні ступеня їх узгодження, а зрештою – достовірності зібраних доказів. Перевірці підлягають як джерело, з якого отримано доказ, так і власне доказ. Здійснюють перевірку шляхом аналізу кожного доказу, зіставлення з

уже наявними, а також з отриманими спеціально для цієї мети доказами, зокрема (якщо це можливо) дослідним шляхом, тобто під час слідчого експерименту [120, с. 233].

Перевірка доказів – це діяльність, спрямована на підтвердження (заперечення) інформації, що міститься в них. Перевірити доказ означає зібрати дані, на основі яких можна зробити висновок про його належність, достовірність і допустимість. Докази можуть бути перевірені лише за допомогою інших доказів. Предметом перевірки доказів є, по-перше, встановлення достовірності (правдивості) інформації, що міститься в них, і, по-друге, визначення їх допустимості. Під час перевірки можна прямо чи опосередковано підтвердити правильність доказової інформації, встановити справжність джерел інформації, законність способів її отримання тощо [90, с. 84].

Учені по-різному тлумачать співвідношення «перевірки» та дослідження доказів. В. М. Тертишник вважає, що і перевірка, і дослідження доказів є окремими компонентами доказування [252]. Поділяємо позицію Ю. М. Грошевого, С. М. Стахівського та В. М. Савицького, згідно з якою вживати можна терміни як «перевірка», так і «дослідження». Який саме з них слід використовувати, вибирає сам дослідник [89, с. 57].

Ю. М. Грошевий і С. М. Стахівський слушно зазначають, що в системі процесуального доказування перевірка доказів є самостійним елементом, і не може охоплювати інші елементи цієї діяльності [89, с. 58]. Метою перевірки є визначення придатності зібраних доказів та їхніх процесуальних джерел для встановлення обставин, що мають значення для справи [89, с. 57].

Перевірка доказів може здійснюватися шляхом розумової логічної діяльності або додаткових практичних дій. На думку Р. І. Благути, Ю. В. Гуцуляка та О. М. Дуфенюка, способами перевірки доказів є дослідження самого доказу; відшукання нових доказів, що підкріплюватимуть або спростовуватимуть цей доказ; зіставлення доказу з іншими доказами, що є в матеріалах кримінального провадження; встановлення джерел доказів

[90, с. 85]. Основним способом перевірки доказів учені вважали отримання інших доказів і розширення їх сукупності задля можливості зіставлення доказів між собою [90, с. 85].

Ю. М. Грошевий і С. М. Стахівський висловили обґрунтоване переконання, що перевірці мають піддаватися всі зібрані у кримінальній справі докази, а також процесуальні джерела, у яких вони містяться. Тобто дослідження змісту доказів має здійснюватися в єдності з процесуальною формою їх одержання. Відомості про факти лише тоді набувають доказового значення, коли вони одержані в передбаченому кримінально-процесуальним законом порядку й містяться у визначених законом процесуальних джерелах. На обґрунтованість доказів можуть впливати як властивості самого джерела, так і якість відомостей. Порушення правил збирання доказів, одержання відомостей з непередбачених законом процесуальних джерел суттєво впливають на їхню придатність щодо встановлення обставин, що мають значення для справи [89, с. 59].

Ю. М. Грошевий та С. М. Стахівський зосереджують увагу на тому, що доказування в кримінальному процесі охоплює не лише формування (збирання) та перевірку доказів, а й оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, тобто поєднання практичної та розумової діяльності суб’єктів кримінального процесу [81]. Обґрунтоване визначення оцінки доказів надали Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк й О. М. Дуфенюк. Оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб’єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, аналізують за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для ухвалення процесуальних рішень і проведення слідчих (судових) дій; доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин кримінального провадження із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях. Така діяльність відбувається

безперервно, протягом усього процесу доказування, зокрема під час збирання й перевірки доказів, і визначає формування висновків про доведеність (чи недоведеність) обставин, які становлять предмет доказування у справі [90, с. 88].

Оцінка доказів відбувається відповідно до законів і правил логіки й охоплює такі елементи, як аналіз, синтез, порівняння. Аналіз доказів означає: розподіл всієї сукупності зібраних доказів на окремі докази, відокремлення кожного доказу від інших доказів; розподіл кожного доказу на складові частини; зіставлення окремих елементів кожного доказу одного з одним і кожного доказу з іншими доказами. Синтез доказів означає отримання й узагальнення висновків із зібраних у кримінальному провадженні доказів, встановлення на підставі доказів фактів і обставин кримінального провадження, які розслідує та розглядає суд [90, с. 89].

Оцінка доказів здійснюється не лише під час судового розгляду та винесення кінцевого рішення у справі. М. М. Михеєнко слушно зазначав, що як окремий, самостійний елемент процесу доказування оцінка чітко виявляється тоді, коли необхідно ухвалити (а у випадках, зумовлених законом, і письмово обґрунтувати) процесуальне рішення – проміжне, етапне (наприклад, про застосування міри процесуального примусу, визнання особи потерпілою, залучення особи як обвинуваченого) або підсумкове для певної стадії (наприклад, про порушення кримінальної справи або її припинення, передання обвинуваченого до суду; засудження чи виправдання підсудного; умовно-дострокове звільнення засудженого). Отже, оцінка доказів та їх джерел є необхідною передумовою для ухвалення (і обґрунтування) майже будь-якого процесуального рішення у справі [154, с. 25].

Оцінка доказів є необхідною умовою винесення законних й обґрунтованих процесуальних рішень, правильного застосування кримінального закону. У теорії доказів щодо змісту поняття «оцінка доказів» немає однозначної позиції: одні автори тлумачать оцінку доказів як висновок, результат, підсумок розумової діяльності (думки), інші – як безпосередньо розумову діяльність; треті – як розумову діяльність, як результат цієї

діяльності та як судовий акт [223, с. 65–66]. П. Ф. Пашкевич обґрунтовано вважав оцінку судових доказів найважливішою складовою процесу пізнання істини в кримінальній справі. Оцінити докази означає визначити, наскільки точно встановлений кожний із них, у якому взаємозв'язку зі справою і з іншими доказами він перебуває, який саме факт, що має значення для справи, він встановлює або спростовує, і що означають зібрані у справі докази [178, с. 11]. Учений обстоював думку, що оцінка доказів відбувається на всіх стадіях кримінального процесу. Без оцінки доказів неможливо ухвалити правильне рішення з жодного питання, що стосується сутності кримінального провадження. Оцінка доказів дає змогу суддям ухвалити правильне та мотивоване судове рішення. Без оцінки доказів неможливо відрізнити докази у справі від фактів, які справи не стосуються [178, с. 55].

М. С. Строгович зауважував, що встановити матеріальну істину суд може лише завдяки доказам, які судді оцінюють з позиції їх обґрунтованості та переконливості. Щоб встановити обставини справи відповідно до дійсності, необхідно зібрати всі необхідні для вирішення справи докази, ретельно їх перевірити й правильно оцінити. Якщо докази оцінені правильно, то обставини справи також будуть встановлені правильно. Неправильна ж оцінка окремого доказу, а також їх сукупності, невідворотно призводить до неправильного встановлення фактів та обставин справи, неправильного вирішення справи, винесення необґрунтованого, несправедливого вироку [235, с. 109].

Як зазначалося раніше, деякі слідчі судді для встановлення наявності обґрунтованої підозри помилково здійснюють так звану «розумну оцінку доказів» як попередню та не остаточну. Вони вважають, що *слідчий суддя на цьому етапі провадження не має повноважень вирішувати ті питання, які має вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, зокрема оцінювати докази з позиції їх достатності та допустимості для визнання особи винуватою чи невинуватою у вчиненні кримінальних правопорушень. Слідчий суддя на підставі розумної оцінки сукупності*

отриманих доказів повинен лише визначити, чи є причетність особи до вчинення кримінальних правопорушень вірогідною та достатньою для повідомлення такій особі про підозру [299]. Концепція так званої «розумної оцінки доказів» бере свій початок із періоду, коли в процесуальній літературі деякі автори почали поділяти оцінку доказів на попередню та остаточну [143; 145; 149]. Причому в чинному законодавстві України взагалі не передбачено можливості здійснення так званої «розумної оцінки доказів».

Найпереконливіше цю позицію спростовує М. М. Михеєнко, аргументуючи, що оцінка доказів навіть на одній стадії процесу є остаточною та ніколи не може бути попередньою, оскільки закон не передбачає ухвалення попередніх рішень. Оцінка доказів за власним переконанням слідчого, прокурора або суддів, об'єктивно висловлена в їхній постанові, ухвалі або вироку, на момент ухвалення кожного рішення є остаточною, а не попередньою. Якщо надалі буде ухвалене нове рішення, зокрема й про скасування або зміну попереднього рішення, то воно буде ухвалене на підставі нової оцінки доказів. Водночас попередня оцінка не може бути скасована, вона назавжди залишиться фактом, що відбувся [155].

Також дискусійною є характеристика оцінки доказів на етапі досудового розслідування як попередньої. За такого підходу нівелюється відмінність між внутрішнім переконанням слідчого судді як відчуттям рівня їх суб'єктивної переконаності в правильному встановленні обставин справи та процесуальним значенням кримінальних процесуальних рішень, ухвалених за наслідками здійснення судового контролю. У цьому разі імовірно йдеться не про попередню оцінку доказів слідчим, прокурором, а про попередній характер висновків слідчого судді щодо наявності обґрунтованої підозри та причетності підозрюваного до кримінального правопорушення. Але, за будь-яких обставин, такі висновки мають бути сформульовані виключно на підставі повноцінної оцінки всіх наданих доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності.

А. Р. Туманянц акцентує, що, маючи виключно пасивні повноваження, захистити й забезпечити конституційні права й свободи людини слідчий суддя не в змозі. З огляду на те, що він не виступає ні стороною обвинувачення, ні захисту, вважаємо, що свою функцію слідчий суддя має можливість виконувати лише за розумного балансу активних і пасивних повноважень щодо дослідження обставин кримінального правопорушення. В умовах змагальності слідчому судді належить мати можливість активно досліджувати надані сторонами докази, провадити з власної ініціативи відповідні судові дії, пов'язані з перевіркою їх достовірності й допустимості, аналізувати будь-які матеріали, що мають значення для ухвалення правильного рішення в межах його компетенції [257].

Внутрішнє суддівське переконання є результатом пізнавальної діяльності, який формує у свідомості судді уявлення про подію злочину та інші обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні. П. Ф. Пашкевич слушно зазначав, що внутрішнє переконання судді є почуттям впевненості в правильності зроблених висновків. Внутрішнє переконання, як і сумнів, базується передусім на фактах об'єктивної дійсності, оскільки саме вони є джерелом наших почуттів і роздумів. Переконання формується в боротьбі із сумнівом [178, с. 64]. Перемога переконання над сумнівом надає можливість суддям сміливо приймати рішення з найскладніших справ, добре його обґрунтувати й енергійно відстоювати.

Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк та О. М. Дуфенюк стверджують, що внутрішнє переконання – це категорія, яка виражає суб'єктивне ставлення до об'єктивної дійсності. У гносеологічному аспекті внутрішнє переконання – це знання про окремі фактичні обставини, що становлять предмет доказування у кримінальному провадженні, і про висновки у ньому, зокрема ті, що стосуються юридичної оцінки, кваліфікації, встановлених фактів, обставин, подій [90, с. 23]. Учені дотримуються позиції, що внутрішнє переконання утверджується в суддів у результаті неупередженого та ретельного дослідження всіх обставин кримінального провадження, всіх зібраних доказів.

Воно має ґрунтуватися на об’єктивних фактах та обставинах кримінального провадження. Внутрішнє переконання не можна й не потрібно плутати із враженнями, отриманими суддями під час сприйняття окремих доказів, вислуховування показань потерпілого, підсудного та свідків [90, с. 25].

Внутрішнє переконання як результат оцінки доказів означає переконання слідчого, прокурора, слідчого судді та суду в достовірності доказів і правильності висновків, до яких вони дійшли в процесі кримінального провадження.

Поширеною є теорія, що перевірка доказів відрізняється від оцінки тим, що її здійснюють як за допомогою логічно-розумової, так і практичної (наприклад, за допомогою слідчих і судових дій) діяльності, а оцінка за своєю сутністю є виключно розумовою діяльністю. До її прихильників, зокрема, належать М. М. Михеєнко [154], Л. Д. Удалова [258], А. О. Ляш [145], Ю. А. Комісарчук [120], В. В. Вапнярчук [54]. Б. В. Шабаровський, підтримуючи описаний підхід до розмежування перевірки та оцінки доказів, зазначає, що наявність «практичної» складової – не єдина ознака, яка відрізняє перевірку й оцінку доказів, і обґрунтовано виокремлює ще три [322].

По-перше, перевірка доказів відрізняється від їх оцінки за місцем у доказуванні. Зокрема, оцінка доказів відбувається безпосередньо перед ухваленням владного процесуального рішення, натомість перевірка передує оцінці. Під час перевірки доказів суб’єкти доказування доходять висновку щодо належності, допустимості й достовірності доказів, однак такий висновок є попереднім. Остаточний висновок робить слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд під час оцінки доказів у процесі ухвалення ними кінцевого на цій стадії (етапі) процесу рішення [322, с. 61].

По-друге, предметом оцінки, на відміну від перевірки, є не лише належність, допустимість і достовірність, а й достатність доказів, відповідно до ст. 94 КПК України, де зазначено: «...оцінюють кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з

позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення» [322, с. 61].

По-третє, варто погодитися з тим, що перевірку доказів здійснюють всі суб'єкти доказування. Водночас оцінку доказів здійснюють лише ті суб'єкти, які уповноважені на ухвалення владних процесуальних рішень, а саме – слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд [322, с. 62].

В. І. Галаган і І. Ю. Саліховакон обґрунтовано вважають, що метою перевірки доказів є визначення їх придатності для встановлення обставин, що мають значення для справи. Сутністю перевірки доказів є підтвердження їх обґрунтованості, здатності нести правдиву інформацію. Цим відрізняються між собою перевірка й оцінка, під час якої докази та їхні процесуальні джерела досліджують щодо відповідності іншим критеріям [70, с. 94].

Оскільки правосуддя є формою реалізації (виявом) судової влади, воно здійснюється як під час кримінального провадження здійснюється як на етапі судового розгляду, так і під час судового контролю. Правосуддя не може бути досягнуто наосліп, без точного і безпомилкового знання про фактичні обставини справи. Здійснення правосуддя без достовірного знання про фактичні обставини матиме наслідки у вигляді винесення випадкових, свавільних судових рішень. Відмова від встановлення фактичних обставин справи є відмовою від самого правосуддя і справедливості.

Встановлення фактичних обставин справи є першою стадією правозастосування і невід'ємною його частиною. Тільки за умови правильного і достовірного встановлення фактичних обставин справи кримінальний закон може бути застосований правильно, ефективно і влучно. Виключно так можна винести законне, обґрунтоване та справедливе судове рішення.

Встановлення фактичних обставин справи здійснюється через доказування, тобто шляхом збирання, перевірки та оцінки доказів. Від слідчого судді не варто очікувати збирання доказів, але від перевірки і оцінки доказів він не може бути звільнений. Без оцінки доказів неможливо ухвалити правильне рішення з жодного питання, що стосується сутності кримінального

провадження. Оцінка доказів дає змогу суддям ухвалити правильне й мотивоване судове рішення.

Деякі слідчі судді помилково дотримуються позиції, яка нібито дає змогу для встановлення наявності обґрунтованої підозри здійснювати так звану «розумну оцінку доказів» як попередню та не остаточну. Ця позиція слушно спростовується тим, що закон не знає попередніх рішень і кожне ухвалене кримінальне процесуальне рішення є остаточним на момент його ухвалення.

Внутрішнє переконання, як і сумнів, спирається перш за все на факти об'єктивної дійсності. Без достовірного знання про фактичні обставини справи внутрішнє переконання слідчого судді під час ухвалення кримінального процесуального рішення не може бути сформоване. Кримінально-процесуальні рішення, ухвалені не на підставі внутрішнього переконання, сформованого внаслідок перевірки й оцінки доказів, є свавільними й випадковими.

2.2. Стандарт доказування як критерій ступеня обґрунтування судового рішення

У результаті зближення України з Європейським Союзом (далі – ЄС) вітчизняний кримінальний процес зазнав докорінних змін під час адаптації під сучасну західну модель. Серед іншого було переосмислене традиційне розуміння процесу доказування, у чинному КПК України були закріплені міжнародні стандарти доказування, передбачені в Конвенції та сформовані в практиці ЄСПЛ. Як зауважує І. В. Гловюк, зазначені стандарти запроваджено до вітчизняної правової системи або шляхом ратифікації Конвенції, яка передбачає можливість затримання за обґрунтованої підозри у вчиненні правопорушення або для запобігання йому, чи втечі особи після його вчинення (ст. 5 §1 (c)), або шляхом імплементації норм доказового права іноземних країн

до національного законодавства, що мало наслідком появу вимоги доведеності винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення поза розумним сумнівом (ст. 17 КПК України) [74, с. 16].

Впровадження у вітчизняне процесуальне законодавство невідомих раніше міжнародних стандартів доказування зумовило дискусію в науковому середовищі. Причому Х. Р. Слюсарчук вважає, що стандарт доказування відображає правило формування знання, а формування процесуального рішення ґрунтується на принципі вільної оцінки доказів. Своєю чергою, вільна оцінка доказів здійснюється згідно з критерієм внутрішнього переконання, яке неодноразово ставало предметом дискусій серед наукової спільноти [226, с. 47]. Внутрішнє переконання, за яким здійснюється оцінка доказів з позиції їх достовірності та за яким приймається низка процесуальних рішень під час кримінального провадження, може містити елементи випадковості й зловживання слідчого, прокурора чи суду. Тому, зважаючи на фактор невизначеності, у науці пропонують максимально «об'єктивізувати» таку суб'єктивну категорію, як «внутрішнє переконання» [226, с. 55].

М. Погорецький заперечував можливість використання в кримінальному процесуальному законодавстві таких оцінних понять, як «розумний сумнів», «розумний спосіб», «розумний строк», «переконання за більшою вірогідністю», «вагомі переконання», «переконання поза розумним сумнівом». У світовій практиці правових держав такі оцінні поняття адресують лише правозастосовникам із високою правосвідомістю та високою правовою культурою. Вони не можуть бути використані у вітчизняному кримінальному процесі, з огляду на високий рівень корумпованості правоохоронних і судових органів України, мають бути докладно унормовані процесуальним законом [185, с. 29]. Поділяємо позицію Т. В. Малярчук, яка стверджує, що, попри вимоги правової визначеності й стабільності, у праві існують поняття, визначення яких є недоцільним або навіть небезпечним, а встановлення меж обсягу та змісту таких понять позбавляє право можливості бути «гнучким» та легко пристосовуватися до змінених суспільних умов. Так

само, як і принцип правової стабільності, принцип «гнучкості» права спрямований на забезпечення найефективнішої реалізації прав людини [147, с. 10].

Нині в науковому середовищі існує багато підходів до визначення сутності терміна «стандарт доказування», який визначають як:

– певну умовну межу, за якою кількісна характеристика знань, отриманих у процесі розгляду справи, переходить у таку їх якість, що дає підстави суду ухвалити, на його думку, правосудне рішення [54; 207];

– сукупність нормативно закріплених вимог до результатів доказової діяльності сторони обвинувачення, виконання яких є умовою ухвалення судом законного процесуального рішення [77];

– правило оцінки сукупності доказів і формування підсумкового знання, відповідно до якого суддя постановляє рішення у справі;

– рівень переконання, наявність якого є необхідним для ухвалення обвинувального вироку або ухвалення іншого поточного чи підсумкового рішення не на користь обвинуваченого (підозрюваного) [225, с. 221];

– кінцеву мету доказування та можливість ухвалення рішення відповідно до цього [119];

– модель процесуального доказування, у якій мета, завдання судочинства, принципи процесу, права й обов’язки його учасників у процесі доказування тлумачать як взаємозалежні елементи, що визначають сутність і зміст інституту процесуального доказування [167, с. 8];

– методологічний підхід до встановлення фактів, зумовлений якісним рівнем ймовірності знань [109];

– рівень переконання, який необхідний для ухвалення обвинувального вироку або ухвалення іншого поточного чи підсумкового рішення не на користь обвинуваченого (підозрюваного) [225, с. 221].

На нашу думку, найвдаліше визначення стандарту доказування надала Х. Р. Слюсарчук, яка визначила стандарти доказування як закріплені в кримінальному процесуальному законодавстві та правових позиціях вищих

судових інстанцій правила, що охоплюють кількісну та якісну складові доказування, виконання яких стороною обвинувачення (в окремих випадках, – також стороною захисту) забезпечує рівень переконання (переконаності), придатний для ухвалення процесуальних рішень, що обмежують права та свободи особи в кримінальному провадженні [226, с. 48].

В. Вапнярчук у вітчизняному кримінальному процесі виокремлює такі стандарти доказування, як: 1) «на перший погляд» (або «за зовнішніми ознаками явищ», або «ймовірне припущення» тощо); 2) «вагоме переконання» або «обґрунтоване припущення»; 3) «поза розумними сумнівами» та «розумні сумніви» (або «розумні можливості») [53, с. 106]. Водочас Х. Р. Слюсарчук висловлює сумнів щодо віднесення так званої «розумної можливості» (або «розумні сумніви») до системи стандартів доказування в кримінальному провадженні [226, с. 85–87]. Причому вчена відносить до стандартів доказування, які використовуються у кримінальному провадженні України, такі: 1) «обґрунтована підозра»; 2) «достатня підстава» («ймовірна причина»); 3) «переконання за більшої вірогідності»; 4) «вагоме переконання»; 5) «поза розумним сумнівом» [226, с. 99].

Як стверджують І. В. Гловюк і А. С. Степаненко, застосування стандарту доказування «обґрунтована підозра» в кримінальному провадженні України передбачено в разі вирішення питання про застосування заходів забезпечення (ст. 132, 173, 177, 185, 190, 194) і пов’язаних з ними рішеннями, такими як: доставляння до органу досудового розслідування (ст. 210), повідомлення інших осіб про затримання (ст. 213) та під час здійснення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як моніторинг банківських рахунків (ст. 2691). Також стандарт доказування «обґрунтована підозра» застосовний і до вирішення питання про повідомлення особі про підозру, оскільки, відповідно до внесених до КПК України змін, до повноважень слідчого судді входить перегляд такого рішення слідчого, прокурора (п. 10 ч. 3 ст. 303). Оскільки є можливість перевірки обґрунтованості такого повідомлення про підозру, можна зробити висновок про застосовність такого стандарту [74, с. 16].

У практиці Європейського суду з прав людини термін «обґрунтована підозра» означає, що існують факти або інформація, які можуть переконати об’єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Причому вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об’єктивно пов’язують підозрюваного з певним злочином і вони не повинні бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення звинувачення. Більшість слідчих суддів визначають цей стандарт доказування як такий, що звільняє їх від обов’язку повноцінно оцінювати й досліджувати докази та надає можливість встановлювати обґрунтованість підозри завдяки так званій «розумній оцінці доказів».

У практиці судового контролю в Україні існує стала позиція, що сутність «розумної оцінки доказів» полягає в тому, що слідчий суддя повинен лише пересвідчитися, що повідомлена підозра є обґрунтованою, тобто такою, що передбачає наявність достатніх даних, які б могли переконати об’єктивного та стороннього спостерігача в тому, що особа могла вчинити правопорушення, у якому її підозрюють. Зокрема, Київський апеляційний суд у своїй ухвалі від 2 червня 2022 року у справі № 757/65164/21-к зазначив, що *слідчий суддя в процесі розгляду скарг на повідомлення про підозру не має повноважень вирішувати ті питання, які повинен вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, тобто оцінювати докази з позиції їх достатності й допустимості для встановлення вини чи її відсутності в особи у вчиненні злочину, а лише зобов’язаний на підставі розумної оцінки сукупності отриманих доказів визначити, що причетність тієї чи іншої особи до вчинення кримінального правопорушення є вірогідною, а зібрані у кримінальному провадженні на день складення повідомлення про підозру докази були достатніми для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення* [268]. Слідчий суддя Бабушкінського районного суду м. Дніпра в ухвалі від 18 листопада 2023 року у справі № 932/10384/23 зауважив, що *не вдаючись до детальної оцінки дій та винуватості особи, на*

цій стадії кримінального провадження, слідчий суддя повинен пересвідчитися, що повідомлена підозра є обґрунтованою, тобто такою, що передбачає наявність достатніх даних, які б могли переконати об'єктивного та стороннього спостерігача у тому, що особа могла вчинити правопорушення, у якому її підозрюють. Причому за усталеною практикою Європейського суду з прав людини ці докази не мають бути настільки переконливими та очевидними, щоб свідчити про винуватість особи, однак створювати у слідчого судді реальне враження про причетність особи до вчинення кримінального правопорушення, яке їй інкримінується. З урахуванням зазначених письмових доказів, що були додані до клопотання, здійснюючи їх оцінку за своїм внутрішнім переконанням, слідчий суддя, доходить висновку, що повідомлена ОСОБА_4 підозра у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 КК України є обґрунтованою, а докази, надані органом досудового розслідування, на цьому етапі досудового розслідування, є вагомими, щоб свідчити про причетність останнього до кримінального правопорушення, що йому інкримінуються. Покликання захисника на ймовірнісний характер (у висновку експерта зазначено «найбільш імовірно»), на цій стадії досудового розслідування, не беруться до уваги [264].

Крім того, вважається, що слідчі судді не повинні висувати до наданих доказів таких самих високих вимог, як під час формулювання остаточного обвинувачення для направлення справи до суду. Зокрема, слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва в ухвалі від 10 червня 2020 року у справі № 757/66517/19-к зазначив, що *згідно з рішеннями Європейського суду з прав людини у справах «Ilgar Mammadov v. Azerbaijan» п. 88, «Erdagozv. Turkey» пункт 51, «Cebotari v. Moldova» п. 48 «обґрунтована підозра» передбачає наявність фактів або інформації, які б могли переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити злочин. Крім того, Європейський суд у своїй практиці неодноразово зазначав, що факти, які є причиною виникнення підозри, не мають бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи висунення*

обвинувачення, зокрема, у рішенні Європейського суду з прав людини у справі «Murray v. the United Kingdom». Отже, на початковій стадії розслідування суд, оцінюючи обґрунтованість підозри, не повинен пред'являти до наданих доказів таких самих високих вимог, як під час формулювання остаточного обвинувачення для направлення справи до суду. Водночас для вирішення питання щодо обґрунтованості повідомленої підозри оцінка наданих слідчому судді доказів здійснюється не в контексті оцінки доказів з позиції їх достатності й допустимості для встановлення вини чи її відсутності у фізичної або юридичної особи за вчинення злочину, доведення чи недоведення винуватості особи, з метою досягнення таких висновків, які необхідні суду під час постановлення вироку, а з тією метою, щоб визначити вірогідність і достатність підстав причетності певної особи до вчинення кримінального правопорушення, а також чи є підозра обґрунтованою, щоб виправдати подальше розслідування або висунення обвинувачення. Також, відповідно до практики Європейського суду з прав людини, вимога розумної підозри передбачає наявність доказів, які об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним злочином і вони не мають бути достатніми, щоб забезпечити засудження, але мають бути достатніми, щоб виправдати подальше розслідування або висунення обвинувачення. Причому обставини здійснення підозрюваним конкретних дій та доведеність його вини потребують перевірки й оцінки у сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні під час подальшого досудового розслідування [272].

Посилаючись на стандарт доказування «обґрунтована підозра», слідчі судді часто прямо зазначають, що питання про недопустимість доказів, кваліфікацію дій особи тощо підлягають вирішенню на стадії судового розгляду й не можуть вирішуватися слідчим суддею. Наприклад, слідчий суддя Франківського районного суду м. Львова в ухвалі від 28 квітня 2021 року у справі № 465/1642/21 зазначив, що *наявність обґрунтованої підозри вчинення ОСОБА_4 інкримінованого йому кримінального правопорушення підтверджується сукупністю матеріалів кримінального провадження, а*

саме: протоколом огляду місця події від 4 березня 2021 року, згідно з яким у АДРЕСА_3 виявлено громадянина ОСОБА_4, поруч з яким знаходиться картонна коробка із банками, у яких виявлено поліетиленові пакети з невідомою речовиною; рапортом старшого о/у 2-го відділу УБН у Львівській області ОСОБА_10 , яким повідомляється, що 4 березня 2021 року виявлено ОСОБА_4 , який повідомив, що він незаконно придбав психотропні речовини з метою їх подальшого збуту на території м. Львова; висновком експерта СЕ-19/114-21/3439-НЗПРАП, відповідно до якого за результатами проведеної експертизи в направленій на дослідження вилученій 4 березня 2021 року під час проведення огляду кристалічній речовині біло-фіолетового кольору виявлено PVP (1-феніл-2-піролідин-1-іл-пентан-1-он), який належить до особливо небезпечних психотропних речовин, обіг яких заборонено. Зазначене, на думку суду, здатне переконати стороннього неупередженого спостерігача у наявності підстав підозрювати ОСОБА_4 у вчиненні суспільно небезпечних дій, які йому інкриміновані органом досудового розслідування. Щодо доводів захисника про відсутність підстав вважати обґрунтованою підозру у вчиненні ОСОБА_4 суспільно небезпечних дій, зокрема, й через недопустимість доказів, зібраних органом досудового розслідування, та невірної кваліфікації дій особи, то слідчий суддя зосереджує увагу на тому, що такі доводи перевірялися на стадії вирішення клопотання про застосування до ОСОБА_4 запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та їм надана оцінка в ухвалі слідчого від 05 березня 2021 року про застосування запобіжного заходу. Крім цього, під час розгляду клопотання про продовження строку тримання під вартою слідчий суддя не може вирішувати питань, які підлягають вирішенню на стадії судового розгляду, а саме про недопустимість доказів, кваліфікацію дій особи тощо. Наданими стороною обвинувачення матеріалами підтверджено, що є достатні підстави припускати можливе вчинення ОСОБА_4 кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 307 КК України. Однак оцінювати зібрані докази з позиції доведеності чи недоведеності винуватості ОСОБА_4

у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення слідчий суддя процесуальним законом не уповноважений. Така оцінка дається на іншій стадії, а саме судового розгляду кримінального провадження по суті. У п. 48 рішення «Чеботарь проти Молдови» № 35615/06 від 13 листопада 2007 року Європейський Суд з прав людини зазначив, що для того, щоб арешт за обґрунтованою підозрою був виправданий, поліція не зобов'язана мати докази, достатні для пред'явлення обвинувачення, ні в момент арешту, ні під час перебування заявника під вартою; метою попереднього тримання під вартою є подальше розслідування кримінальної справи, яке має підтвердити або розвіяти підозру, яка є підставою для затримання [300].

Деякі слідчі судді впевнені, що оцінка доказів з позиції, зокрема, допустимості, а сукупності доказів – з позиції вагомості, достатності та взаємозв'язку, буде надана судом, відповідно до вимог ст. 89, 94 КПК України, на стадії судового розгляду кримінального провадження по суті. Натомість слідчий суддя лише вирішує питання щодо достатності певного обсягу зібраних доказів для переконання стороннього спостерігача в тому, що особа причетна до вчинення злочину та щодо неї існують законодавчо встановлені підстави для обрання та застосування певного запобіжного заходу. Наприклад, колегія суддів судової палати в кримінальних справах Львівського апеляційного суду в ухвалі від 13 липня 2022 року у справі № 463/1712/22 зауважила, що *доводи захисників ОСОБА_6 , ОСОБА_10 про відсутність доказів вини підозрюваного у вчиненні злочинів, а також їхня недопустимість, є необґрунтованими, оскільки оцінка доказів з позиції, зокрема, допустимості, а сукупності доказів з позиції вагомості, достатності та взаємозв'язку, буде надана судом, відповідно до вимог ст. 89, 94 КПК України, на стадії судового розгляду кримінального провадження по суті. Натомість на теперішній час слідчий суддя під час розгляду клопотання лише вирішує питання щодо достатності певного обсягу зібраних доказів для переконання стороннього спостерігача в тому, що особа причетна до вчинення злочину та щодо неї*

існують законодавчо встановлені підстави для обрання та застосування певного запобіжного заходу [271].

Вищий антикорупційний суд України у своїй ухвалі від 16 грудня 2021 року у справі № 991/8424/21 зазначив, що *стандарт «достатніх підстав (доказів) для підозри» є нижчим, ніж стандарт «обґрунтованої підозри». З метою повідомлення особі про підозру він передбачає наявність доказів, які лише об'єктивно пов'язують підозрюваного з певним кримінальним правопорушенням (демонструють причетність до його вчинення) і вони є достатніми, щоб виправдати подальше розслідування для висунення обвинувачення або спростування такої підозри. З огляду на це, слідчий суддя під час розгляду скарги вирішує питання про доведеність тих обставин, на які посилається сторона захисту у скарзі, та чи можуть бути такі обставини підставою для висновку про недостатність доказів для повідомлення про підозру ОСОБА_3 у вчиненні злочину. На обґрунтування доводів скарги сторона захисту надала копії матеріалів, які досліджені у судовому засіданні, а саме: витяг з* Єдиного реєстру досудових розслідувань*; заяву ОСОБА_12 від 03.02.2021 про вчинення злочину; протокол допиту свідка ОСОБА_12 (зі зміненими анкетними даними) від 3 лютого 2021 року; протокол за результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії аудіо-, відеоконтроль особи від 10серпня 2021 року; протокол огляду та вручення грошових коштів від 20 травня 2021 року; повідомлення про підозру від 21 серпня 2021 року; вилучені на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 19 жовтня 2021 року у справі № 991/6935/21 копії службових записок щодо отримання підтверджуючих документів про отримання грошових коштів від 1 жовтня 2021 року та 4 жовтня 2021 року, видаткових касових ордерів від 6 серпня 2021 року на суму 50 000 доларів США та від 10 серпня 2021 року на суму 50 000 доларів США. Водночас, намагаючись звести межі перевірки оскаржуваного повідомлення про підозру лише до оцінки слідчим суддею того, що докази, якими обґрунтоване повідомлення про підозру, зібрані у спосіб, що суперечить вимогам закону, та*

містять ознаки провокативної, штучно створеної версії подій, яких насправді не було, виключно на підставі тексту повідомлення про підозру та частини матеріалів кримінального провадження, без оцінки інших матеріалів, сторона захисту фактично ставить питання про здійснення такої перевірки поза межами компетенції слідчого судді та всупереч вимогам ст. 370 КПК України. Зокрема, перевірка повідомлення про підозру з позиції її обґрунтованості з урахуванням положень ст. 17 КПК України не входить до предмета судового розгляду, який здійснюється слідчим суддею в порядку п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України на стадії досудового розслідування. Вона може бути лише предметом безпосереднього судового розгляду кримінального провадження судом, оскільки на стадії досудового розслідування слідчий суддя не уповноважений вдаватися до оцінки отриманих слідством доказів і порядку їх отримання, давати оцінку зібраним доказам з позиції їх достатності та допустимості, а без такої оцінки висновок щодо обґрунтованості підозри неможливий. Відповідно до ст. 89 КПК України, визнання доказів недопустимими належить виключно до компетенції суду під час судового розгляду. На стадії досудового розслідування слідчий суддя може оцінити лише достатність зібраних доказів для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення, не вдаючись до їх оцінки як допустимих (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України) [265].

Д. Пономаренко вважає хибною сучасну судову практику тлумачення терміна «обґрунтованість підозри». На його думку, суди взагалі не вирішують питання обґрунтованості підозри, перетворивши його на «мертвий» елемент процесу. Водночас досить часто і слідчі, і прокурори, і суди у своїх процесуальних рішеннях порушують ст. 17 КПК України та ст. 62 Конституції України, ігноруючи презумпцію невинуватості [189]. Р. Кокош також обстоює думку, що на практиці під час обрання та продовження дії запобіжних заходів підозрюваним слідчі судді приділяють більшість часу дослідженню питання наявності ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Встановленню обґрунтованості підозри слідчі судді надають другорядного значення, попри

те, що, згідно з положеннями КПК України, запобіжний захід може бути застосований або продовжений виключно у випадку доведення обґрунтованості підозри та наявності хоча б одного з ризиків, передбачених ст. 177 КПК України. Р. Кокош резюмує, що в чинному Кримінальному процесуальному кодексі мають бути закріплені визначення терміна «обґрунтованість підозри» і конкретні критерії, які мають досліджувати та встановлювати слідчі судді під час обрання й продовження дії запобіжних заходів та інших заходів забезпечення кримінального провадження [117].

В. Т. Нор та М. І. Шевчук також стверджують, що «в розумінні ст. 177 КПК України факту вручення особі повідомлення про підозру недостатньо для того, щоб суд під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу дійшов висновку про наявність «обґрунтованої підозри» про вчинення підозрюваним кримінального правопорушення. … Тому «обґрунтованість» підозри не може слідчим суддею встановлюватися ні через наявність долученого до клопотання про обрання запобіжного заходу письмового повідомлення про підозру, складеного стороною обвинувачення, ні через оцінку обґрунтованості цього повідомлення про підозру, як це, на жаль, іноді трапляється на практиці… Тому слідчий суддя під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу повинен самостійно пересвідчитися в обґрунтованості підозри шляхом дослідження наданих сторонами кримінального провадження доказів вчинення особою кримінального правопорушення» [171, с. 178].

Чинне кримінально-процесуальне законодавство не містить визначення терміна «обґрунтована підозра» і це зумовлює необхідність звернення до практики ЄСПЛ. Причому С. Г. Ханін зауважує, що в рішеннях ЄСПЛ, на які зазвичай посилаються слідчі судді під час обґрунтування необхідності здійснення «розумної оцінки доказів» («Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства», «Мюррей проти Сполученого Королівства», «Чеботарі проти Молдови» «Нечипорук і Йонкало проти України»), ідеться про обґрунтованість підозри під час тимчасового затримання для ухвалення

подальших процесуальних рішень, а не про обґрунтованість підозри в значенні п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України [311]. Г. Р. Крет зазначає про те, що стандарт «обґрунтована підозра» застосовується в практиці судів США під час затримання та особистого обшуку особи, а також у визначених випадках проведення низки інших процесуальних дій, спрямованих на обмеження прав особи, та ухвалення окремих процесуальних рішень [128, с. 145].

Хибна позиція про неможливість дослідження та оцінки слідчими суддями доказів зумовлена поділом оцінки доказів на попередню (поточну) та остаточну (кінцеву), що був сформований у доктрині кримінального процесу ще за радянських часів. А. І. Трусов помилково вважав, що необхідно розрізняти оцінку доказів під час проведення досудового розслідування, що має попередній характер, і оцінку доказів у процесі судового розгляду, яка є остаточною у кримінальному проваджені [255, с. 176]. І. М. Лузгін підтримував цю позицію, стверджуючи, що під час досудового розслідування оцінна діяльність учасників кримінального провадження має такий характер, який можна віднести до розсудливо-перевірочного, адже оцінка у цьому випадку є попередньою та слугує логічною основою для формулювання обвинувальної чи виправдувальної тези [143, с. 21]. Такої позиції щодо класифікації оцінки доказів на попередню й остаточну дотримуються А. О. Ляш і Т. М. Мирошниченко [145, с. 14; 149, с. 183].

Зокрема, А. Каліновська обґрунтовано вважає поняття «попередня оцінка доказів» невдалим, адже така оцінка неминуче асоціюється із неповною оцінкою доказів. На думку вченої, від поняття «попередня оцінка доказів» слід відмовитися. Оцінка доказів на будь-якому етапі розслідування або судового розгляду щодо конкретного етапу та зібраної на конкретний момент доказової бази є остаточною [111, с. 325]. На думку М. М. Михеєнка, оцінка доказів за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора або суддів, яку об’єктивно відображено в їхній постанові, ухвалі або вироку, на момент ухвалення кожного рішення є остаточною, а не попередньою. Якщо згодом буде ухвалено нове рішення, зокрема й про скасування або зміну попереднього рішення, то

це нове рішення буде ухвалено на основі нової оцінки доказів. Водночас попередня оцінка не може бути скасована або змінена, вона назавжди залишиться доконаним фактом [155]. Ю. М. Грошевий також акцентує на остаточності будь-якої оцінки доказів, що спричинила ухвалення рішення [81]. Г. Р. Крет, поділяючи таку позицію, зауважує, що оцінка доказів у разі її об'єктивного вияву виступає остаточною незалежно від суб'єкта оцінки доказів і форми вираження її результатів [127, с. 145].

Позиція щодо неможливості дослідження та оцінки доказів слідчими суддями є усталеною як в судовій практиці, так і в науковій доктрині. Пленум Верховного Суду України в постанові № 4 від 25 квітня 2003 року «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та подовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання та досудового слідства» зазначав, що під час застосування зазначеного запобіжного заходу суддя не має повноважень досліджувати докази, давати їм оцінку, в інший спосіб перевіряти доведеність вини підозрюваного чи обвинуваченого [195].

Поділяємо позицію Т. Фоміної, згідно з якою слідчий суддя, суд, вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу, встановлює, достатньо чи недостатньо доказів, наданих стороною обвинувачення, щоб вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення. Учена переконує, що досліджувати сутність доказів, викладених у клопотанні про застосування запобіжних заходів, слідчий суддя, суд не повинен. Слідчий суддя, суд перевіряють кількісну складову доказів, а не якісну [307]. Помилковим є твердження І. І. Котубея, згідно з яким у досудовому кримінальному провадженні питання активності слідчого судді вирішене однозначно: суд в особі слідчого судді не вживає будь-яких дій щодо встановлення обставин, на яких ґрунтуються клопотання слідчого, прокурора про застосування запобіжного заходу, проведення слідчої (розшукової) дії тощо. Слідчий суддя оцінює лише обґрунтованість такого клопотання та або задовольняє його, або відмовляє в його задоволенні [126, с. 148].

Відмовляючись від оцінки й дослідження доказів, слідчі судді часто посилаються на те, що вони не мають повноважень вирішувати ті питання, які має вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, зокрема, не наділені правом оцінювати докази з позиції їх достатності й допустимості для визнання особи винною чи невинною у вчиненні злочину [303]. Таке твердження є безсумнівним, адже під час здійснення судового контролю локальний предмет доказування відрізняється від предмета доказування на стадії розгляду кримінального провадження по суті.

І. Сухачова обстоює думку, що доказування у кримінальному провадженні пов'язане не лише з пошуком, виявленням, перевіркою та оцінкою доказів для встановлення фактичних обставин кримінального провадження в аспекті досягнення кінцевої мети доказування, а й із встановленням достатності даних для ухвалення проміжних кримінальних процесуальних рішень [238, с. 275]. О. І. Чучман обґрунтовує, що локальний предмет доказування наявний у всіх випадках ухвалення різного роду так званих допоміжних, проміжних, етапних процесуальних рішень, таких як: застосування заходів забезпечення кримінального провадження; проведення слідчих (розшукових) дій; закриття кримінального провадження тощо. Учена доходить висновку, що локальний предмет доказування утворює певна сукупність обставин, які визначені відповідною кримінальною процесуальною нормою (нормами) і мають значення для правильного вирішення певного процесуального питання, ухвалення процесуального рішення, що загалом пов'язане із загальним вирішенням кримінального провадження по суті (встановленням обставин загального предмета доказування), однак має самостійне правове значення [321, с. 242]. Ю. П. Аленін визначає локальний предмет доказування як перелік обставин, які слід встановити, зокрема під час здійснення слідчим суддею контрольних повноважень [31, с. 222]. Положення КПК України окремо визначають локальний предмет доказування під час здійснення кожного виду судового контролю (ч. 3 ст. 132, ч. 1 ст. 148, ч. 1

ст. 157, ч. 5 ст. 163, ч. 3, 4, 5, 6 ст. 170, ст. 194, ч. 3 ст. 199, ч. 5 ст. 234, ч. 3 ст. 248 КПК України).

А. Каліновська пропонує оцінку доказів у кримінальному провадженні під час проведення досудового розслідування тлумачити як здійснювану безперервно, тобто протягом усього процесу доказування, у логічних формах розумову діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, яка полягає в тому, що ці учасники кримінального провадження, керуючись законом, аналізують за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів загалом, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення [111, с. 325]. Процес доказування – це діяльність, пов'язана зі збиранням, перевіркою й оцінкою доказів [43]. В. Я. Дорохов і В. С. Ніколаєв зауважували, що способом правильного встановлення фактів є оцінка доказів, метою якої є встановлення об'єктивної істини [91, с. 41]. О. Торбас визнає очевидним, що ухвалення будь-яких юридично значущих рішень обов'язково має передбачати оцінку доказів [254, с. 311]. Отже, наявність локального предмета доказування на етапі судового контролю зобов'язує слідчих суддів досліджувати й оцінювати докази з метою встановлення фактичних обставин, що ним охоплюються.

Слушною є думка М. А Савчук та А. О. Шапарем, які вважають, що дослідження доказів під час досудового розслідування є важливим чинником дотримання прав і свобод учасників процесу, а також недопущення прорахунків слідством і прокурором у процесі збирання доказів. Саме докази забезпечують достовірне знання фактичних обставин, які входять до предмета доказування в кримінальному провадженні. Зважаючи на це, законодавець у ч. 5 ст. 132 КПК України передбачив, що під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посилаються. Через це не можна недооцінювати вплив доказів на підтвердження обґрунтованості підозри як необхідну умову

забезпечення законних рішень. Для учасників процесу судове рішення має бути не лише зрозумілим, а й обов'язково обґрунтованим і вмотивованим, а також переконливим як у межах встановлення фактичних обставин на основі перевірених, належних і допустимих доказів, так і в їхній правовій оцінці. Ухвала суду – результат справедливого процесу, наслідок перевірки й оцінки доказів і конкретного застосування принципів та норм права [219, с. 167].

На думку І. В. Гловюк і А. С. Степаненка, стандарт доказування «обґрунтована підозра» в системі інших стандартів доказування, що застосовують у кримінальному провадженні України, вимагає встановлення можливої (імовірної) наявності певного факту чи обставини. У випадку вирішення питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження причетність особи до вчинення кримінального правопорушення не повинна мати категоричного висновку, а свідчити лише про її можливість. Слідчий суддя в жодному випадку не повинен встановлювати причетність особи поза розумним сумнівом, натомість обґрунтована підозра має підтверджуватися конкретними фактами та обставинами, що можуть переконати об'єктивного спостерігача, тобто непрофесіонала у сфері права, в наявності зв'язку між діями особи та подією. Такі фактичні обставини мають бути чіткими й зрозумілими та відображеними у відповідному рішенні компетентного органу [74, с. 19].

В. В. Вапнярчук обґрунтовано зазначає: аналіз чинного КПК України свідчить про те, що у вітчизняному кримінальному провадженні, як і в більшості країн континентальної Європи, закріплено так званий суб'єктивний стандарт доказування «за внутрішнім переконанням» [54, с. 154]. У гносеологічному аспекті внутрішнє переконання – це знання як про окремі фактичні обставини, що становлять предмет доказування, так і про висновки в кримінальному провадженні, зокрема й ті, що стосуються юридичної оцінки, кваліфікації встановлених фактів, обставин, подій тощо [158, с. 44]. Теоретичне й практичне значення внутрішнього переконання як результату оцінки доказів означає стан переконливості в належності доказів, які прямо чи

опосередковано підтверджують наявність чи відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів, як це визначено ст. 85 КПК України [304, с. 221].

Причому В. В. Вапнярчук тлумачить внутрішнє переконання (як результат оцінки доказів) як отримане в передбаченому законом порядку знання про обставини предмета кримінального процесуального доказування в конкретному кримінальному провадженні, яке, на думку суб'єкта доказування, є достовірним, значущим і достатнім (тобто придатним для доказування), яке полягає в почутті впевненості щодо сутності цього знання, виявляється в суб'єктивному (позитивному або негативному) ставленні до досліджуваних об'єктивних явищ, а також зумовлює вольову готовність діяти [54, с. 154].

Отже, внутрішнє переконання слідчого судді, необхідне для ухвалення рішення у справі, може сформуватися тільки в результаті оцінки доказів за критеріями, визначеними кримінальним-процесуальним законодавством. «Розумна оцінка доказів» без детальної оцінки дій особи та без «високих вимог до наданих доказів» не дає можливості встановити сукупність обставин, що входять в локальний предмет доказування і які необхідні для правильного вирішення відповідного процесуального питання, і сформувати відповідне внутрішнє переконання судді (як результат оцінки доказів). Рішення слідчих суддів, що приймаються в результаті так званої «розумної оцінки доказів», не можуть вважатися обґрунтованими в значенні ч. 3 ст. 370 КПК України.

Зміст «розумної оцінки доказів» не визначено ні в чинному законодавстві України, ні в практиці ЄСПЛ. Нині відсутнє будь-яке нормативне або праксеологічне тлумачення цього терміна, яке б дозволяло слідчому судді оцінювати докази за менш вимогливими критеріями, ніж належність, допустимість, достатність та імовірність. На практиці «розумна оцінка доказів» зазвичай обмежується посиланням на визначення

обґрунтованої підозри й викладення в ухвалі слідчого судді переліку доказів, на які посилається слідчий у своєму клопотанні. І. В. Гловюк стверджує, що самого лише формального згадування поняття обґрунтованої підозри в тексті рішення недостатньо для обґрунтування наявності такої підозри. Така практика є поширеною серед національних судів під час обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи його подовження. На цьому неодноразово акцентував ЄСПЛ у рішеннях проти України («застосування стереотипних формулювань без звернення до конкретних фактів») [74, с. 18].

І. Гловюк, Ю. Жовтан, Д. Пономаренко слушно зауважують, що перевірка слідчим суддею саме обґрунтованості підозри має стати бар'єром для необґрунтованого кримінального переслідування та засобом належної реалізації загальних завдань кримінального провадження – щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [75].

Ю. Сухов і Г. Резнікова вважають, що КПК України прямо визначає слідчого суддю як суб'єкта оцінки й безпосереднього дослідження доказів у кримінальному провадженні. Автори акцентують на необхідності встановлення під час судового контролю наявності чи відсутності фактів і обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню шляхом безпосереднього дослідження джерел доказів й надання оцінки доказам щодо належності, допустимості, достовірності, а також дослідженні сукупності зібраних доказів щодо достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Інакше слідчий суддя не зможе виконати завдання кримінального судочинства й власне функцію судового контролю [239].

М. А. Савчук та А. О. Шапарь доходять висновку, що наявність повідомлення про підозру не є тотожним поняттю «обґрунтованість підозри». Для обґрунтування підозри сторони кримінального провадження зобов'язані надати слідчому судді докази обставин, на які вони посилаються. Своєю

чергою, обов’язком слідчого судді та суду є перевірка цих доказів і надання їм оцінки [219, с. 167–170].

Отже, стандарт доказування «обґрунтована підозра» не слід тлумачити як такий, що звільняє слідчих суддів від обов’язку повноцінно оцінювати та досліджувати докази з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності, встановлювати фактичні обставини справи, детально оцінювати дії особи, вирішувати питання про недопустимість доказів і кваліфікацію. За умови невиконання слідчими суддями цього обов’язку обґрунтованість підозри фактично не перевіряється всупереч вимогам Кримінального процесуального кодексу. Судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні не здійснюється. Усуваються бар’єри для необґрунтованого кримінального переслідування, не реалізовуються загальні завдання кримінального провадження – щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Згідно з результатами анкетування щодо необхідності законодавчого закріплення обов’язку слідчого судді оцінювати докази, позиції респондентів є протилежними: 56,7 % слідчих не підтримують таку ідею, натомість 90 % адвокатів схвально реагують на таке унормування. Аналогічну тенденцію виявлено й щодо закріплення визначення обґрунтованості (64,5 % слідчих – проти; 76 % адвокатів – за) та унормування її критеріїв (57,8 % слідчих – проти; 74 % адвокатів – за). Це свідчить про прагнення слідчих зберегти гнучкість процесу доказування та уникнути ускладнення процедур, натомість адвокати орієнтовані на посилення гарантій прав і свобод особи через чітку регламентацію (Додаток Д, Додаток Е).

Термін «розумна оцінка доказів» не визначено ні в судовій практиці, ні в науковій сфері. Він не може підміняти собою оцінку доказів на етапі судового контролю. Фактичні обставини, що входять в локальний предмет доказування на етапі судового контролю, не можуть бути встановлені без оцінки доказів. Внутрішнє переконання слідчого судді (як результат оцінки

доказів) не може бути сформоване без оцінки доказів. Оцінка доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності обов'язково має передувати ухваленню будь-якого рішення слідчого судді в порядку судового контролю.

2.3. Міжнародний досвід обґрунтування процесуальних рішень, що виносяться за результатами здійснення судового контролю

Україна, набувши членство в Раді Європи 1995 року, взяла на себе низку зобов'язань, зокрема щодо реформування судової та правоохоронної системи, приведення чинного законодавства у відповідність до загальновизнаних міжнародних стандартів. Така діяльність неможлива без дослідження й урахування позитивного досвіду функціонування правових систем інших країн з подальшою його імплементацією в національну нормативну базу. Як слушно зазначає М. Є. Савенко, сучасний етап розвитку законодавчих процесів держав вирізняється активними конвергенційними процесами – взаємним проникненням правових інститутів (підходів, механізмів тощо), характерних для однієї правової системи (підсистеми), в іншу. Дослідник небезпідставно вважає, що методологічно хибним нині було б дослідження певного правового явища ізольовано, без урахування досвіду інших держав. Адже вивчення іноземних практик має на меті не лише запозичення позитивного досвіду, а й запобігання помилкам у законотворенні з огляду на невдалу апробацію певних нормативних конструкцій в інших країнах [217, с. 32].

Світова спільнота через міждержавні установи й організації постійно генерує документи-орієнтири. Їхні положення спрямовані на оптимізацію вирішення ключових питань функціонування суспільства в політичній, соціально-економічній та правовій сферах життя, які іноді називають міжнародними стандартами. Вони можуть мати імперативний або

рекомендаційний характер, але у кожному разі їхні приписи мають бути орієнтиром для законодавців різних країн у контексті приведення національної правової системи до загальновизнаних міжнародних цінностей, зокрема в юридичній сфері.

Зокрема, П. А. Рудик визначає міжнародні стандарти як установлені міжнародно-правові акти (документи), певні мінімальні вимоги, закріплені правовими нормами й принципами, яких зобов'язані дотримуватися в процесі законотворчої діяльності всі держави. Учений на науковому рівні виокремлює також й «європейські стандарти», якими вважає «типові норми і принципи, котрі закріплені в основних документах Європейського Союзу та Ради Європи і котрих мають дотримуватися всі їхні держави-члени» [216, с. 74].

Корелює зазначеній думці й позиція М. Г. Моторигіної, яка тлумачить міжнародно-правові стандарти як закріплені в нормах міжнародного права або сформульовані в рішеннях міжнародних судових установ, визнані міжнародною спільнотою мінімальні вимоги, що мають імперативний або рекомендаційний характер для держави та визначають вектор розвитку національного законодавства [164, с. 78].

Автори праці «Правова доктрина України» зосереджують увагу на необхідності дотримання під час застосування в національному законодавстві міжнародно-правових стандартів трьох рівнів: 1) стандарт має бути зафіксований у нормах міжнародного права та мати обов'язковий чи рекомендаційний характер; 2) стандарт має бути застосований в юрисдикційних нормах; 3) стандарт має бути визнаний та роз'яснений в наукових працях міжнародного права, що сприятиме забезпеченню єдності судової практики [197, с. 257].

У контексті теми підрозділу вбачається за доцільне проаналізувати міжнародно-правові акти в аспекті інтерпретації в їхньому тексті категорії «обґрунтованість судового рішення», визначити місце рішень слідчого суді в системі інших процесуальних рішень і виокремити стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, які ухвалюють за результатами

здійснення судового контролю. Такий напрям роботи є актуальним і своєчасним, адже обґрунтоване судове рішення переконує суспільство в правильності позиції суду, що зміцнює авторитет судової влади та держави загалом. Як зауважував суддя Європейського суду з прав людини професор Боштян Зупанчич, сутність функціонування судової гілки державної влади полягає в тому, що в ньому логіка сили була замінена силою логіки. Переконлива перевага правого обґрунтування ухвалених рішень – сутність принципу верховенства права та правової держави.

У контексті права на справедливий суд виявляється уніфікація міжнародних та європейських стандартів відправлення правосуддя, що відповідають тотожним принципам судочинства. Україна дедалі активніше прагне стати повноправним членом європейського співтовариства, саме тому є раціональним у роботі проаналізувати європейські нормативно-правові акти, що регламентують вимоги до судового рішення в межах його обґрунтування.

Слід також враховувати, що в європейському просторі функціонує Європейський суд з прав людини – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. У ньому проходять апробацію рішення національних судів на відповідність положенням ЄКПЛ. З огляду на це, Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» закріплено правило, згідно з яким суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права (ст. 17) [199], а КПК України містить положення, відповідно до якого кримінальне процесуальне законодавство України застосовують з урахуванням практики ЄСПЛ (ч. 6 ст. 9).

Крім того, з метою зміцнення гарантій незалежності суду, яка є невід’ємною складовою верховенства права та необхідна для належного функціонування судової системи й забезпечення неупередженості суддів, Рада Європи створила Консультативну раду європейських суддів (далі – КРЄС, Рада). Правовою основою її діяльності є ЄКПЛ, Статут Ради Європи, Основні

принципи незалежності судових органів ООН (1985 р.), Європейська хартія про статус суддів (1998 р.), а метою – сприяння гармонійному впровадженню Рамкового глобального плану дій для суддів у Європі, який було прийнято Комітетом Міністрів Ради Європи 7 лютого 2001 року задля посилення ролі суддів у державах-членах. КРЄС формує висновки щодо ключових питань функціонування судової системи, які мають стати орієнтиром для національних органів у відповідних питаннях.

Отже, базовою в межах обраного вектора дослідження слід вважати ст. 6 ЄКПЛ (Право на справедливий суд), яка встановлює, що кожен має право на справедливий та публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

У Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки», констатовано, що: обґрунтованість судового рішення є виявом зовнішньої незалежності судді; судові рішення мають бути обґрунтовані й оголошені публічно. Однак судді не зобов'язані роз'яснювати, якими переконаннями вони керувалися під час ухвалення таких рішень (п. 15, Розділ II. Зовнішня незалежність) [208].

З нагоди свого 10-річчя КРЕС під час 11-го пленарного засідання ухвалила рамковий документ «Велика Хартія суддів (Основні принципи)», у якому закріпила вимогу обґрунтованості судового рішення як ключового елементу принципу «Доступ до правосуддя та прозорість». У правовому акті зазначено, що судова документація та рішення суду викладаються доступною, простою й зрозумілою мовою. Судді виносять обґрунтовані рішення, оголошуючи їх відкрито протягом розумного строку після справедливого та публічного розгляду справи. Судді використовують належні методи управління судовими справами (п. 16) [55].

У пунктах 58–60 Висновку № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство в аспекті обґрунтування судового рішення зазначено, що мова судочинства має бути лаконічною та простою, уникати, крім випадків, коли це необхідно, формулювань латиною або іншими мовами, які складно зрозуміти широкому загалу. Юридичні поняття та норми мають бути вичерпно пояснені цитуванням законодавства або судових прецедентів. Це посилює доступність і передбачуваність принципу верховенства права для громадян безпосередньо або за допомогою експерта-юриста, як передбачає практика Суду. Рада зауважує, що ясність і стислість не мають бути абсолютною метою, оскільки суддям у рішеннях також необхідно зберігати точність і повноту аргументації. На думку КРЄС, законодавство або судова практика щодо обґрунтування судових рішень має передбачати наявність певної форми аргументації. Водночас суддям слід надати право вибору форми такого рішення: усного (з можливістю відтворення в письмовому вигляді на підставі аудіозапису в разі вимоги чи потреби), короткого письмового аргументованого рішення (наприклад, у стилі «attendu», як заведено в деяких країнах) або розширеного письмового аргументованого рішення, коли неможливо посилатися на наявні прецеденти чи коли цього вимагають фактичні обставини справи. Спрощена форма аргументування може застосовуватися до судових ухвал, розпоряджень та інших рішень, які мають процесуальне значення та не стосуються матеріального права сторін [62].

У п. 69 Висновку № 8 (2006) КРЄС «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму» акцентовано на важливості повного забезпечення права на захист і рівності сторін. Консультативна рада пропонує: якщо свідки анонімні або відсутні в залі суду, через що відповідач позбавлений можливості заперечувати їхні твердження та ставити їм запитання, судді не повинні обґрунтовувати вирок виключно або вирішальною мірою свідченнями, які свідки надали слідчим [63].

У п. 34-50 Висновку № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень виокремлені основні елементи, що мають бути нерозривно пов’язані з їхнім ухваленням. Серед них особливу увагу зосереджено на правилах обґрунтування судових рішень, зокрема окреслено, що:

а) за загальним правилом судове рішення має бути обґрунтованими, а його якість здебільшого залежить від ступеня його обґрунтування. До можливих винятків щодо необхідності глибокої аргументації Рада, серед іншого, відносить рішення щодо керування розглядом справи (наприклад, відкладення слухання); несуттєвих процедурних питань або питань, які не є предметом спору (рішення на користь позивача за відсутності відповідача або за взаємною згодою); рішень апеляційного суду, що залишає в силі рішення суду першої інстанції після розгляду схожих аргументів з тих самих підстав тощо;

б) належне обґрунтування є імперативом, яким не можна нехтувати в інтересах швидкості розгляду, а тому суддям слід надавати достатньо часу на підготовку своїх рішень;

в) обґрунтування має засвідчувати дотримання принципів, проголошених Судом, а саме, додержання прав сторони захисту та права на справедливий суд;

г) чіткий виклад підстав ухвалення рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, а й насамперед слугує гарантією проти свавілля. З одного боку, це зобов’язує суддю дати відповідь на аргументи сторін, зазначивши доводи, на яких ґрунтується рішення та які забезпечують його правомірність. Це дає також можливість сторонам переконатися в тому, що їхні твердження були належним чином досліджені й враховані. З іншого – дає змогу суспільству зрозуміти механізми функціонування судової системи;

д) підстави ухвалення рішення мають бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими; давати можливість читачеві простежити логіку міркувань, що привели суддю до ухваленого ним конкретного рішення;

е) виклад підстав для ухвалення рішення не має бути довгим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення. Судді мають право давати відповідь лише на доречні доводи, здатні вплинути на вирішення спору;

є) обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент захисту чи обвинувачення. Обсяг цього обов'язку може змінюватися залежно від характеру рішення, доводів, що їх може наводити кожна зі сторін, а також від різних правових положень, звичаїв і доктринальних принципів, від різних практик підготовки та представлення рішень;

ж) обґрунтування судового рішення має відбуватися як в аспекті дослідження фактичних обставин, так і питань права, що є основою спору. Щодо фактичних обставин справи, то суддя має розглянути заперечення стосовно доказів, особливо з позиції їх прийнятності (належності, достовірності, допустимості). Дослідження питань права пов'язане із застосуванням правил національного, європейського та міжнародного права. Тому в обґрунтуванні мають міститися посилання на відповідні положення Конституції або відповідні норми національного, європейського або міжнародного права. Там, де це доречно, посилання на національну, європейську або міжнародну судову практику, зокрема на практику судів інших країн, а також посилання на юридичну літературу можуть бути корисними, а в системі загального права – необхідними;

з) у країнах загального права рішення вищих судів, які вирішують певні правові питання, є прецедентами та мають обов'язковий характер під час вирішення ідентичних спорів у майбутньому. У країнах континентального права судові рішення не мають такого ефекту, але слугують цінними орієнтирами для інших суддів під час вирішення подібних справ, зокрема тих,

що порушують важливі соціальні чи юридичні питання. Саме тому виклад обґрунтування на основі детального дослідження питань права слід готувати з особливою ретельністю, щоб воно відповідало очікуванням сторін і суспільства;

и) судді повинні загалом послідовно застосовувати закон. Причому завжди необхідно дбати про забезпечення юридичної визначеності та послідовності. Коли суд вирішує відійти від попередньої практики, у рішенні слід чітко зазначити про це. За виняткових обставин може бути доречним зазначити, що таке нове тлумачення застосовуватиметься лише з дня ухвалення цього рішення або з дня, зазначеного в рішенні;

і) обґрунтування не має містити жодних образливих або критичних зауважень щодо сторін;

ї) коли проміжні рішення стосуються індивідуальних свобод особи (наприклад, дозвіл на арешт) або можуть вплинути на її права чи майно (наприклад, тимчасова опіка над дитиною або попереднє накладення арешту на нерухоме майно чи банківські рахунки), необхідний належний виклад підстав для такого рішення [60].

У Висновку № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів «Про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях» у контексті відповідальності судової влади перед суспільством зазначено, що державний орган, зокрема суд, є «відповідальним», якщо він обґрунтовує власні дії та, що не менш важливо, готовий нести за них відповідальність. У межах судової влади поняття «відповідальний» означає зобов’язання надати відповідь: пояснити мотиви й обґрунтування рішення та поведінки, що стосуються справ, які судді мають розглядати (п. 20). Основні засади судової роботи, такі як вимога проводити публічні слухання й ухвалювати обґрунтовані рішення, які доступні громадськості, ґрунтуються на принципі, що судді мають бути відповідальними за свою поведінку й рішення (п. 27). Судді повинні вмотивовувати свої рішення, які мають бути загальнодоступними, окрім виняткових обставин, коли доступ обмежується.

Отже, судді є відповідальними за свої рішення, і це дозволяє особам, що звернулися до суду, і суспільству загалом прийняти або піддати сумніву певне обґрунтування (п. 28) [61].

Аналіз рішень ЄСПЛ щодо обґрунтованості судового рішення свідчить, що його правові позиції з цього питання корелюють з положенням зазначених документів.

Зокрема, у рішенні у справі «Проніна проти України» (2006 р.) Суд зауважив, що п. 1 ст. 6 ЄКПЛ зобов'язує суди давати обґрунтування своїх рішень. Водночас це не може сприйматися як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент. Межі цього обов'язку можуть бути різними залежно від характеру рішення. Крім того, необхідно враховувати різноманітність аргументів, які сторона може представити в суд, та відмінності між державами-учасницями щодо положень законодавства, традицій, юридичних висновків, викладення формулювання рішень. Отже, питання, чи виконав суд свій обов'язок щодо належного обґрунтування, що випливає зі ст. 6 ЄКПЛ, можна визначити лише у контексті конкретних обставин справи (див. рішення у справі «Руїз Торія проти Іспанії» (Ruiz Toriya v. Spaine) від 9 грудня 1994 року, Серія А, N 303-А, п. 29) [214].

У справі «Серявін та інші проти України» (2010 р.) Суд повторив свою позицію: згідно з його усталеною практикою, яка відображає принцип, пов'язаний з належним здійсненням правосуддя, у рішеннях судів та інших органів з вирішення спорів мають бути належним чином зазначені підстави, на яких вони ґрунтуються. Попри те, що п. 1 ст. 6 ЄКПЛ зобов'язує суди обґрунтовувати свої рішення, його не можна тлумачити як такий, що вимагає детальної відповіді на кожен аргумент. Обсяг обов'язку суду щодо обґрунтування рішення може різнитися залежно від характеру рішення (див. рішення у справі «Руїс Торіха проти Іспанії» (Ruiz Torija v. Spain) від 9 грудня 1994 року, серія А, № 303-А, п. 29). Попри свободу розсуду національного суду щодо вибору аргументів у конкретній справі та прийняття доказів на підтвердження позицій сторін, орган влади зобов'язаний

виправдати свої дії, навівши обґрунтування своїх рішень (див. рішення у справі «Суомінен проти Фінляндії» (Suominen v. Finland) від 1 липня 2003 року № 37801/97, п. 36). Ще одне призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що їхні доводи були почуті. Крім того, вмотивоване рішення дає стороні можливість оскаржити його та отримати його перегляд вищою інстанцією. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватися публічний контроль здійснення правосуддя (див. рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland) від 27 вересня 2001 року № 49684/99, п. 30) [215].

У справі «Брезовіч проти Хорватії» (Вгегоуіс V. Croatia) Суд констатував: з обґрунтування суддею рішення має бути чітко зрозуміло, що суддя усвідомлює відмінність своєї позиції від чинної сталої судової практики з досліджуваної проблеми. Причому має бути аргументовано, чому усталена правова позиція має зазнати змін. Виключно за такого мотивування можливо з'ясувати, чи був відхід суду від звичайної практики свідомим і ґрунтовним, чи він став наслідком ігнорування чи незнання. ЄСПЛ вбачає, що нехтування таким підходом може вважатися довільним застосуванням закону, а право особи на справедливий суд може бути визнане порушеним. Суд зауважує, що лише за такої умови можна забезпечити належний розвиток права [122, с. 838].

Аналізуючи обґрунтування судового рішення як передумови реалізації права на справедливий суд, автори «Практичного посібника зі статті 6 ЄКПЛ», який був підготовлений Дослідницьким підрозділом Європейського Суду з прав людини, узагальнили низку рішень ЄСПЛ і дійшли таких висновків [190][3]:

1. Гарантії ст. 6 § 1 передбачають зобов'язання судів надавати достатні підстави для винесення рішень (Н. v. Belgium (Н. проти Бельгії), § 53). Достатні підстави демонструють сторонам, що їхня справа була ретельно розглянута. Попри те, що національний суд наділений певною свободою

[3] Дисертант вимушений звертатися до змісту посібника й цитувати окремі його положення, оскільки багато рішень ЄСПЛ, на які в ньому є посилання, не доступні для читання.

розсуду під час вибору аргументів та оцінки доказів, він зобов'язаний обґрунтувати свої дії підставами для винесення рішень (Suominen v. Finland (Суоминен проти Фінляндії), § 36).

2. Стаття 6 § 1 зобов'язує суди надавати підстави для винесення рішень, однак не передбачає детальної відповіді на кожний аргумент (Van de Hurk v. the Netherlands (Ван де Гурк проти Нідерландів), § 61; García Ruiz v. Spain (Гарсіа Руїз проти Іспанії) [ВП], § 26; Jahnke and Lenoble v. France (Янке і Ленболь проти Франції) (déc.); Perez v. France (Перез проти Франції) [ВП], § 81). Обсяг застосування цього зобов'язання може різнитися залежно від характеру рішення (Ruiz Torija v. Spain (Руїс Торіха проти Іспанії), § 29; Hiro Balani v. Spain (Хіро Балані проти Іспанії), § 27) і може бути визначений суто з огляду на обставини справи. Зокрема, необхідно враховувати різноманітність документів і доказів, які сторона може представити судам, а також розбіжності в положеннях, нормах звичаєвого права, юридичних оцінках, стилі викладу та ухваленні рішень у різних державах-учасницях (Ruiz Torija v. Spain (Руїс Торіха проти Іспанії), § 29; Hiro Balani v. Spain (Хіро Балані проти Іспанії), § 27). Однак, якщо подання сторони є вирішальним для результату проваджень, воно вимагає конкретної та прямої відповіді (Ruiz Torija v. Spain (Руїс Торіха проти Іспанії), § 30; Hiro Balani v. Spain (Хіро Балані проти Іспанії), § 28). Отже, суди мають дослідити: а) основні аргументи сторони (Buzescu v. Romania (Бузеску проти Румунії), § 67; Donadze v. Georgia (Донадзе проти Грузії), §35); б) заяви, що стосуються прав і свобод, які гарантуються ЄКПЛ та її протоколами, адже національні суди мають розглядати такі справи з особливою суворістю та ретельністю (Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg (Вагнер і J.M.W.L. проти Люксембургу), § 96).

3. Вимога щодо юридичної визначеності та захисту правомірних очікувань не передбачає права на встановлену судову практику (Unédic v. France (Юнедік проти Франції), § 74). Розвиток судової практики не суперечить належному правозастосуванню, оскільки відсутність еволюційного та динамічного підходу унеможливила б будь-які зміни чи

покращення (Atanasovski v. «The former Yugoslav Republic of Macedonia» (Атанасовський проти «Колишньої Югославської республіки Македонія», § 38). Наявність сталої судової практики зобов'язує Верховний Суд надавати істотне обґрунтування відхиленню від прецедентного права, адже в іншому разі буде порушено право особи на належне обґрунтування рішення. У деяких справах зміни в національній судовій практиці, що впливають на цивільні провадження, які знаходяться на судовому розгляді, можуть порушувати Конвенцію (Petko Petkov v. Bulgaria (Петко Петков проти Болгарії), § 32–34).

4. Якщо публічно проголошено лише постановчу частину рішення, необхідно встановити, чи мала громадськість інші способи отримати доступ до обґрунтування рішення, яке не зачитувалося публічно. Якщо такі механізми існували, слід оцінити форми публічності, використані для забезпечення громадського контролю (Ryakib Biryukov v. Russia (Рякіб Бірюков проти Росії), § 38–46, а також наведені в ньому посилання, § 33–36)). Оскільки причини відхилення скарг заявника залишалися недоступними для загалу, мета § 1 ст. 6 Конвенції у цій справі не була досягнута (там само, § 45) [190].

Слід зауважити, що вимога щодо мотивування рішень суддів на стадії досудового розслідування ЄСПЛ оцінював також крізь призму ст. 5, 8 ЄКПЛ та ст. 1 Першого протоколу до неї.

Зокрема, обов'язок обґрунтування та мотивування рішення про позбавлення свободи особи (наприклад, тримання під вартою) випливає із п. 3 ст. 5 ЄКПЛ, яка вимагає, щоб були встановлені належні підстави для спростування презумпції свободи. Суд зазначає, що завданням органів влади є встановлення того, чи продовжують існувати підстави, що обґрунтовують тривале тримання під вартою («Мерабішвілі проти Грузії [ВП]» (Merabishvili v. Georgia [GC]), § 234). Тягар доказування в цих питаннях не має перерозподілятися так, щоб на затриману особу покладався обов'язок доводити наявність підстав для її звільнення («Биков проти Росії [ВП]» (Bykov v. Russia [GC]), § 64). Якщо національний суд не зазначив у своєму рішенні обставини, які могли існувати на момент такого рішення й стати підставою для

взяття особи під варту, Суд не має встановлювати їх самостійно та займати місце національного суду, який санкціонував тримання під вартою (там само, § 66; «Гіоргі Ніколашвілі проти Грузії» (Giorgi Nikolaishvili v. Georgia), § 77). Лише за допомогою обґрунтованих рішень може бути забезпечений суспільний контроль за здійсненням правосуддя («Тасе проти Румунії» (Tase v. Romania), § 41).

У контексті ст. 8 Конвенції, що регулює правомірність обмеження права на повагу до приватного та сімейного життя під час досудового розслідування (наприклад, рішення про обшук або проведення негласних заходів спостереження), та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції, яка визначає законність обмеження права власності особи (наприклад, шляхом накладення арешту на майно), вмотивованість рішення є одним із критеріїв оцінювання пропорційності та необхідності вжиття таких заходів в демократичному суспільстві. Вона слугує важливим елементом так званого «трискладового тесту» правомірності втручання у право власності [35, с. 80].

Наприклад, у рішенні ЄСПЛ у справі «Ратушна проти України» Суд зазначив: якщо держави вважають за необхідне вдаватися до обшуків житлових приміщень з метою отримання доказів факту вчинення правопорушень, Суд оцінює, чи були наведені для виправдання таких заходів підстави належними та чи дотримано принцип пропорційності. Крім того, досліджується наявність у національному законодавстві ефективних гарантій від зловживань і свавілля, а також їх реалізація в конкретному випадку, який розглядається. До критеріїв, які слід враховувати в цьому контексті (але не обмежуватися ними), належать: спосіб та обставини ухвалення постанови про проведення обшуку, наявність інших доказів на той час, а також зміст та обсяг постанови. Причому особливу увагу Суд приділяє гарантіям, які застосовують для обмеження негативного впливу цього заходу розумними рамками [212].

У пунктах 140–142 рішення «Liblik and others v. Estonia» щодо ретроспективного обґрунтування наказів про дозвіл на таємне спостереження під час досудового розслідування Суд акцентував: попри чітку вимогу

національного законодавства щодо вмотивованості таких дозволів, національні суди запровадили практику надання таких підстав ретроспективно у випадках, коли органи, що надали дозвіл, спочатку цього не зробили. Саме такий обхід вимоги про надання обґрунтувань на початковій стадії та визнання того, що вони можуть бути надані пізніше під час судового розгляду, створили ризики для свавілля всупереч гарантіям, передбаченим ст. 8 ЄКПЛ. ЄСПЛ зазначає, що ефективність гарантії попереднього розгляду та обов'язку надання мотивів суттєво знижується, коли обов'язок попереднього розгляду та надання мотивів замінюється можливістю надання таких мотивів пізніше на стадії судового розгляду, коли суди неминуче володіють більшим обсягом інформації про обставини вчинення правопорушень. Така обережність зумовлена не лише плином часу, а й іншим процесуальним контекстом, у якому надаватимуться ці обґрунтування.

Наприкінці Суд констатував: оскільки втручання в приватне життя та кореспонденцію заявників не відповідали вимозі національного законодавства щодо належного обґрунтування дозволів на таємне спостереження, ці втручання не були такими, що здійснювалися «відповідно до закону», як того вимагає п. 2 ст. 8 ЄКПЛ [15].

Перед виокремленням європейських стандартів обґрунтування рішень у процесі реалізації слідчим суддею судово-контрольної функції, вважаємо за доцільне на основі аналізу зазначеного нормативного матеріалу та практики ЄСПЛ сформулювати узагальнені висновки для подальшого вирішення завдань дослідження.

1. У спільних нормативно-правових документах Європейського Союзу не розрізняються такі поняття, як «рішення слідчого судді» та «рішення суду»; «обґрунтованість рішення слідчого судді» та «обґрунтованість рішення суду». Це насамперед пов'язано з неоднаковою функціональною спрямованістю діяльності зазначеного суб'єкта в кримінальних провадженнях держав-членів ЄС. Наприклад, у Франції слідчий суддя здійснює розслідування злочинів поряд з поліцією та жандармерією і наділений правом проводити всі слідчі дії,

необхідні для встановлення істини. Причому тотожним за статусом українському слідчому судді у Франції є суддя з питань свобод людини та ув'язнення (juge des libertés et de la detention). До його повноважень належить надання за клопотанням слідчого або прокурора дозволів на проведення обшуків в окремих категоріях справ і нічних обшуків, надання дозволів на застосування заходів, що обмежують особисту свободу (тримання під вартою, примусова госпіталізація) тощо [240, с. 307].

У країнах Європи учасник кримінального провадження, який здійснює судово-контрольну діяльність, має назву не «слідчий суддя», а, наприклад, «суддя з попереднього (досудового) розслідування» («ikiteisminiotyrimo teisejas», «eeluurimiskohtunik», «judecator de instruct» і «giudice per le indagini preliminari» відповідно) [51, с. 7]. Детальнішу інформацію щодо діяльності слідчих суддів на теренах Європи викладено в дисертації С. Л. Шаренко «Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні» [323].

Отже, через розбіжності в термінологічному позначенні назви зазначеного суб'єкта європейські інституції не застосовують у нормативно-правових актах термін «слідчий суддя».

Згідно з філософією, закладеною в зазначених документах і рішеннях ЄСПЛ, поняття «обґрунтованість судового рішення» охоплює й рішення суб'єктів кримінального провадження, до повноважень яких належить здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні.

2. Вимога щодо обґрунтованості рішень судді в документах ЄС розглядається крізь призму його зовнішньої незалежності як ключового елемента принципу «Доступ до правосуддя та прозорість». Така невід'ємна складова статусу судді має інструментальну значущість, оскільки передбачена для створення оптимальних умов, за яких суддя може ухвалити законне, обґрунтоване та вмотивоване рішення неупереджено, і є незамінним засобом

для досягнення мети кримінального провадження – справедливого вирішення правового конфлікту.

3. Нормативно-правові акти ЄС не розрізняють таких понять, як «обґрунтованість» і «вмотивованість» судового рішення, охоплюючи це єдиним поняттям «обґрунтованість рішення» або «підстави ухвалення рішення». Натомість КПК України їх чітко диференціює. Зокрема, вмотивованість судових рішень слід розглядати як автономну вимогу, яка не є аналогом законності й обґрунтованості. Відповідно до ст. 370 Кодексу, обґрунтованим є рішення, ухвалене судом на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оціненими судом відповідно до ст. 94 КПК України. А вмотивованим є рішення, у якому зазначено належні й достатні мотиви та підстави його ухвалення.

У цьому контексті національне законодавство є прогресивним, оскільки мотивування рішення надає можливість продемонструвати хід мислення судді. Звичайне обґрунтування не відображає логіку думок судді та не дає змоги сторонньому читачеві зрозуміти, чому суд ухвалив саме таке рішення. Зокрема, під час проведеного опитування щодо специфіки мотивування рішень виявлено значну розбіжність думок опитаних слідчих та адвокатів. Лише 46,7 % слідчих підтримують обов'язкове мотивування з аналізом доказів, натомість серед адвокатів – 70 %. Аналогічно, необхідність визначення меж повноважень судді підтримують 45,6 % слідчих і 86 % адвокатів. Це зумовлено тим, що для слідчих надмірна деталізація мотивування може ускладнювати отримання дозволів, натомість адвокати зацікавлені в підвищенні стандартів обґрунтування з метою недопущення порушень прав людини (Додаток Д, Додаток Е).

Як зазначала Велика Палата Верховного Суду «вмотивованість судового рішення є свідченням того, що: доводи та міркування сторін (учасників) судового процесу були належним чином оцінені та враховані або відхилені судом на підставі конкретно визначених мотивів; усім зібраним у справі

доказам (зібраним судом або поданим учасникам справи) було надано належну правову оцінку; надано обґрунтування прийняття (врахування) та відхилення кожного доказу; наведені норми права, якими урегульовані спірні правовідносини, з наданням обґрунтування того, чому певні правові норми мають бути застосовані у конкретній спірній ситуації, враховуючи попередні два пункти» [192].

Відповідно до правової позиції колегії Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, викладеної в постанові від 14 лютого 2023 року у справі № 380/18653/21, положення якої є універсальними та можуть бути поширені й на інші форми судочинства, вмотивованість судового рішення забезпечує:

а) реалізацію засадничих принципів правосуддя, зокрема принцип верховенства права, змагальності учасників справи, офіційності з'ясування обставин справи та ін.;

б) дотримання основоположних прав та інтересів людини й громадянина у сфері правосуддя;

в) можливість здійснення судового контролю за законністю й обґрунтованістю рішень судів попередніх інстанцій;

г) можливість здійснення громадського контролю за якістю судових рішень, проведення їх моніторингу та суспільного обговорення;

д) захист людини й громадянина, інших учасників правовідносин від свавілля судової влади [193].

4. У контексті дослідження обґрунтування судового рішення доцільно визначати як комплекс (система) дій, за наслідками вчинення яких у сукупності можна констатувати, що судове рішення є обґрунтованим. Як визначальні ознаки цієї системи слід виокремити такі, як: а) система створюється або існує з певною метою; б) у складі системи наявні окремі частини, які постійно взаємодіють між собою та функціонують як єдине ціле; в) система зазнає певних змін у разі, якщо до неї додається якийсь елемент або забирається; г) функціонування системи залежить від її структури (сукупності

зв’язків, що забезпечують цілісність системи); д) трансформація структури призводить до зміни порядку функціонування системи.

Отже, у межах виконання основного завдання розділу зауважимо: на основі системного аналізу положень правових актів ЄС і рішень ЄСПЛ, а також власних висновків щодо категорії обґрунтованості судових рішень визначено певну систему європейських стандартів обґрунтування судових рішень, зокрема під час судово-контрольної діяльності.

1. Стандарт обов’язковості обґрунтування судового рішення, сутність якого полягає в тому, що незалежно від будь-яких обставин провадження відповідна вимога має бути імперативно реалізована суддею під час ухвалення ним остаточного чи проміжного рішення.

2. Стандарт відповідності обґрунтування судового рішення принципам, проголошених Конвенцією та ЄСПЛ, а саме, верховенству права, права на справедливий суд, забезпечення права на захист, доступу до правосуддя тощо.

3. Стандарт відповідності обґрунтування судового рішення очікуванню сторін і суспільства, який ґрунтується на таких тезах, як:

– вмотивоване рішення суду є гарантією того, що суд вислухав і почув сторону процесу, детально дослідивши надані нею матеріалів і висловлені доводи. Це дає змогу переконатися в правильності або хибності правової позиції та визначає подальший вектор дій;

– у своїх рішеннях суди часто аналізують правові питання, на вирішення яких очікує суспільство. Відповідно, їх слід розглядати й ухвалювати щодо них рішення з особливою ретельністю, щоб це відповідало очікуванням суспільства. Суд має бути відповідальним за своє рішення, а саме – має пояснити свої дії та, що є особливо важливим, повинен бути готовим нести за це відповідальність.

4. Стандарт диференційованого підходу до змісту та форми обґрунтування судового рішення. Градацію підходів до обґрунтування судового рішення зумовлено багатьма факторами та обставинами, які впливають на характер і ступінь (глибину) його обґрунтування. Слід

визначити такі критерії різноманітності обґрунтування судових рішень, зокрема залежно від:

– етапу провадження, на якому вони приймаються. Остаточні рішення, ухвалені по суті спору, повинні мати більш суттєвий ступінь обґрунтованості порівняно з процедурними. Наприклад, суттєво різниться обсяг вимог до обґрунтованості ухвали слідчого судді про призначення клопотання слідчого до розгляду порівняно з його підсумковою ухвалою про застосування запобіжного заходу;

– характеру питань, що в них вирішуються, зокрема істотності втручання в основоположні права та свободи людини. У випадках, коли рішення слідчого судді стосується індивідуальних свобод або може вплинути на права чи майно особи, обґрунтування підстав ухвалення такого рішення має бути більш істотним. Наприклад, у порівняльному аспекті – ухвала слідчого судді про відвід та його ухвала про накладення арешту на майно особи;

– конкретних обставин справи. Обґрунтування рішення має здійснюватися з огляду на реальні обставини кримінального провадження, а не абстрактно чи одноманітно щодо всіх правовідносин, які підпадають під дію певної норми права. Наприклад, у разі вчинення кримінального правопорушення у співучасті й обранні запобіжного заходу до підозрюваних, суд має враховувати широкий спектр обставин, що вплинуть на остаточне рішення. Отже, навіть за тотожності протиправних дій співучасників остаточне рішення щодо них може бути неоднаковим як за змістом, так і за наслідками для підозрюваних;

– свободи власного розсуду щодо вибору форми судового рішення – усної, коли це дозволено, або короткої чи розширеної письмової. На законодавчому рівні, зокрема в Україні, запроваджено механізм, задіяний для того, щоб у суддів була достатня свобода власного розсуду під час вибору форми рішення, усної чи письмової, а також обсягу його обґрунтування на момент оголошення та залежно від виду рішення. Наприклад, суд без виходу до нарадчої кімнати може ухвалити усне рішення про відмову в його відводі,

коли вважає, що заявник зловживає своїми процесуальними правами в цьому питанні. Водночас може обмежитися коротким текстом рішення або повним після виходу з нарадчої кімнати. Якщо складання судового рішення у формі ухвали потребує значного часу, слідчий суддя має право обмежитися складанням та оголошенням його резолютивної частини. Повний текст ухвали має бути складений не пізніше п'яти діб з дня оголошення резолютивної частини й оголошений учасникам судового провадження, а час його оголошення зазначається у раніше складеній резолютивній частині (ч. 2 ст. 376 КПК України).

5. Стандарт чіткості та зрозумілості обґрунтування судового рішення. Сутність цієї вимоги полягає в тому, що текст рішення має бути логічним, простим для сприйняття. Підстави його ухвалення мають бути узгодженими, чіткими, недвозначними й несуперечливими. Зміст рішення має давати можливість сторонньому читачеві простежити логіку міркувань, які привели суддю до ухваленого ним рішення, та переконатися в об'єктивності його позиції.

На підтвердження цього стандарту доцільно навести правову позицію Великої Палати Верховного Суду, викладену в постанові у справі № 11-164сап21 від 16 грудня 2021 року: «Не повинно викликати сумнівів чи заперечень щодо того, що всі судові рішення повинні бути зрозумілими, викладеними чіткою і простою мовою і це є необхідною передумовою розуміння рішення сторонами та громадськістю; для цього потрібно логічно структурувати рішення і викласти його в чіткому стилі, доступному для кожного; судові рішення повинні, у принципі, бути обґрунтованим; у викладі підстав для ухвалення рішення необхідно дати відповідь на аргументи сторін та доречні доводи, здатні вплинути на вирішення спору» [192].

6. Стандарт належного балансу між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення. Він ґрунтується на концепції, що виклад підстав для ухвалення рішення не обов'язково повинен бути розлогим. Надмірне обґрунтування рішення переобтяжує текст і заважає читачеві

простежити логіку думок судді, ускладнює його сприйняття. Саме тому судді доцільно знайти оптимальний баланс між лаконічністю рішення та чітким, правильним розумінням ухваленого рішення іншими особами.

У зазначеному рішенні Великої Палати Верховний Суд зауважив, що виклад підстав для ухвалення рішення не повинен бути неодмінно розлогим, оскільки необхідно знайти належний баланс між стислістю та правильним розумінням ухваленого рішення; обов'язок суддів наводити підстави для своїх рішень не означає необхідності відповідати на кожен аргумент заявника на підтримку кожної підстави захисту; обсяг цього обов'язку суду може змінюватися залежно від характеру рішення.

7. Стандарт дотичності обґрунтування судового рішення положенням національного, європейського права, а також його відповідність наявній судовій практиці. У своїх рішеннях суд досліджує питання права, що нерозривно пов'язано із застосуванням правил національного, європейського права. Тому під час обґрунтування судового рішення суддя зобов'язаний посилатися на відповідні положення Конституції України, норми національного, європейського права. Необхідність урахування приписів європейського права передусім пов'язано з фундаментальними положеннями, які визначають зміст засад кримінального провадження. Зокрема, принцип верховенства права в кримінальному провадженні застосовують з урахуванням практики ЄСПЛ (ч. 2 ст. 8 КПК України); кримінальне процесуальне законодавство України застосовують з урахуванням практики ЄСПЛ (ч. 5 ст. 9 КПК України).

Суддя для посилення обґрунтування власного рішення має посилатися на національну судову практику та практику ЄСПЛ, що сприяє забезпеченню юридичної визначеності та послідовності. У разі відхилення від попередньої судової практики він зобов'язаний чітко зазначити це в тексті рішення. Таке обґрунтування підтверджує, що суддя усвідомлює чинність іншої практики з досліджуваного питання, та містить аргументи на користь її зміни. Це надає можливість перевірити, чи був відхід суду від звичайної практики свідомим і

ґрунтовним, чи суддя просто знехтував наявною сталою судовою практикою або не знав про її наявність.

9. Стандарт обов'язкового оприлюднення обґрунтування судових рішень. Сутність його полягає в тому, що суспільство має право ознайомитися зі змістом судового рішення, зокрема з обґрунтуванням зазначеної в ньому позиції суду. Навіть тоді, коли присутність громадськості виключена під час судового розгляду (закрите судове засідання), рішення, зокрема ключові висновки, докази та правове обґрунтування, мають бути оприлюднені. Виключення можуть становити лише окремі категорії справ, які стосуються інтересів неповнолітніх осіб, державної таємниці тощо.

10. Стандарт обґрунтування судового рішення додатковими аргументами в разі наявності специфіки реалізації принципу безпосередності. Він ґрунтується на вимозі: якщо суд з об'єктивних чи суб'єктивних причин позбавлений змоги безпосередньо дослідити певні докази, він не повинен обґрунтовувати рішення виключно або переважно такими доказами. Для з'ясування відповідних обставин кримінального провадження мають бути надані додаткові матеріали.

11. Стандарт толерантності обґрунтування судового рішення. Його сутність полягає в тому, що обґрунтування судового рішення не має містити жодних образливих або критичних зауважень щодо сторін. Повною мірою має бути забезпечена повага до чужого вибору, особливостей, думок учасників кримінального провадження.

12. Стандарт достатнього часу для підготовки, зокрема обґрунтування, судового рішення. Базовою є теза про те, що належне обґрунтування є імперативною вимогою, якою в жодному разі не можна нехтувати заради швидкості розгляду справи. З огляду на це, судді слід надавати достатньо часу для підготовки рішень, зокрема для віднайдення аргументів на його обґрунтування.

Наступний напрям дослідження в межах цього підрозділу пов'язаний з аналізом досвіду обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що

ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Зважаючи на висвітлену раніше специфіку, за якої слідчі судді як учасники кримінального провадження в різних країнах мають неоднакові, а іноді й протилежні порівняно з українським законодавством повноваження, увагу буде зосереджено на праві тих країн, де зазначений суб'єкт має тотожний функціонал.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 КПК Словаччини, що регламентує основні засади кримінального провадження, якщо цим Законом не передбачено інше, до початку кримінального переслідування або під час попереднього слухання рішення про втручання в основні права й свободи ухвалює суддя з попереднього слухання. Згідно з ч. 3 ст. 10 Кодексу, суддею з попереднього слухання є суддя суду першої інстанції, який відповідно до встановленого розподілу обов'язків уповноважений вирішувати питання про: а) втручання в основоположні права й свободи до початку кримінального переслідування та під час попереднього слухання, б) приймати рішення щодо скарг на рішення прокурора в кримінальному провадженні, якщо це передбачено цим Законом; в) інші дії у випадках, передбачених цим Законом.

Глава 8 КПК Словаччини містить декілька розділів і має назву «Рішення». Зокрема, розділ 4 присвячений питанням обґрунтованості та юридичній силі рішень і має однойменну назву. У ньому, окрім вимог щодо вироку, встановлено також загальні особливості інших судових рішень, наприклад, резолюцій (постанов), ордерів (розпоряджень), які ухвалює суддя з попереднього слухання. У розділі 5 містяться вимоги до такого виду рішення, як ордер (розпорядження). Зокрема, у ст. 181 ідеться про те, що він має містити, серед іншого, мотивування ордера із зазначенням положень закону, які були застосовані. У частині 2 статті закріплено, що письмовий варіант ордера має містити обґрунтування, якщо це прямо передбачено законом.

Законодавство Словаччини в окремих випадках прямо встановлює конкретні вимоги до рішень судді з попереднього слухання з окремих питань (зміст мотивувальної частини рішення), наприклад, у ст. 71–72 Кодексу (щодо

рішення про арешт / взяття під варту). У ч. 2 ст. 72 встановлено: мотивування рішення про взяття під варту також має містити вказівку на факти, на яких ґрунтується резолютивна частина цього рішення, які демонструють сутність кримінального переслідування, і конкретні факти, що дають підстави для взяття під варту відповідно до ст. 71; у мотивувальній частині рішення суд також має роз'яснити причину, чому він не замінив взяття під варту відповідно до ст. 80 або ст. 81. У випадку взяття під варту відповідно до п. (b) ч. 1 ст. 71 мотивувальна частина цього рішення має також містити вказівку на положення закону щодо строку, передбаченого ч. 8 або 9 ст. 76. Крім того, мотивування рішення про взяття під варту повинно також містити конкретні факти, які дають підстави для обґрунтованого побоювання, що обвинувачений впливатиме на свідків, експертів або співобвинувачених або в інший спосіб перешкоджатиме з'ясуванню фактів, що мають значення для обвинувачення, або ж підтверджують, що він уже вчиняв такі дії. Зазначені факти мають бути викладені прокурором у його клопотанні.

Стаття 100 КПК Словаччини (щодо ордера на обшук житла) в ч. 1 встановлює, що ордер на обшук житла має бути виданий у письмовій формі та бути обґрунтованим. Ордер повинен містити опис предмета або особи, яка підлягає арешту під час обшуку житла, якщо такі відомості є наявними. Ця стаття також передбачає, що ордер на зняття й повідомлення даних про телекомунікаційні операції має бути виданий у письмовій формі та бути обґрунтованим; в ордері також повинні бути зазначені спосіб, обсяг і термін повідомлення даних. Якщо ордер стосується конкретного користувача, у ньому має бути зазначена його особа, якщо вона відома.

Близькі за змістом вимоги встановлені також у ст. 87 («Рішення щодо затриманого»), ст. 108 («Розпорядження/ордер на арешт відправлень/партій товару»), ст. 115 («Перехоплення і запис телекомунікаційних операцій») тощо [24].

Згідно зі ст. 40 КПК Латвії, слідчим суддею є суддя, на якого голова районного (міського) суду покладає на певний строк у випадках та в порядку,

визначених законом, здійснення контролю за дотриманням прав людини в кримінальному провадженні. Статтею 41 Кодексу встановлено коло процесуальних повноважень цього суб'єкта кримінального провадження. Зокрема, під час розслідування та кримінального провадження слідчий суддя: 1) вирішує питання про застосування примусових заходів у випадках, передбачених законом; 2) вирішує клопотання підозрюваного, обвинуваченого про зміну або скасування заходів безпеки, застосованих за ухвалою слідчого судді; 3) розглядає у випадках, передбачених законом, скарги на заходи безпеки, застосовані особою, яка здійснює процесуальне керівництво; 4) приймає у випадках, передбачених законом, рішення за клопотанням особи, яка здійснює провадження, про проведення спеціальної слідчої (розшукової) дії; 5) приймає рішення за скаргами на необґрунтоване порушення під час допиту таємниці приватного життя; 6) приймає рішення за скаргами на необґрунтоване порушення під час кримінального провадження таємниці, що охороняється законом; 7) вирішує клопотання особи, яка реалізує право на правову допомогу захисника, або клопотання потерпілого про долучення матеріалів архівної справи до кримінальної справи, що підлягає направленню до суду; 8) вирішує клопотання особи, яка має право на допомогу захисника, про приєднання до кримінальної справи, що передається до суду, матеріалів спеціальних слідчих дій, які не були долучені до кримінальної справи (первинних документів) раніше; 9) вирішує питання про відвід, заявлений прокурору вищого рівня, та доручає керівнику прокуратури одного рівня визначити іншого прокурора вищого рівня; 10) ухвалити рішення щодо клопотання особи, яка має право на допомогу захисника, про звільнення від оплати за користування допомогою адвоката.

У КПК Латвії відсутня єдина загальна норма, яка б закріплювала вимоги до форми й змісту рішень слідчого судді. Натомість законодавець застосовує казуїстичний спосіб регламентації, коли вимоги до змісту та мотивування конкретних рішень, які приймаються під час досудового розслідування слідчим суддею, закріплені в окремих статтях. Наприклад, це ст. 245

(«Рішення щодо застосування процесуальних примусових заходів»), ст. 274 (встановлює вимоги до рішення слідчого судді про застосування арешту/взяття під вартою), ст. 180 (вимоги до рішення про обшук), ст. 192 (щодо рішення про «розкриття даних, що зберігаються в електронній інформаційній системі»), ст. 209 (рішення про примусове відібрання зразків для порівняльного дослідження), ст. 213 (загальні вимоги до рішення про проведення спеціальних слідчих дій). Водночас критерії мотивування рішень щодо окремих видів таких дій деталізовані у статтях 217 (контроль кореспонденції), 218 (контроль засобів комунікації) та 221 (аудіо-, відеоконтроль місця тощо).

Наприклад, ст. 213 Кодексу встановлено, що слідчий суддя приймає рішення про проведення спеціальної слідчої дії за результатами розгляду вмотивованого клопотання особи, яка здійснює процесуальне керівництво, та матеріалів кримінального провадження. В ухвалі зазначають спеціальну слідчу дію, органи чи особи, яким доручено її проведення, мету та допустиму тривалість її проведення, а також всі інші умови, що мають значення для забезпечення проведення цієї дії. Згідно з ч. 5 ст. 274 КПК Латвії, слідчий суддя обґрунтовує тримання під вартою або застосування іншого заходу безпеки в ухвалі з конкретними міркуваннями, що ґрунтуються на матеріалах справи [26].

У КПК Швейцарії не передбачено такого суб’єкта, як слідчий суддя, натомість закріплено процесуальний статус іншого учасника, відповідального за здійснення судового контролю – суду із застосування примусових заходів (ст. 18). Суд із застосування примусових заходів відповідає за винесення рішення про взяття обвинуваченого під варту або запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а у випадках, передбачених цим Кодексом, – за винесення рішення про застосування або затвердження додаткових примусових заходів. Кодексом встановлено лише вимоги до окремих рішень суду із застосування примусових заходів. Наприклад, у ч. 4 ст. 225 передбачено, що суд із застосування примусових заходів має зібрати всі наявні

докази, які можуть підтвердити або спростувати підозри або підстави для тримання під вартою. Показовим є те, що більшість слідчих дій та негласних заходів спостереження, а також арештів активів за КПК Швейцарії взагалі не потребують отримання судового дозволу, оскільки їх санкціонування відбувається переважно за рішенням прокурора [25].

Відповідно до положень КПК Литви, суддя попереднього /досудового розслідування не лише виконує функцію судового контролю, а й у певних випадках, як передбачено ч. 2 ст. 164, може також проводити певні процесуальні дії під час досудового розслідування. Специфіка такого поєднання функцій простежується в ст. 173, яка регламентує обсяг процесуальних повноважень судді попереднього / досудового розслідування. Зокрема, він: 1) застосовує та надає дозвіл на застосування заходів процесуального примусу; 2) приводить до присяги та допитує свідків і потерпілих; 3) допитує підозрюваного; 4) приймає рішення про зупинення досудового розслідування у випадках, передбачених ч. 1 ст. 214 цього Кодексу; 5) затверджує постанови прокурора про закриття досудового розслідування у випадках, передбачених ч. 2 ст. 214 цього Кодексу; 6) затверджує постанови прокурора про відновлення зупиненого досудового розслідування у випадках, передбачених цим Кодексом; 7) розглядає скарги учасників судового провадження на дії органів досудового розслідування та прокурора; 8) здійснює інші дії, передбачені цим Кодексом.

Рішення судді досудового розслідування приймається у формі ухвали, але КПК Литви не містить загальних вимог до цього виду рішення. Натомість передбачені вимоги до змісту й обґрунтування рішень з окремих питань. Наприклад, у ч. 3 ст. 145 Кодексу передбачено, що обшук проводиться на підставі вмотивованої ухвали судді досудового розслідування, у якій обов’язково зазначають перелік предметів, що підлягають відшуканню. Згідно з ч. 1 ст. 147 КПК Литви, юридичною підставою для накладення арешту на майно передбачено постановлення вмотивованої ухвали судді досудового розслідування. Частиною 2 ст. 154 встановлено, що в ухвалі судді досудового

розслідування про зняття інформації з каналів зв'язку, що передаються електронними комунікаційними мережами, їх запис, контроль, фіксацію та накопичення іншої інформації, що передається електронними комунікаційними мережами, обов'язково зазначають такі відомості: 1) наявні дані про особу, щодо якої мають бути здійснені дії, 2) дані, що обґрунтовують необхідність здійснення дій, передбачених ч. 1 цієї статті; 3) конкретні дії, передбачені ч. 1 цієї статті, які дозволяється здійснити, 4) тривалість дій. Близькі за змістом вимоги встановлені також у ч. 1 ст. 160 КПК Литви щодо прихованого спостереження [23].

Узагальнюючи, можемо констатувати, що на теренах Європи мотивуванню рішень суддів, зокрема тих, які здійснюють функцію судового контролю під час досудового розслідування, приділяють значну увагу. Реалізація відповідної вимоги є невід'ємним стандартом ухвалення законного, обґрунтованого рішення, яке здатне переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій стосовно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

Висновки до розділу 2

1. Від слідчого судді не слід очікувати збирання доказів, проте він не може бути звільнений від обов'язку перевірки й оцінки доказів. Без оцінки слідчим суддею доказів неможливо ухвалити правильне рішення з жодного питання, що є предметом судового контролю.

Водночас деякі слідчі судді помилково дотримуються позиції, згідно з якою для встановлення обґрунтованої підозри достатньо здійснити так звану «розумну оцінку доказів» як попередню та не остаточну. Ця позиція спростовується тим, що закон не знає попередніх рішень і кожне ухвалене кримінальне процесуальне рішення є остаточним на момент його ухвалення.

2. Внутрішнє переконання, як і сумнів, спирається передусім на факти об’єктивної дійсності. Без достовірного знання про фактичні обставини справи не може бути сформоване внутрішнє переконання слідчого судді щодо змісту кримінального процесуального рішення. У такому випадку слідчий суддя може виносити свавільне та випадкове кримінальне процесуальне рішення.

3. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» не може тлумачитися як такий, що звільняє слідчих суддів від обов’язку повноцінного оцінювання й дослідження доказів з позиції їхньої належності, допустимості, достовірності та достатності; встановлення фактичних обставин справи; вирішення питань щодо правильності кримінально-правової кваліфікації. Невиконання слідчими суддями цього обов’язку унеможливлює належну перевірку обґрунтованості підозри, нівелює судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному процесі, перешкоджає реалізації загальних завдань кримінального провадження.

4. Термін «розумна оцінка доказів» не визначений ні в судовій практиці, ні в науковій сфері, і не може підмінювати собою оцінку доказів на етапі судового контролю. Фактичні обставини, що входять в локальний предмет доказування на етапі судового контролю, не можуть бути встановлені без оцінки доказів. Внутрішнє переконання слідчого судді (як результат оцінки доказів) не може бути сформоване без оцінки доказів. Оцінка доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності обов’язково має передувати ухваленню будь-якого рішення слідчого судді в порядку судового контролю.

5. На теренах Європи приділяють значну увагу питанню щодо мотивування рішень суддів, зокрема тих, які здійснюють функцію судового контролю під час досудового розслідування. Мотивування слідчим суддею процесуального рішення є невід’ємним стандартом ухвалення законного й обґрунтованого рішення, яке здатне переконати об’єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій відносно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

РОЗДІЛ 3
ПРОБЛЕМИ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ СЛІДЧИХ СУДДІВ

3.1. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження

Проблематика застосування заходів забезпечення кримінального провадження залишається однією з найбільш чутливих у контексті дотримання прав, свобод і законних інтересів людини. Під час їхнього застосування спостерігається найбільша концентрація зловживань, зумовлених недобросовісною практикою окремих представників сторони обвинувачення, зокрема слідчих, дізнавачів, прокурорів, що прагнуть використати процесуальні інструменти не для встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення, а як механізм тиску на особу чи суб'єкт господарювання. Саме тому заходи забезпечення кримінального провадження, що за своєю правовою природою мають бути спрямовані на досягнення дієвості кримінального провадження, нерідко перетворюються на засіб ухвалення необґрунтованих процесуальних рішень, що значно обмежують права людини.

До найпоширеніших виявів зловживань належать випадки безпідставного накладення арештів на майно, вилучення фінансово-господарських документів підприємств, установ, організацій, а також застосування запобіжних заходів до осіб, щодо яких наявна обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення, але докази щодо цього не були оцінені слідчим суддею з позиції їхньої належності, допустимості, достовірності й достатності. Практика застосування кримінального процесуального законодавства, як констатує І. Л. Беспалько, переконливо свідчить про наявність системних порушень під час розгляду клопотань про застосування запобіжних заходів, що суттєво нівелює роль і значення судового

контролю. Виявом допущених порушень є формалізація процесу ухвалення процесуальних рішень, коли слідчі судді, на противагу змістовному аналізу фактичних даних, обмежуються формальним констатуванням наявності клопотання прокурора та загальних посилань на тяжкість інкримінованого кримінального правопорушення. Визначальними ознаками цього явища є ненаведення конкретних доказів, які б підтверджували обґрунтованість підозри, а також посилання на ризики виключно зі слів прокурора, без будь-якої критичної перевірки їх об'єктивності [44, с. 122]. Також слушною є думка О. Коровайко, що подані клопотання нерідко обґрунтовані лише формально, оскільки до них не додається достатньо доказів на обґрунтування викладених доводів для обрання певного заходу забезпечення кримінального провадження. Унаслідок цього єдино правильною має бути практика відмови слідчого судді в задоволенні подібних клопотань [124, с. 24]. Зі свого боку, В. В. Андрух підтверджує, що слідчі судді розглядають клопотання, наприклад, про арешт майна, доволі поверхово, зазвичай ґрунтуючись на невмотивованих підставах, зокрема про визначення вилученого майна речовим доказом, без перевірки їхньої обґрунтованості [34, с. 112].

Слід визнати, що судові рішення часто містять стандартні, шаблонні формулювання без зазначення того, якими саме доказами вони підтверджуються. Це прямо суперечить положенням кримінального процесуального законодавства в контексті вимоги довести наявність конкретних обставин, що виправдовують необхідність застосування примусу до особи під час досудового розслідування. Подібні ситуації, на переконання багатьох науковців, стають можливими внаслідок надання поверхневих або штучно сформованих доказів, які недостатньо обґрунтовують наявність відповідних ризиків [132, с. 9; 176, с. 216; 329, с. 843]. Здебільшого поверховість розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення призводить до перетворення судового контролю на процедурну формальність, коли механізм ухвалення процесуальних рішень про обрання заходів забезпечення кримінального провадження втрачає свою головну

спрямованість і не може забезпечити дієвості кримінального провадження, створюючи чинник ризику для особи, щодо якої вони застосовуються. Фактично процедура судового контролю замість інструменту захисту прав людини стає технічним етапом легалізації обмежень, ініційованих стороною обвинувачення.

З огляду на зазначене, актуальним залишається питання підвищення якості судового контролю за ініціюванням і ухваленням рішень слідчим суддею про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Це пов'язано з тим, що рішення слідчого судді не можуть бути формально вмотивованими, оскільки обмеження прав і свобод людини потребує змістовного обґрунтування кожного рішення шляхом оцінки доказів, які переконливо свідчать про необхідність обрання конкретного заходу забезпечення. Також слідчий суддя повинен перевіряти не лише наявність клопотання та супровідних матеріалів, а і їхню змістову частину, особливо щодо співмірності обмежень, викладених у клопотанні, із метою, яку переслідує слідство [44, с. 123]. З огляду на це, під час обрання заходів забезпечення кримінального провадження концентруються найбільші ризики свавільного втручання у права та свободи людини [136, с. 134]. Джерелом можливих ризиків є не так недосконаліть правового регулювання, як практика його застосування через низький рівень обґрунтованості клопотань слідчих, прокурорів, суто технічний характер судового контролю та відсутність механізмів притягнення до відповідальності за зловживання процесуальними правами. Унаслідок цього проблематика обґрунтованості рішень слідчих суддів через дослідження доказів з позиції їхньої належності, допустимості, достовірності та достатності у разі застосування заходів забезпечення кримінального провадження набуває особливого наукового та практичного значення, від чого залежить правомірність обмеження прав і свобод людини.

Ключовим запобіжником від порушень під час розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження кримінальний процесуальний закон визначає обов'язкову наявність обґрунтованої підозри

про вчинення кримінального правопорушення певного ступеня тяжкості [75; 74, с. 13]. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 132 КПК України, головними підставами для застосування заходу забезпечення є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді вважати, що підозрюваний може здійснити дії, спрямовані на перешкоджання кримінальному провадженню [129]. Слушною є думка О. Ю. Хабло, що передусім необхідно довести зв'язок особи з кримінальним правопорушенням. Зміст цієї вимоги здебільшого передбачає наявність сукупності фактичних даних, які переконливо свідчать про ймовірність причетності особи до кримінального правопорушення [310, с. 273]. Вбачається, що обґрунтована підозра є певним процесуальним фільтром, покликаним запобігти свавільному обмеженню прав і свобод особи. ЄСПЛ неодноразово зазначав, що будь-яке втручання держави у сферу приватного життя, власності або свободи особи має ґрунтуватися на достатньому рівні доказової переконливості. Зокрема, у справі «Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom» ЄСПЛ акцентував, що «обґрунтована підозра» має спиратися на факти чи інформацію, здатні переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити відповідне правопорушення. Однак те, що можна вважати обґрунтованим, завжди залежить від сукупності обставин [10]. Також, з огляду на втручання в права людини під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження, ЄСПЛ висуває суворіші вимоги до переконаності компетентного органу в тому, що особа могла вчинити кримінальне правопорушення. Причому ця переконаність має спиратися на фактичні дані, здатні забезпечити вищий ступінь імовірності відповідної причетності [16]. Така позиція ЄСПЛ має принципове значення для механізму застосування запобіжних заходів і загалом заходів забезпечення кримінального провадження. Вона демонструє, що обґрунтована підозра як процесуальна передумова не може зводитися до декларативного формулювання в клопотанні прокурора чи до механічного відтворення фабули повідомлення про підозру. Навпаки, із наростанням обсягу

обмеження прав і свобод людини посилюється й обов'язок суду вимагати якіснішого доказового підґрунтя та здійснення відповідної оцінки поданих доказів.

Дослідники одностайні в тому, що наявність обґрунтованої підозри як підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, не може ґрунтуватися на суб'єктивних припущеннях, абстрактних міркуваннях або узагальнених доводах сторони обвинувачення [184, с. 46]. Саму тому суд має ухвалювати рішення виключно на підставі конкретних фактів, підтверджених доказами, що свідчать про вчинення особою кримінального правопорушення або її можливу причетність до нього. Крім того, обґрунтованість підозри не може встановлюватися in abstracto, тобто поза межами конкретних фактичних обставин, без ретельного аналізу наданих матеріалів і дослідження логічного зв'язку між ними [310, с. 270]. Також не можна нехтувати динамічністю обґрунтованості підозри, оскільки рівень вимог до останньої поступово зростає залежно від етапу досудового розслідування. Водночас справедливим і концептуально виваженим є зауваження І. В. Гловюк, що під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження причетність особи до вчинення кримінального правопорушення не має набувати категоричного значення. Судовий контроль не спрямований на доведення вини чи ухвалення оцінного висновку про кримінальну відповідальність, а лише покликаний перевірити наявність достатніх підстав вважати можливим причетність особи до події вчиненого кримінального правопорушення. Інакше кажучи, слідчому судді потрібно здійснювати оцінку доказів не з позиції доведення вини поза розумним сумнівом, що є обов'язковим для ухвалення вироку, а з огляду на ймовірнісний характер підозри, яка обґрунтовує доцільність застосування конкретного заходу забезпечення [74, с. 19; 76, с. 48; 228, с. 287].

У системі кримінального судочинства обґрунтована підозра є однією з вагомих гарантій законності застосування заходів забезпечення та запобіжних заходів, слугуючи передумовою допустимого втручання держави у сферу

особистих прав і свобод людини. Вона спирається на об'єктивні факти, що надаються суду стороною обвинувачення, які в сукупності створюють послідовне розуміння причетності особи до кримінального правопорушення. Тобто обґрунтована підозра не може спиратися лише на повідомлення про підозру чи на суб'єктивне переконання слідчого або прокурора. Водночас у практиці правозастосування дискусійним є питання про визначення критерію достатності фактичних даних, необхідних для висновку про наявність обґрунтованої підозри [310, с. 274]. З одного боку, підозра має бути належним чином обґрунтована, тобто спиратися на перевірені факти, а не на припущення. З іншого – рівень цієї обґрунтованості є нижчим стандартом доказування, ніж той, що застосовується під час постановлення обвинувального вироку. На стадії досудового розслідування від сторони обвинувачення не вимагається доведення вини особи поза розумним сумнівом, адже це суперечило б самій природі досудового кримінального провадження, у межах якого продовжує тривати збирання доказів. Тому обґрунтована підозра жодним чином не є остаточним висновком про винуватість особи, передусім виконуючи превентивну функцію для тимчасового обмеження прав особи задля забезпечення ефективності досудового розслідування. Відповідно, застосування заходів забезпечення на цій стадії має на меті захист публічного інтересу у вигляді забезпечення дієвості правосуддя, а не остаточне притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Отже, недарма ЄСПЛ розмежовує поняття стандартів доказування «обґрунтованої підозри» та «поза розумним сумнівом», акцентуючи, що для обґрунтованої підозри достатньо наявності фактів чи інформації, здатних переконати розсудливого спостерігача в імовірності вчинення особою злочину, натомість стандарт «поза розумним сумнівом» вимагає повного й безсумнівного доведення вини [5; 7; 14; 21]. Тому обґрунтована підозра є важливою процесуальною категорією, яка функціонує в межах процесу доказування та покликана забезпечити баланс між ефективністю кримінального переслідування та гарантією захисту прав і свобод особи.

Проте цей інститут не повинен ототожнюватися з обвинувальним вироком або перетворюватися на механізм узаконення неправомірного обмеження прав і свобод людини з боку сторони обвинувачення.

Однак, слід констатувати, що положення кримінального процесуального законодавства не визначають критеріїв оцінки обґрунтованості підозри з позиції належності, допустимості, достовірності доказів та їхньої достатності для ухвалення рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Зазвичай слідчий суддя у процесі вирішення питання про застосування заходів забезпечення, особливо – запобіжних заходів, керується загальною уявою про обґрунтованість, не маючи законодавчо встановленого обов'язку оцінювати подані докази. Отже, не є винятком ситуації, коли формально оформлені, але фактично необґрунтовані матеріали стають підставою для ухвалення процесуальних рішень, що істотно обмежують права та свободи людини. Наприклад, клопотання сторони обвинувачення про застосування запобіжного заходу може містити загальні посилання щодо тяжкості злочину, негативних соціальних зв'язків особи або припущеннях щодо ризиків її ухилення від слідства. У цьому контексті необхідно звернутися до загального принципу оцінки доказів за внутрішнім переконанням, закріпленого ст. 94 КПК України. Відповідно до цієї норми, слідчий суддя оцінює кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємного зв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення [129]. Якщо зводити повноваження слідчого судді тільки до формальної перевірки встановлених законом вимог до поданого клопотання, то роль судового контролю нівелюється, а слідчий суддя стає проміжною ланкою, покликаною затверджувати наміри сторони обвинувачення.

Важливим аспектом діяльності слідчого судді під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження є формування внутрішнього переконання, яке виникає внаслідок реалізації процесуального механізму оцінки доказів. Останній покликаний забезпечити

обґрунтованість і справедливість ухваленого рішення, адже оцінка доказів дає змогу встановити, чи дійсно надані стороною обвинувачення матеріали свідчать про необхідність втручання у права та свободи особи. Слід зосередити увагу на тому, що, відповідно до ст. 94 КПК України, кожен доказ оцінюється судом з позиції належності, допустимості та достовірності, а вся сукупність доказів – з огляду на достатність і взаємозв'язок для ухвалення процесуального рішення [129]. Загалом оцінка доказів у кримінальному процесі є складним і багатоступеневим елементом процесу доказування, що становить інтелектуальну основу для ухвалення будь-якого процесуального рішення. Саме завдяки оцінці доказів забезпечується відповідність діяльності слідчого судді принципам верховенства права та законності. Цей процес є необхідною передумовою для ухвалення правомірних процесуальних рішень, що ґрунтуються не на припущеннях, а на перевірених фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Оцінка доказів слідчим суддею є насамперед розумовою, логічною діяльністю, що здійснюється відповідно до вимог кримінального процесуального законодавства. Під час цієї діяльності слідчий суддя формує власне внутрішнє переконання, яке засноване не на зовнішніх впливах або суб'єктивних припущеннях, а виключно на об'єктивному аналізі поданих доказів з позиції їх належності, допустимості, достовірності та достатності.

Водночас, на відміну від суду, який розглядає кримінальне провадження по суті, слідчий суддя не вирішує питань про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні злочину. Його завдання полягає у перевірці правомірності й обґрунтованості дій сторони обвинувачення, дотримання процесуальних гарантій та забезпеченні балансу між інтересами досудового слідства й правами особи. Відповідно, оцінюючи докази, слідчий суддя не дає остаточної відповіді щодо факту злочину чи суб'єкта його вчинення, аналізуючи ті обставини, які є необхідними та достатніми для розгляду конкретного питання, визначеного предметом доказування на цій стадії [47, с. 248–249]. Саме через це оцінка доказів слідчим суддею є особливим видом пізнавальної діяльності,

спрямованої на перевірку обґрунтованості обмеження прав і свобод особи та законності процесуальних рішень, ухвалених стороною обвинувачення. Її результатом є формування виваженого внутрішнього переконання щодо доцільності певного обмеження для забезпечення дієвості кримінального провадження. Водночас внутрішнє переконання є базовою передумовою під час перевірки обґрунтованості підозри, необхідної для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Тому внутрішнє переконання, як і обґрунтована підозра, мають бути не теоретичними категоріями, а реально підтвердженими шляхом визначення належності, допустимості, достовірності та достатності доказів. Інакше існує ризик, що розгляд слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження перетвориться на формальність, а органи досудового розслідування отримають можливість втручатися у фундаментальні права й свободи особи за відсутності належного рівня оцінки доказів.

Проте серед науковців існує дискусія щодо того, чи поширюється процес доказування на застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Окремі автори стверджують, що кримінальний процесуальний закон прямо не визначає обов’язку слідчого судді здійснювати дослідження доказів у повному обсязі, оскільки він не є суб’єктом доказування в традиційному значенні цього терміна [47, с. 247; 138, с. 351; 176, с. 218]. Зокрема, питання правильності наданої стороною обвинувачення кваліфікації вчинених протиправних дій слідчим суддею в процесі розгляду клопотання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження не може підлягати відповідній оцінці, оскільки становить предмет дослідження судового розгляду справи по суті [157, с. 2020–2021]. Наприклад, Т. Фоміна стверджує, що слідчий суддя або суд, розглядаючи клопотання про обрання запобіжного заходу, виконує надзвичайно важливу функцію перевірки обґрунтованості ініціативи сторони обвинувачення. На цьому етапі він має встановити, чи є достатньою сукупність доказів, наданих стороною обвинувачення, щоб вважати особу причетною до вчинення відповідного

кримінального правопорушення, та чи є обґрунтованим тимчасове обмеження її прав. Саме достатність доказів визначає, чи наявна правова підстава для застосування запобіжного заходу, адже без такого обґрунтування будь-яке втручання у свободу людини вважалося б свавільним. Учена обґрунтовує, що слідчий суддя не повинен досліджувати сутність доказів, наведених у клопотанні про застосування запобіжного заходу з позиції допустимості та належності. Вважається, що суд на стадії досудового кримінального провадження має обмежитися перевіркою кількісної складової доказів, тобто формального наявного обсягу даних про обставини вичиненого кримінального правопорушення, не вдаючись до їх якісного аналізу [307, с. 23]. Зазначене ґрунтується на припущенні, що дослідження сутності доказів може призвести до передчасного формування судом позиції щодо винуватості особи, що суперечить принципу презумпції невинуватості та межам функцій слідчого судді. Однак, на нашу думку, цей підхід є дискусійним, що обмежує роль судового контролю. Якщо слідчий суддя зводить свою діяльність до технічної перевірки кількості доказів або поверхневої констатації їх наявності, він фактично самоусувається від реального оцінювання доказів. Тоді судовий контроль перетворюється на формальну процедуру, що лише затверджує дії сторони обвинувачення без належної перевірки їхньої законності та обґрунтованості. Також помилковими вбачаються твердження інших науковців, що слідчий суддя не вживає жодних дій щодо перевірки обставин, які становлять зміст клопотання слідчого чи прокурора [126, с. 148]. Прихильники цієї позиції зазвичай посилаються на зміст ст. 93 КПК України, згідно з якою слідчий суддя не зазначений серед суб’єктів збирання доказів, що формально може свідчити про звуження його процесуальних повноважень. Проте такий підхід суперечить положенням Розділу 2 КПК України, які підтверджують, що слідчий суддя має право досліджувати будь-які матеріали, надані йому для вирішення процесуального питання, і не обмежується лише тими доказами, на які посилається сторона обвинувачення [98, с. 121]. Слідчий суддя дійсно не має права самостійно збирати докази чи встановлювати всі

фактичні обставини злочину. Проте він зобов'язаний оцінити обґрунтованість клопотання з урахуванням наданих доказів, щоб упевнитися, що вони є належними, допустимими, достовірними та достатніми для обмеження прав особи. Крім того, без здійснення оцінки обґрунтованості підозри неможливо дійти висновку про обрання того чи іншого заходу забезпечення кримінального провадження.

Також у судовій практиці дискусійним залишається питання, чи може слідчий суддя здійснювати оцінку доказів з позиції їх належності, допустимості, достовірності, а їхню сукупність – з позиції достатності та взаємозв'язку. Більшість слідчих суддів схиляються до думки, що стандарт доказування «обґрунтована підозра» цілком справедливо звільняє їх від обов'язку здійснювати повну оцінку доказів, оскільки ця стадія процесу має попередній характер. Вони керуються концепцією «розумної оцінки доказів», яка зводиться до перевірки формальної наявності фактичних даних, здатних переконати об'єктивного спостерігача в тому, що підозрюваний міг бути причетним до вчинення кримінального правопорушення. Проте це означає обмежене застосування критеріїв належності, допустимості та достовірності, оскільки суддя не досліджує зміст доказів детально, а констатує їхню наявність в матеріалах клопотання. Відповідно до усталеної судової практики, слідчий суддя не повинен аналізувати недопустимість доказів, не має оцінювати кваліфікацію дій особи та не може давати оцінку доказам з позиції їх вагомості та взаємозв'язку. Ці питання підлягають вирішенню на стадії судового розгляду по суті, оскільки надмірний аналіз доказів може призвести до передчасного формування позиції щодо винуватості особи, що суперечить презумпції невинуватості та принципу неупередженості суду [264; 272; 300].

Проте зустрічаються й інші, більш обґрунтовані позиції, згідно з якими слідчий суддя не може бути звільнений від обов'язку оцінювати підозру з урахуванням критеріїв належності, допустимості, достовірності та достатності доказів [33, с. 151]. На нашу думку, без цього неможливо забезпечити реальність, а не формальність судового контролю, а також сприяти досягненню

дієвості кримінального провадження, особливо під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження через їхню спрямованість на обмеження конституційних прав і свобод людини. Потреба у здійсненні слідчим суддею оцінки доказів під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження прямо випливає як із положень національного законодавства, так і з вимог практики ЄСПЛ. Зокрема, слідчий суддя повинен враховувати позицію ЄСПЛ, сформульовану у справі «K.F. v. Germany», де констатовано, що обґрунтованість підозри, яка враховується під час обрання запобіжного заходу, передбачає наявність таких обставин або відомостей, які могли б переконати неупередженого об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа вчинила певний злочин. Отже, слідчий суддя, перш ніж погодитися на обмеження прав і свободи людини для досягнення дієвості кримінального провадження, повинен пересвідчитися у наявності доказів, а не лише формального посилання на підозру [13]. Розвиваючи цей підхід, ЄСПЛ у справі «Murray v. the United Kingdom» акцентував, що факти, які стають підставою для виникнення обґрунтованої підозри, не обов'язково мають бути настільки переконливими, як ті, що є необхідними для постановлення обвинувального вироку чи висунення обвинувачення. Інакше кажучи, на досудовому етапі стандарт доказування є гнучкішим, однак це не звільняє суд від обов'язку перевірити, чи наявні факти дійсно дають підстави для висновку про можливу причетність особи до злочину. Враховуючи ці позиції, доходимо висновку, що слідчий суддя зобов'язаний здійснювати оцінку доказів саме з позиції їх належності, допустимості, достовірності, а сукупність поданих матеріалів – з позиції достатності для правомірного застосування певного заходу забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжного заходу. Без такої оцінки неможливо забезпечити реальність судового контролю, оскільки будь-яке втручання у права та свободи особи потребує належного доказового обґрунтування [18]. Водночас, здійснюючи таку перевірку, слідчий суддя не оцінює докази з метою вирішення питання щодо винуватості чи

невинуватості особи, адже це є виключно компетенцією суду, який розглядає справу по суті. Власне й стандарт обґрунтованої підозри щодо особи не є тотожною її обов'язкової винуватості [142, с. 95]. Його завдання полягає у встановленні того, чи достатньо наявних доказів для тимчасового обмеження прав особи для забезпечення мети кримінального провадження. Тому оцінка доказів слідчим суддею є процесуальним інструментом перевірки законності й обґрунтованості процесуального примусу, що забезпечує баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням гарантій прав і свобод людини [274].

Враховуючи зазначене, процесуалісти акцентують на тому, що завдяки оцінці доказів у суддів формується внутрішнє переконання, засноване на всебічному, повному й неупередженому дослідженні обставин кримінального провадження [224, с. 200; 320, с. 84]. Крім того, як зауважує А. Ткачук, внутрішнє переконання, що виникає внаслідок оцінки доказів, дає змогу подолати проблему боротьби поглядів та інтересів, коли внутрішнє переконання формується з урахуванням емоційних аспектів, зокрема сукупності емоційних, чуттєвих вражень судді [253, с. 45]. Тобто під час розгляду клопотання про обрання заходу забезпечення кримінального провадження здійснення оцінки доказів слідчим суддею є необхідним механізмом, що сприяє виникненню стійкого внутрішнього переконання щодо наявності або відсутності обґрунтованої підозри, а також наявності чи відсутності ризиків протидії кримінальному переслідуванню. Внутрішнє переконання, як і будь-яке інше судження, має ґрунтуватися не на суб'єктивних уявленнях чи припущеннях, а на об'єктивно досліджених фактах, здобутих у процесуально допустимий спосіб. З огляду на це, під час встановлення наявності обґрунтованої підозри оцінка доказів, які доводять наявність зазначених у клопотанні обставин для застосування конкретного заходу забезпечення кримінального провадження, є об'єктивною.

Також слід зосередити увагу на позиції Р. В. Ванджурак, що без належної оцінки доказів, здебільшого з позиції визначення їх достовірності, майже

неможливо забезпечити процесуальну доказовість. Науковець стверджує, що стандарт обґрунтованої підозри не може тлумачитися як дозвіл обмежитися суто формальною констатацією наявності підозри або посиланням на фабулу клопотання. Це не звільняє слідчих суддів від вимог ретельного аналізу та здійснення оцінки доказів. Проте оцінка доказів на досудовій стадії кримінального провадження означає не вирішення питання по суті, а лише вказує на перевірку підозри з позиції її обґрунтованості та фактичної наявності ризиків [52, с. 53].

Попри зазначене, чинний кримінальний процесуальний закон не містить чіткого визначення повноважень слідчого судді щодо оцінки доказів під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Відсутність конкретизації цього питання створює суттєві труднощі в практиці правозастосування, адже від обсягу й меж повноважень слідчого суді залежить результативність судового контролю. Водночас цілком очевидним є те, що наявність обґрунтованої підозри як однієї з обов'язкових підстав для обрання будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження потребує здійснення оцінки матеріалів, якими вона доводиться. Без дослідження змісту наданих доказів та їх співвіднесення з критеріями належності, допустимості, достовірності та достатності неможливо дійти обґрунтованого висновку про законність застосування процесуального примусу. Інакше процесуальне рішення стане результатом формального сприйняття позиції сторони обвинувачення, що суперечить принципам кримінального судочинства. Як уже зазначалося, згідно з ч. 5 ст. 132 КПК України, під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сторони зобов'язані подати слідчому судді або суду докази тих обставин, на які вони посилаються [129]. Це положення визначає, що слідчий суддя не може ухвалити рішення, не здійснивши перевірку доказів, наданих на підтвердження клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Оцінюючи відповідне клопотання, слідчий суддя керується загальними правилами оцінки доказів, передбаченими ст. 94 КПК України. Кожна з властивостей доказів, зокрема належність, допустимість, достовірність і достатність, мають свої особливості вияву в контексті розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Першочерговим є визначення належності доказів, тобто встановлення того, чи можуть відомості, що містяться в поданих матеріалах, бути використаними для підтвердження саме тих обставин, на які посилається сторона обвинувачення. Інакше кажучи, слідчий суддя має з'ясувати, чи існує логічний та юридичний зв'язок між доказом і предметом судового розгляду, тобто тим фактом, що підлягає перевірці (наявність підозри, ризик перешкоджання провадженню, потреба в збереженні речових доказів тощо). Якщо доказ не стосується предмета розгляду або не підтверджує відповідних обставин, він не може бути врахований під час ухвалення рішення про обрання заходу забезпечення кримінального провадження.

На думку В. А. Завтури, визначення належності доказів під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження є одним із найскладніших аспектів доказової діяльності слідчого судді. Ідеться про ситуацію, коли слідчий суддя має оцінити подані стороною обвинувачення матеріали в межах локального предмета доказування, тобто обмеженого кола обставин, які необхідно перевірити для вирішення конкретного процесуального питання, пов'язаного з обранням заходу забезпечення кримінального провадження. Водночас кримінальний процесуальний закон лише фрагментарно регламентує питання визначення належності доказів через відсутність окремої норми, яка б визначала, які саме відомості можуть вважатися належними для підтвердження обставин, наведених у клопотанні [98, с. 110]. Це призводить до того, що критерії належності фактично формуються на рівні судової практики, зокрема під впливом рішень ЄСПЛ, який неодноразово висловлювався щодо того, які докази не можуть слугувати належною підставою для обмеження прав і свобод особи. Показовим є рішення

«Mamedova v. Russia», у якому ЄСПЛ визнав обставину втечі співучасника неналежним доказом, яким сторона обвинувачення доводила наявність ризику переховування від органів досудового розслідування. Суд зазначив, що факт дій іншої особи не може автоматично свідчити про аналогічний намір підозрюваного ухилятися від слідства, оскільки така логіка порушує індивідуальний характер кримінальної відповідальності та суперечить персоналізації оцінки ризиків [17]. Аналогічну позицію висловлено у справі «Alexander Makarov v. Russia», де ЄСПЛ визнав неналежним доказом для підтвердження ризику переховування сам факт того, що підозрюваний має кілька місць проживання. Непостійне місце проживання за своєю суттю не створює перепон для здійснення правосуддя та виконання його завдань, а може свідчити лише про спосіб життя особи або її соціальний статус, що не має прямого зв'язку з імовірністю втечі [3]. Отже, належним доказом у контексті застосування заходів забезпечення кримінального провадження є лише такий доказ, що прямо або опосередковано підтверджує наявність саме тих обставин, що мають значення для вирішення питання, зазначеного у клопотанні. Тобто доказ вважається належним тоді, коли між ним і предметом судового розгляду є логічний та причиново-наслідковий зв'язок.

Наступною ключовою властивістю, яку враховує слідчий суддя під час оцінки доказів у процесі розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є їхня допустимість. Дослідники одностайно акцентують на можливості здійснення оцінки доказів слідчим суддею, який повинен звертати увагу не лише на зміст доказу, а й на законність його походження [159, с. 92; 233, с. 159; 254, с. 311]. Адже критерій допустимості покликаний гарантувати, щоб докази, використані для обґрунтування обмеження прав і свобод особи, були отримані виключно законним способом. Докази, якими сторона обвинувачення намагається довести необхідність застосування заходів забезпечення кримінального провадження, мають бути не лише релевантними, тобто мати безпосереднє відношення до локального предмета доказування, а й такими, що отримані з

використанням встановлених законом процесуальних засобів і не порушують при цьому права людини. Це дає змогу виявити докази, здобуті шляхом порушення процесуальної форми. Нормативне закріплення цього принципу міститься в межах ч. 2 ст. 86 КПК України, згідно з якою недопустимий доказ не може бути використаний під час ухвалення процесуальних рішень. Згідно з ч. 1 ст. 110 КПК України, до таких процесуальних рішень належать, зокрема, ухвали слідчого судді. Отже, ухвала про застосування заходу забезпечення кримінального провадження не може ґрунтуватися на недопустимому доказі. Порушення процесуальної форми означає порушення гарантії дотримання прав і свобод людини в кримінальному провадженні. Недопустимий доказ втрачає юридичну силу незалежно від його доказової цінності. Отже, у контексті розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження допустимість доказів фактично ототожнюється із законністю їх отримання [157, с. 2019]. Якщо докази здобуті з порушеннями процесуальної форми, то вони не можуть бути основою процесуального рішення слідчого судді, навіть якщо формально підтверджують доводи сторони обвинувачення.

Однак судова практика демонструє непоодинокі рішення, у межах яких оцінку допустимості доказів визначають як виключну компетенцію суду, що здійснює розгляд справи по суті, а не слідчого судді на стадії досудового розслідування. Такий підхід відображено в численних ухвалах, у яких зазначено, що під час вирішення клопотань про застосування запобіжних заходів чи інших заходів забезпечення кримінального провадження слідчий суддя не уповноважений оцінювати зібрані докази з позиції їх допустимості [288; 296]. У судовій практиці є випадки, коли суд погоджується з висновками слідчого судді в межах оцінки доказів з позиції їх допустимості, але із застереженням, що остаточна оцінка зібраних у кримінальному провадженні доказів і, за наявності правових підстав, визнання їх недопустимими можуть бути здійсненими під час розгляду кримінального провадження по суті [263]. З іншого боку, показовою є ухвала Апеляційної палати Вищого

антикорупційного суду від 12 січня 2022 року (справа № 991/8424/21), де констатовано, що до повноважень слідчого судді віднесено здійснення судового контролю за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження. Згідно з положеннями ч. 3 ст. 17 КПК, підозра не може ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом. Унаслідок цього в досудовому кримінальному провадженні є можливим визнання слідчим суддею доказів недопустимими у випадках, коли такі докази отримані внаслідок істотного й очевидного порушення прав і свобод людини та їх недопустимість зумовлена такими обставинами, які у будь-якому випадку не можуть бути усунуті в процесі подальшого розслідування чи судового розгляду або шляхом надання додаткових матеріалів. Тому висновок про недопустимість відповідного доказу є категоричним навіть з урахуванням відповідних особливостей стадії досудового розслідування [261]. У подібних ситуаціях ключовим є те, що порушення має бути не лише істотним, а й таким, що є очевидним з огляду на матеріали клопотання та має незворотний характер. Якщо обставини, що зумовили незаконність отримання фактичних даних, не можуть бути виправлені ні в межах подальшого досудового розслідування, ні під час судового розгляду, то це надає слідчому судді достатні підстави для висновку, що відповідні відомості не можуть бути враховані під час вирішення питання про застосування заходу забезпечення кримінального провадження.

Останніми критеріями, які підлягають оцінці слідчим суддею під час розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, є достовірність і достатність доказів. Вони формують логічний завершальний етап оцінки доказів, що визначає можливість ухвалення законного й обґрунтованого процесуального рішення. Зокрема, достовірність тлумачать як процесуальну властивість, яка спроможна відображати безсумнівність змісту фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. У цьому контексті достовірність доказів засвідчує їхню придатність для процесу доказування [248, с. 276]. У межах

розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження достовірний доказ має бути допустимим за формою, тобто отриманим у визначеному законом порядку, а також не спростованим за змістом, тобто таким, що не руйнується очевидними суперечностями, внутрішньою непослідовністю або іншими обставинами, які порушують його переконливість [156, с. 64]. Водночас рівень встановлення процесуально значущих обставин (наприклад, наявність обґрунтованої підозри, реальність ризиків, потреба в тимчасовому обмеженні прав для забезпечення належної процесуальної поведінки) може бути оцінений лише на підставі достатньої сукупності належних, допустимих і достовірних доказів. Окремий доказ, навіть формально допустимий, не завжди здатен створити необхідний рівень переконаності. У кримінальному судочинстві переконливість зазвичай виникає через системність та узгодженість різних джерел інформації, взаємне підтвердження обставин події, відсутність суттєвих суперечностей. Оцінка доказів саме у їхній сукупності дає змогу сформувати переконання щодо того, які з відомостей є достовірними, а які – не вважаються такими [248, с. 275].

Підсумовуючи зазначене, важливо акцентувати, що в досудовому кримінальному провадженні відповідна діяльність слідчого судді щодо оцінки доказів з позицій належності, допустимості, достовірності та їхньої достатності має вагоме практичне значення, що є запорукою ефективності судового контролю, спрямованого на забезпечення балансу між дієвістю кримінального провадження та дотриманням прав і свобод людини. Завдяки цьому судовий контроль під час розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження набуває змістовного характеру, покликаного не допустити застосування до особи невиправданих і непропорційних заходів забезпечення кримінального провадження. Натомість обмеження процесуальної компетенції слідчого судді, що позбавляє його можливості оцінювати докази, створює реальні ризики зловживань з боку недобросовісних правоохоронців. Саме тому оцінка доказів слідчим суддею з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних

доказів – достатності та взаємозв'язку є необхідною складовою забезпечення прав і свобод особи під час розгляду клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Унаслідок цього вбачається доречною необхідність вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в контексті нормативного визначення обов'язків і меж діяльності слідчого судді під час вирішення питань, пов'язаних із застосуванням заходів забезпечення кримінального провадження. Зміни й доповнення до КПК України мають передбачити положення, що під час встановлення наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись кримінальним процесуальним законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Це сприятиме підвищенню рівня обґрунтованості та передбачуваності рішень слідчого судді, унеможливить довільне й вибіркове тлумачення його повноважень у контексті оцінки доказів, а також забезпечить реальне функціонування принципу верховенства права на досудовому етапі кримінального провадження.

Більшість зловживань у сфері кримінально-правового переслідування вчиняють недобросовісні правоохоронці через безпідставне застосування заходів забезпечення кримінального провадження. На надуманих підставах вилучають майно фізичних та юридичних осіб, на нього накладають незаконні арешти, у товариств вилучають фінансово-господарські документи, щодо громадян застосовують запобіжні заходи без передбачених для цього підстав.

Саме тому етапи ініціювання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження пов'язані з найбільшими ризиками порушення прав і свобод громадян на досудовому слідстві. Як запобіжник для таких

зловживань законодавець передбачає обов'язкову наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Під час розгляду клопотань слідчих, дізнавачів, прокурорів про застосування заходів забезпечення кримінального провадження наявність обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, може бути встановлена виключно через дослідження доказів з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку [41, с. 562].

Належний судовий контроль на цьому етапі є важливим, оскільки саме він має покликаний запобігти можливим зловживанням правоохоронців і не допускати порушення прав і свобод громадян. Натомість переважна більшість слідчих суддів вважає, що питання належності й допустимості доказів не належать до компетенції слідчого судді та мають вирішуватися на стадії судового розгляду. На їхню думку, під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження встановлюються лише факти або інформація, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення. Тобто замість встановлення фактичних обставин кримінального провадження й оцінки доказів слідчі судді обмежуються поверхневим встановленням причетності особи до кримінального правопорушення.

Констатована практика формує ризики зловживань з боку правоохоронців, що, наприклад, призводить до системного незаконного тиску на бізнес через безпідставні обшуки, вилучення майна та блокування діяльності. З огляду на це, пропонуємо внести відповідні зміни й доповнення до кримінального процесуального закону шляхом доповнення ч. 3 (і) ст. 132 КПК України такого змісту:

3 (і). Під час встановлення наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення.

3.2. Розгляд скарг на повідомлення про підозру

Повідомлення про підозру є одним з основоположних кримінальних процесуальних рішень у кримінальному провадженні, з якого починається процес притягнення особи до кримінальної відповідальності. З одного боку, сторона обвинувачення формалізує свої претензії до конкретної особи та починається процес притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, а з іншого – така особа отримує дієвий інструмент для ефективного захисту, набуваючи статус підозрюваного в кримінальному провадженні та з ним обсяг прав, передбачених ст. 42 КПК України.

Викладена у письмовому повідомленні підозра слугує підґрунтям для виникнення системи кримінально-процесуальних відносин і реалізації засади змагальності в кримінальному провадженні. У такий спосіб підозрюваний отримує можливість впливати на формулювання обвинувачення. Сформульована підозра встановлює межі, у яких слідчий зможе найефективніше завершити розслідування, а підозрюваний, його захисник і законний представник одержують можливість цілеспрямовано реалізовувати функцію захисту. З моменту повідомлення особі про підозру слідчий, прокурор набувають щодо підозрюваного додаткових владних повноважень, а

особа, яка отримала статус підозрюваного, набуває процесуальних прав та обов'язків, визначених ст. 42 КПК [173].

Глава 22 КПК України «Повідомлення про підозру», встановлюючи випадки, у яких особі повідомляється про підозру, зміст такого повідомлення, порядок його вручення й зміст самого документу, не містить його чіткого законодавчого визначення. З огляду на це, позиції учених щодо цього питання різняться.

Л. М. Лобойко вважає повідомлення про підозру процесуальною дією (діяльністю), зміст якої полягає в складанні слідчим або прокурором письмового повідомлення про підозру та його вручення особі [137].

А. І. Пелюх тлумачить повідомлення про підозру як процесуальний документ, який означає новий етап стадії досудового розслідування – появу підозрюваного, можливість застосування до нього заходів забезпечення кримінального провадження, які пов'язані із суттєвим обмеженням його конституційних прав, початок притягнення до кримінальної відповідальності [179].

На думку О. В. Іващенко, повідомлення про підозру є етапом стадії досудового провадження та формою повідомлення [106, с. 6].

О. М. Алієва зазначає, що повідомлення особи про підозру – це одне з важливих процесуальних рішень, яке приймає прокурор або слідчий за погодженням з прокурором до завершення розслідування в кримінальному провадженні. У цьому процесуальному рішенні на основі доказів, зібраних під час проведення досудового розслідування, конкретна особа набуває статусу підозрюваного [32, с. 7–12].

Згідно з позицією О. В. Капліної, повідомлення про підозру – це ймовірне судження, припущення, попередній висновок про причетність конкретної особи до вчинення кримінального правопорушення. Саме тому обвинувачення, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України, є твердженням про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, висунуте у порядку, встановленому КПК

України. Підозра не може бути твердженням, її сутність полягає в тому, що це лише припущення, яке необхідно перевірити під час нового етапу досудового розслідування, який настає після повідомлення про підозру конкретної особи [112, с. 238].

А. Р. Туманянц пропонує тлумачити підозру у вчиненні кримінального правопорушення як обґрунтоване достатніми доказами припущення слідчого або прокурора щодо причетності особи до вчинення кримінального правопорушення, яке має бути оформлене в передбаченому законом порядку та яке підлягає подальшій перевірці з метою підтвердження чи спростування [256, с. 169].

Судді Великої Палати Верховного Суду О. Прокопенко, В. Британчук, Н. Лященко, О. Ситнік та О. Яновська в окремій спільній думці до постанови від 8 листопада 2018 року у справі № 800/536/17 (провадження № 11-589сап18) обґрунтовано стверджують, що слід розмежовувати: а) підозру як припущення про вчинення особою кримінально караного діяння; б) письмове повідомлення про підозру як процесуальне рішення; в) повідомлення про підозру як комплекс процесуальних дій, який охоплює складання та вручення повідомлення про підозру, роз'яснення процесуальних прав підозрюваного, сутності підозри, внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [173].

Найповнішим є визначення О. І. Телешецького, яке відображає матеріальну та процесуальну складові повідомлення про підозру. Учений визначає повідомлення про підозру як фундаментальний процесуальний акт, ініційований стороною обвинувачення на стадії досудового розслідування кримінального провадження, який за своєю юридичною природою є комплексом взаємопов'язаних процесуальних рішень і дій уповноважених суб'єктів (слідчого, дізнавача, прокурора), спрямованих на формування законної та обґрунтованої підозри щодо конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення [247].

Можливість оскарження повідомлення про підозру випливала зі змісту низки нормативно-правових актів ще до внесення відповідних змін до КПК. Зокрема, у положеннях ст. 55 Конституції України зазначено, що кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, посадових і службових осіб. Згідно зі ст. 13 ЄКПЛ, визначають, що кожен, чиї права та свободи, визнані в Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинено особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Відповідно до положень ст. 24 КПК України, кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК.

Ще до внесення змін до Кримінального процесуального кодексу змін, що прямо передбачили можливість оскарження письмового повідомлення про підозру на етапі досудового розслідування, можливість оскарження повідомлення про підозру неодноразово була предметом наукових дискусій [92; 146; 245; 246]. До 16 березня 2018 року навіть існувала практика оскарження повідомлення про підозру на підставі п. 1. ч. 1 ст. 303 КПК України (оскарження бездіяльності слідчого, прокурора).

16 березня 2018 року набули чинності зміни до Кримінального процесуального кодексу України, передбачені Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», якими було впроваджено можливість оскарження повідомлення слідчого, прокурора про підозру на стадії досудового розслідування. Зокрема, ч. 1 ст. 303 КПК України було доповнено п. 10), згідно з яким на досудовому провадженні стало можливим оскарження повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі

про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником.

Але, передбачивши можливість оскарження письмового повідомлення про підозру, законодавець не передбачив ні вимоги до змісту й форми відповідної скарги, ні підстави для скасування підозри, залишивши ці питання на вирішення науковцям і судовій практиці. В ухвалі Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу (справа № 216/4025/23) слідчий суддя зазначив, що *кримінальний процесуальний закон не передбачає положень, якими було б визначено перелік підстав для скасування повідомлення про підозру у разі її оскарження та не встановлює обмежень щодо предмета перевірки слідчим суддею такого повідомлення* [302]. В ухвалі Печерського районного суду м. Києва (справа № 757/42680/19-к) слідчий суддя, відмовляючи в задоволенні скарги на повідомлення на підозру, зазначив, що *доводи, викладені у скарзі, є слушними, проте, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, що передбачає право оскарження повідомлення про підозру, кримінально процесуальним законодавством не визначено критеріїв та підстав, які можуть стати основою скасування повідомлення слідчого, прокурора про підозру у вчиненні особою злочину* [273].

І. І. Холондович, констатуючи відсутність у законі переліку підстав для скасування повідомлення про підозру, виокремлює три види підстав для скасування повідомлень про підозру, а саме: неналежний суб’єкт складення та вручення повідомлення про підозру; порушення процесуального порядку вручення повідомлення про підозру; необґрунтованість підозри [312, с. 141].

О. І. Телешецький визначає три окремих групи підстав оскарження повідомлення про підозру. До першої групи він відносить необґрунтованість підозри, яка виявляється у відсутності достатнього обсягу доказів, які в сукупності дають можливість зробити обґрунтований висновок про причетність особи до інкримінованого діяння, або у невідповідності викладених у повідомленні фактичних обставин матеріалам кримінального

провадження. Другою групою підстав є неналежне складання й оформлення письмового повідомлення про підозру, що охоплює порушення встановлених законом вимог до його змісту та форми, зокрема, відсутність обов'язкових реквізитів, неповне або нечітке викладення сутності підозри, незазначення правової кваліфікації кримінального правопорушення, її складення та вручення неуповноваженою особою, інші невідповідності положенням ст. 277 КПК України. До третьої групи належать порушення порядку вручення повідомлення про підозру, тобто недотримання встановлених законом строків і способів вручення, неналежне повідомлення особи про її права або інші процесуальні недоліки, що суперечать вимогам ст. 278 КПК України [247].

І. Гловюк, Ю. Жовтан і Д. Пономаренко також зазначають, що законодавець не встановив, що саме має бути предметом судового дослідження під час розгляду скарги на повідомлення про підозру. У судовій практиці під час розгляду скарги на повідомлення про підозру вчені виокремлюють два напрями: 1) оцінку слідчим суддею обґрунтованості підозри та форми й змісту документа – повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про підозру; 2) оцінку слідчим суддею лише форми та змісту документа – повідомлення про підозру, а також порядку повідомлення про підозру [75].

Н. В. Глинська та Д. І. Клепка визначають дві групи підстав оскарження підозри: процедурні (дотримання порядку повідомлення про підозру) та сутнісні (якості самого повідомлення про підозру). Учені вважають, що системне тлумачення ст. 276–279, 303 КПК дає підстави стверджувати, що оскарженню під час досудового розслідування підлягає: процесуальний документ – рішення слідчого, прокурора «повідомлення про підозру»; дії, пов'язані із врученням повідомлення про підозру, та бездіяльність слідчого або прокурора, що полягає у невиконанні обов'язків, передбачених ст. 276–279 КПК. Порушення передбаченого законом порядку здійснення повідомлення особи про підозру унеможливлює набуття особою статусу підозрюваного. З іншого боку, саме повідомлення про підозру як процесуальне

рішення слідчого прокурора має відповідати вимогам, що ставляться до нього законом (ст. 277 КПК). Інакше здійснення повідомлення особі про підозру не може вважатися належним [72].

Попри дискусії щодо підстави оскарження повідомлення про підозру, учені одностайно вважають, що недостатня обґрунтованість підозри є підставою для її оскарження. Беручи до уваги мету та завдання цього дослідження, проаналізуємо обґрунтованість повідомлення про підозру як підставу її оскарження.

Х. Р. Слюсарчук вважає, що оскаржити повідомлення про підозру в кримінальному провадженні по суті неможливо, оскільки відповідний рівень внутрішнього переконання слідчого, прокурора для здійснення повідомлення про підозру в момент такого повідомлення не може піддаватися надалі оцінці слідчим суддею у стадії досудового розслідування. На думку вченого, відповідний рівень обґрунтованості підозри (внутрішнього переконання) слідчого, прокурора апріорі не може бути оскаржене, перевірене, оцінене, спростоване чи підтверджене слідчим суддею під час досудового розслідування кримінального провадження, зважаючи на правову природу законодавчо визначених підстав повідомлення про підозру та змісту функції «обвинувачення» у кримінальному провадженні. У результаті вчений доходить хибного висновку, що постановлення слідчим суддею ухвали про скасування повідомлення про підозру в кримінальному провадженні за результатами розгляду скарги підозрюваного, його захисника чи законного представника на відповідне повідомлення та загалом реалізація стороною захисту права на оскарження повідомлення про підозру суперечить презумпції невинуватості особи в кримінальному провадженні, принципам кримінального провадження – доступу до правосуддя та забезпечення права на захист [72, с. 20–30].

Низка інших учених також дотримується думки, що розгляд слідчим суддею скарги на рішення слідчого, прокурора про повідомлення особі про підозру також означатиме перевірку доказів ще на стадії досудового

розслідування, вирішуватиме питання щодо її винуватості у вчиненні кримінального правопорушення до проведення судового розгляду, що, відповідно, порушуватиме засаду презумпції невинуватості [146, с. 138; 260]. Конституційний Суд України також доходив висновку, що на стадії досудового слідства неможливо розглядати питання, пов'язані з порядком отримання доказів та їхньою оцінкою з позиції допустимості та достатності [213].

Л. Д. Удалова, Д. О. Савицький, В. В. Рожнова та Т. Г. Ільєва також стверджують, що розгляд слідчим суддею скарги на рішення слідчого, прокурора про повідомлення особі про підозру порушуватиме засаду презумпції невинуватості [259].

Очевидно, що під час здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування відсутня необхідність встановлювати вину у вчиненні кримінального правопорушення «поза розумним сумнівом». Натомість достатньо довести наявність обґрунтованої підозри у вчиненні злочину, тобто фактів або інформації, здатних переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа могла вчинити правопорушення. Водночас критерій «розумності» також вимагає певного рівня обґрунтованості й послідовності [141, с. 352]. Причому неможливо встановити причетність особи до вчинення кримінального правопорушення без оцінки доказів з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку.

І. І. Холондович обґрунтовано зазначав, що таке поняття як обґрунтованість підозри для місцевих судів здебільшого визначається думкою прокурора під час обрання підозрюваному запобіжного заходу [313, с. 263]. На підтвердження цієї тези автори проєкту Закону України від 5 лютого 2018 року № 7547 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства» висловлювали побоювання щодо наділення слідчого судді повноваженнями зі здійснення слідчого контролю за

виконанням рішення слідчого та прокурора щодо повідомлення про підозру, оскільки це порушує принцип незалежності сторони обвинувачення [196].

М. Погорецький та О. Міцкан визначили критерії «стандарту обґрунтованості підозри», які підтверджені практикою ЄСПЛ та відповідають функційному навантаженню феномену «обґрунтованості підозри» в загальній динаміці кримінального провадження. До них, зокрема, автори відносять такі положення: 1) стандарт доказування «обґрунтована підозра» вважається досягнутим, якщо фактів та інформації достатньо, аби переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити кримінальне правопорушення; 2) обґрунтованість підозри може встановлюватися тільки щодо діяння, яке підпадає під ознаки правопорушення за законом про кримінальну відповідальність; 3) обґрунтованість підозри не може встановлюватися in abstracto або ґрунтуватися на суб'єктивних припущеннях, а має підкріплюватися конкретними доказами в кримінальному провадженні; 4) стандарт доказування «обґрунтована підозра» не передбачає, що уповноважені органи мають оперувати доказами, достатніми для пред'явлення обвинувачення чи ухвалення обвинувального вироку, що пов'язано з меншою мірою ймовірності, необхідною на ранніх етапах кримінального провадження для обмеження прав особи; 5) стандарт доказування «обґрунтована підозра» має динамічний характер, тобто з плином часу така підозра в учиненні кримінального правопорушення не може бути самостійною підставою для продовжування обмеження прав особи, мають бути наведені відповідні й достатні підстави (ризики), підкріплені доказами; 6) навіть під час прийняття першого рішення про застосування щодо особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою національні суди мають навести докази наявності обґрунтованої підозри та відповідних ризиків кумулятивно [139, с. 132; 186].

Н. В. Глинська та Д. І. Клепка вважають найпоширенішим способом оскарження повідомлення про підозру саме оскарження його обґрунтованості, однак у 95 % випадках слідчі судді відмовляють у задоволенні таких скарг.

Отже, фактично судді уникають оцінки обґрунтованості підозри під час досудового розслідування в кримінальному провадженні, що безпосередньо впливає на ефективність захисту прав і законних інтересів підозрюваних. Учені обґрунтовано називають підхід національних судів є неправильним [72, с. 17–20]. Н. В. Глинська та Д. І. Клепка слушно зауважують, що, згідно з практикою ЄСПЛ, будь-яка «обґрунтована підозра» не може бути абстрактною, а має бути підтвердженою достатньою кількістю фактичних даних. На основі цього можна дійти висновку, що достатність доказів, на яких ґрунтується повідомлення про підозру, є неодмінною складовою стандарту «обґрунтованості підозри» [72, с. 17–22].

О. І. Телешецький, погоджуючись з тим, що слідчий суддя на стадії досудового розслідування не має повноважень оцінювати докази й встановлювати фактичні дані (із цим твердженням автор не погоджується), узагальнює, що слідчий суддя в межах своїх повноважень не лише має право, а й зобов’язаний:

– на підставі сукупності наявних доказів і фактичних обставин, викладених у повідомленні про підозру, визначити, чи містить діяння підозрюваної особи склад конкретного кримінального правопорушення та чи відсутні обставини, які виключають її відповідальність;

– встановити, чи не ґрунтується повідомлення про підозру на припущеннях або суперечливих, неперевірених відомостях, які не дають змоги зробити навіть первинний висновок про ймовірну причетність особи;

– на підставі розумної оцінки сукупності отриманих доказів визначити, чи є причетність особи до кримінального правопорушення вірогідною та достатньою для виправдання її процесуального статусу підозрюваного та подальшого висунення обвинувачення [247].

С. Л. Шаренко констатує наявність у слідчих суддів «юридичного когнітивного дисонансу», який полягає у потребі оцінити обґрунтованість підозри, без оцінки доказів. Це призводить до того, що, констатуючи відсутність повноважень на оцінку доказів, слідчий суддя визнає за собою

право «оцінити лише достатність зібраних доказів». Причому вчена вважає, що проблема описаного «когнітивного дисонансу» вирішується за умови сприйняття цієї процесуальної ситуації крізь призму такого поняття, як «стандарт доказування». У цьому контексті вбачається, що нині слід визнавати правильною практику тих слідчих суддів (та апеляційних судів), які під час розгляду скарги на повідомлення про підозру чітко розмежовують два принципово різні стандарти доказування: «обґрунтована підозра» (діє на стадії досудового розслідування) та «поза розумним сумнівом» (діє на стадії судового розгляду). Цілком обґрунтованою видається позиція, висловлена в окремих наукових джерелах, згідно з якою «слідчий суддя в жодному випадку не повинен встановлювати причетність особи поза розумним сумнівом, утім обґрунтована підозра має підтверджуватися конкретними фактами та обставинами, що можуть переконати об'єктивного спостерігача, тобто непрофесіонала у сфері права, в наявності зв'язку між діями особи та подією. Такі фактичні обставини повинні бути чіткими та зрозумілими і знайти своє відображення у відповідному рішенні компетентного органу» [324].

Слід зазначити, що ні законодавство України, ні наукова доктрина, ні практика правозастосування судів України та Європейського суду із захисту прав людини не містять визначення «розумної оцінки доказів». З огляду на контекст вживання цього терміна в зазначених судових рішеннях, можна сформулювати висновок, що «розумною оцінкою доказів» є певна усічена, обмежена та поверхнева їх оцінка, за якої не надається перевага одним доказам над іншими, не здійснюється аналіз доказів з позиції їх достовірності, належності, допустимості й достатності для встановлення фактичних обставин справи, а лише встановлюється причетність особи до вчинення кримінального правопорушення в обсязі, достатньому для повідомлення такій особі про підозру та застосування щодо неї обмежувального заходу. Поділ оцінки доказів на попередню (поточну) і остаточну (кінцеву) існував ще в доктрині кримінального процесу за радянських часів [143; 255], проте такий підхід є неприйнятним у сучасному судочинстві. На будь-якій стадії кримінального

процесу перед винесенням кінцевого рішення – чи то під час судового контролю на досудовому розслідуванні, чи в межах судового розгляду – існують локальний предмет доказування (сукупність обставин, які необхідно встановити для правильного ухвалення окремого (не кінцевого) процесуального рішення) та стандарт доказування (кількісна та якісна складова доказування, виконання яких забезпечує рівень переконаності, необхідний для ухвалення кримінальних процесуальних рішень, що обмежують права й свободи в кримінальному провадженні). Будь-яка оцінка доказів на будь-якому етапі досудового розслідування або судового розгляду щодо конкретного етапу й зібраних на конкретний момент доказів є остаточною та заміняє собою всі попередні оцінки [201].

Отже, застосування стандарту доказування «обґрунтована підозра» на стадії оскарження повідомлення про підозру з підстав обґрунтованості не звільняє слідчого суддю від встановлення фактичних обставин справи через оцінку доказів, а тільки покладає цей обов'язок в меншому обсязі, ніж під час винесення вироку за наслідками судового розгляду за стандартом доказування «поза розумним сумнівом» [201].

В. В. Вапнярчук обґрунтовано вважає, що свій індивідуальний предмет доказування відповідно до вимог закону мають також окремі (не кінцеві) процесуальні рішення, що приймаються в кримінальному провадженні на всіх його стадіях (зокрема, щодо початку досудового розслідування, повідомлення про підозру, застосування заходів забезпечення, зупинення кримінального провадження, вирішення відводів тощо). Вони не вимагають установлення всіх зазначених у ст. 91 КПК обставин, але потребують установлення в певному обсязі інших, які зазвичай є підставами чи умовами для прийняття певних рішень. У науковій доктрині такий безпосередній предмет доказування іменується як «локальний предмет» [54, с. 112]. Поділяємо позицію В. В. Вапнярчука, згідно з якою обставини кримінального провадження, які становлять зміст предмета кримінального процесуального доказування (як загального, родового, спеціального, так й індивідуального), є наскрізними,

тобто вони мають бути встановлені як під час досудового розслідування, так і в суді [54] Тобто слідчий суддя, розглядаючи скаргу на повідомлення на підозру з підстав її необґрунтованості, через повноцінну оцінку доказів має встановити коло обставин, що входять у локальний предмет доказування на відповідному етапі (причетність особи до кримінального правопорушення).

Н. В. Глинська та Д. І. Клепка зауважують, що ігнорування як процедурного (дотримання порядку повідомлення про підозру), так і сутнісного (якості самого повідомлення про підозру) компонентів законності під час здійснення повідомлення про підозру зводить нанівець результати процесуальної діяльності сторони обвинувачення. Зазначені дії спрямовані на визначення правового статусу особи, щодо якої є достатньо підстав припускати її причетність до вчинення кримінального правопорушення. Відповідно, дотримання обох компонентів законності має бути оцінено під час судового контролю, що здійснюється з метою перевірки правомірності розпочатого кримінального переслідування такої особи [72, с. 20–25].

Слідчі судді в більшості випадків відмовлять у задоволенні скарг на повідомлення про підозру з підстав її необґрунтованості з формальних причин, не вдаючись до детального аналізу аргументів скаржників.

Слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва, відмовляючи в задоволенні скарги на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 27 грудня 2022 року у справі № 757/33668/22-к, зазначив, що *перевірка повідомлення про підозру з позиції обґрунтованості підозри з врахуванням положень ст. 17 КПК України не входить до предмета судового розгляду, який здійснюється слідчим суддею відповідно до положень п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України на стадії досудового розслідування, а може бути лише предметом безпосереднього судового розгляду кримінального провадження судом, оскільки на стадії досудового розслідування слідчий суддя не уповноважений вдаватися до оцінки отриманих слідством доказів і порядку їх отримання, давати оцінку зібраним доказам з позиції їх допустимості, а без такої оцінки висновок щодо обґрунтованості підозри неможливий.*

Згідно зі ст. 89 КПК України визнання доказів недопустимими належить виключно до компетенції суду під час судового розгляду. На стадії досудового розслідування слідчий суддя може, враховуючи правову позицію Європейського суду з прав людини щодо визначення поняття «обґрунтована підозра» як наявності фактів або інформації, які можуть переконати об'єктивного спостерігача в тому, що особа, про яку йдеться, могла вчинити правопорушення (рішення від 21 квітня 2011 року у справі «Нечипорук і Йонкало проти України»), оцінити лише достатність зібраних доказів для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення, не вдаючись до їх оцінки як допустимих. Причому повнота та всебічність проведеного розслідування не є тими обставинами, які мають оцінюватися слідчим суддею у процесі з'ясування достатності доказів, що стали підставою повідомлення особі про підозру [293]. Зазначена позиція є поширеною та неодноразово підтверджувалася в судовій практиці [276; 284; 286; 290].

На думку С. Л. Шаренко, достатність доказів не є їх ізольованою властивістю, а переважно залежить від таких параметрів, як належність, допустимість, достовірність доказів. Адже, згідно із загальним правилом, за кількісним параметром (тобто з позиції достатності) можуть оцінюватися докази, що витримали перевірку за якісними параметрами (тобто з позиції належності, допустимості й достовірності) [324, с. 47–50]. У більшості випадків на практиці оцінка слідчими суддями достатності зібраних доказів для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення зводиться до констатації факту достатності доказів в ухвалі слідчого судді без будь-якого обґрунтування та аналізу доводів скаржників [270; 282; 283].

О. І. Телешецький обґрунтовано вважає, що, з огляду на основоположний принцип кримінального процесуального законодавства – презумпцію невинуватості, наявність достатньої сукупності доказів, які дають можливість зробити обґрунтований висновок про високу ймовірність причетності особи до конкретного кримінального правопорушення, може бути підставою для повідомлення про підозру у випадку, якщо така сукупність

доказів виключає необґрунтовані припущення та забезпечує належний рівень переконливості для формування підозри. Зміст цієї категорії має охоплювати такі елементи, як: 1) наявність доказів, які підтверджують сам факт вчинення кримінального правопорушення; 2) наявність доказів, що встановлюють зв'язок між конкретною особою та зазначеним кримінальним правопорушенням і дають змогу обґрунтовано вважати саме цю особу причетною до його вчинення; 3) наявність у діях особи ознак складу відповідного кримінального правопорушення (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони); 4) відсутність обставин, що виключають кримінальну відповідальність (необхідна оборона, крайня необхідність, неосудність тощо) [247]. Вважаємо, що встановити ці обставини без оцінки доказів з позиції належності, допустимості та достовірності неможливо.

Слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва, відмовляючи в задоволенні скарги на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 13 грудня 2022 року у справі № 757/31531/22-к, зазначив, що *слідчий суддя не має повноважень вирішувати ті питання, які має вирішувати суд під час розгляду кримінального провадження по суті, зокрема досліджувати докази з позиції їх достатності та допустимості для визнання особи винуватою чи невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення. Слідчий суддя на підставі розумної оцінки сукупності отриманих доказів повинен визначити, чи наявна причетність підозрюваної особи до вчинення кримінальних правопорушень, які їй інкримінуються.*

У кримінальному провадженні продовжується досудове розслідування, проводяться необхідні слідчі дії, які необхідно вчинити органу досудового розслідування для встановлення обставин кримінального правопорушення, на підтвердження або спростування причетності ОСОБА_5 до кримінального правопорушення, у якому їй повідомлено про підозру [292]. Така позиція є поширеною та неодноразово підтверджувалася в судовій практиці [266; 269; 281].

Як зазначалося, ні законодавство України, ні наукова доктрина, ні практика правозастосування судів України та Європейського суду із захисту прав людини не містять визначення «розумної оцінки доказів». Причому чинне законодавство не передбачає можливості проведення будь-якої «спрощеної» оцінки доказів у кримінальному провадженні або проведення такої оцінки доказів усічено чи обмежено. Будь-яка оцінка доказів на будь-якому етапі досудового розслідування або судового розгляду щодо конкретного етапу та зібраних на конкретний момент доказів має проводитися повною мірою та мати остаточний характер.

Слідчий суддя Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області, відмовляючи в задоволенні скарги на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 24 січня 2019 року у справі № 683/2785/18, зауважив: «*Посилання заявника у скарзі на зазначені підстави для скасування підозри на даний час вважаю безпідставними, оскільки сама підозра під час вирішення питання про запобіжний захід визнана обґрунтованою. Такий висновок судових органів може бути лише за умови, що сама підозра відповідає вимогам ст. 277 КПК України*». Ця позиція є поширеною та неодноразово підтверджувалася в судовій практиці [275; 294; 295].

Таке обґрунтування є хибним, оскільки, як зазначалося, обґрунтованість підозри є динамічною категорією. Сутнісною рисою обґрунтованості підозри є її динамічний характер: під час досудового розслідування вона або збільшується та стає підставою для складання обвинувального акта й спрямування кримінального провадження до суду, або зменшується (тобто встановлюються обставини, що спростовують повідомлення про підозру), що є підставою для закриття кримінального провадження [72, с. 20–30]. Тобто навіть якщо обґрунтованість підозри й була оцінена слідчим суддею під час обрання запобіжного заходу, із плином часу вона могла суттєво змінитися, що потребує окремої оцінки з боку слідчого судді в процесі розгляду скарги на повідомлення про підозру. Крім того, така позиція не узгоджується зі ст. 198 Кримінального процесуального кодексу, згідно з якою висловлені в ухвалі

слідчого судді чи суду за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри або обвинувачення, не мають преюдиціального значення для суду в процесі судового розгляду або для слідчого чи прокурора під час цього або іншого кримінального проваджень[4].

Слідчий суддя Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області, відмовляючи в задоволенні скарги на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 26 квітня 2023 року у справі № 344/6964/23, зазначив, що *із поданої скарги вбачається, що підставами для скасування повідомлення про підозру скаржник вважає те, що викладені в повідомленні про підозру відомості не підтверджуються належними, допустимими та достовірними доказами. Відповідно до змісту КПК України, повідомлення про підозру складається саме органом досудового розслідування з підстав юридичної оцінки фактичних обставин на розсуд органу досудового розслідування, а не за бажанням сторони захисту. Перевірка повідомлення про підозру з позиції обґрунтованості підозри з врахуванням положень ст. 17 КПК України не входить до предмета судового розгляду, який здійснюється слідчим суддею відповідно до положень ст. 303 ч. 1 п. 10 КПК України на стадії досудового розслідування, а може бути лише предметом безпосереднього судового розгляду кримінального провадження судом, оскільки на стадії досудового розслідування слідчий суддя не уповноважений вдаватися до оцінки отриманих слідством доказів і порядку їх отримання, давати оцінку зібраним доказам з позиції їх допустимості, а без такої оцінки висновок щодо обґрунтованості підозри неможливий. Повнота й усебічність проведеного розслідування не є тими обставинами, які мають оцінюватися слідчим суддею під час з'ясування достатності доказів, що стали підставою повідомлення особі про підозру. Згідно з положеннями ст. 89 КПК України, визнання доказів*

[4] Хоч в статті 198 КПК України прямо не зазначено, що висловлені в ухвалі слідчого судді за результатами розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу висновки щодо будь-яких обставин, які стосуються суті підозри, не мають преюдиціального значення для слідчих суддів, на думку авторів законодавець вкладав такий зміст в цю норму.

недопустимими належить виключно до компетенції суду під час судового розгляду. Як встановлено під час розгляду скарги, за своїм змістом повідомлення про підозру ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення від 13 липня 2022 року відповідає вимогам ст. 277 КПК, під час вручення повідомлення слідчим були дотримані вимоги ст. 278 КПК України, повідомлення про підозру було здійснено за наявності доказів, які слідчий вважав достатніми для висновку, що ОСОБА_5 причетний до вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 190 КК України. Отже, органом досудового розслідування здійснюється процесуальна діяльність, право на здійснення якої надано за змістом КПК України. Скаржником та його представником не спростовано правові підстави для реалізації органом досудового розслідування його компетенції за ст. 276 КПК України. Непогодження сторони захисту із повідомлення про підозру не визначено процесуальним законом як правової підстави для скасування повідомлення про підозру. Отже, скарга не заснована на правових підставах, що визначені в КПК України для скасування повідомлення про підозру. Зазначена позиція є поширеною та неодноразово підтверджувалася в судовій практиці [285; 289; 291].

Ця позиція є дискусійною, оскільки вона не підтверджується змістом правових норм, на які посилається слідчий суддя. З одного боку, положення ч. 1 п. 10 ст. 303 КПК не передбачають, що предмет судового розгляду, який здійснюється слідчим суддею відповідно до зазначеної норми, не включає перевірку повідомлення про підозру з позиції обґрунтованості підозри на стадії досудового розслідування. З іншого боку, положеннями ст. 89 КПК України не передбачають, що визнання доказів недопустимими належить виключно до компетенції суду під час судового розгляду. Положення ст. 94 КПК України засвідчують, що слідчий суддя за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінює кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а

сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Слідчий Ковельського міськрайонного суду Волинської області, відмовляючи в задоволенні скарги на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 28 листопада 2025 року у справі № 159/6309/25, зауважив, що *згідно з ч. 5 ст. 40 КПК України*, *слідчий, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого*. Така позиція суперечить сутності судового контролю як виду діяльності, який здійснюють слідчі судді на досудовому розслідуванні та суді, спрямованого на забезпечення дотримання прав, свобод та інтересів осіб, а також законності дій слідчого чи прокурора.

О. Капліна виокремлює два рівні стандарту «обґрунтована підозра». До першого рівня належать випадки, коли слідчому та/або прокурору вже достовірно відомо про факт учинення кримінального правопорушення певною особою: зібрано достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або необхідно обрати щодо неї один із запобіжних заходів (п. 2, 3 ч. 1 ст. 276 КПК України). До другого рівня належать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК України). Отже, залежно від підстави повідомлення особі про підозру змінюватиметься й рівень її обґрунтованості. Якщо у другому випадку достатнім є мінімальний рівень доведеності підозри, що зумовлено ситуацією раптовості ухвалення такого рішення, у першому випадку стандарт

обґрунтованості підозри є вищим і потребує підтвердження висновку щодо підозри особи у вчиненні конкретного кримінального правопорушення у спосіб наведення достатньої сукупності доказів [114, с. 239–240].

Слідчі судді, обґрунтовуючи відсутність у них повноважень щодо оцінки й дослідження доказів, зазвичай посилаються на практику ЄСПЛ, згідно з якою обґрунтовану підозру визначено як наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що саме ця особа могла вчинити кримінальне правопорушення. С. Ханін, досліджуючи практику слідчих суддів Вищого антикорупційного суду України, констатує, що вона посилається на рішення ЄСПЛ («Фокс, Кемпбелл і Хартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom), «Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v. the United Kingdom), «Чеботарь проти Молдови» (Cebotari v. Moldova), «Brogan and others v. United Kingdom», «Нечипорук і Йонкало проти України» (Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine)). Учений послідовно доводить, що в зазначених рішеннях ЄСПЛ ідеться про обґрунтованість підозри в момент затримання, а не обґрунтованість підозри у значенні п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, де наявність достатніх доказів для підозри є обов'язковою [311].

О. І. Телешецький вважає, що з моменту запровадження інституту оскарження повідомлення про підозру на практиці його ефективність залишається низькою, оскільки в більшості випадків скарги сторони захисту розглядаються судом формально, без належної оцінки всіх обставин, які впливають на легітимність цього процесуального рішення сторони обвинувачення. Як наслідок, вони безпідставно не задовольняються, залишаються без розгляду або позитивні рішення скасовуються в апеляційній інстанції [247]. Необхідно констатувати, що таке твердження повністю відповідає дійсності та здебільшого стосується оскарження повідомлення про підозру з підстав його необґрунтованості.

Зокрема, слідчий суддя Шевченківського районного суду м. Києва, задовольняючи скаргу на повідомлення про підозру своєю ухвалою від

2 вересня 2020 року у справі № 761/25375/20, зазначив, що *ні повідомлення про підозру від 25 травня 2020 року, ні матеріали кримінального провадження № 32019110000000137, надані слідчому судді сторонами судового провадження, зокрема: договори купівлі-продажу квартир, попередні договори купівлі-продажу паркомісця, договори про участь у фонді фінансування будівництва, квитанції про сплату податку з доходів фізичних осіб з операції щодо купівлі-продажу нерухомості, платіжні доручення, інформаційні довідки, довідки про отримання доходів; висновок фахівця в галузі права ОСОБА_13 , довідка спеціаліста № 15/05-1; висновок експерта за результатами проведення судово-економічної експертизи, не містять посилань на факти, які б давали змогу стверджувати, що ОСОБА_7 умисно ухилявся від сплати податків, здійснюючи підприємницьку діяльність* [298].

Слідчий суддя Вищого антикорупційного суду, частково задовольняючи скаргу на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 21 листопада 2021 року у справі № 991/11817/24, зауважив, що *на переконання слідчого судді, надані стороною обвинувачення докази щодо обґрунтованості підозри у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1, 2 ст. 255 КК, не відповідають тому рівню стандарту «достатніх підстав (доказів)», який закріплений у п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК, оскільки не містять достатніх відомостей, які б підтверджували тісні стосунки між підозрюваними, наявність між ними чіткого розподілу функцій учасників злочинної організації, підпорядкованість її учасників організатору* [277]. Надалі ухвалу від 21 листопада 2021 року у справі № 991/11817/24 було скасовано ухвалою Апеляційної палати Вищого антикорупційного від 19 грудня 2024 року [262].

Слідчий суддя Вищого антикорупційного суду, задовольняючи скаргу на повідомлення про підозру своєю ухвалою від 23 липня 2024 року у справі № 991/5889/24, зазначив, що *слідчому судді не були надані докази на підтвердження того, що ОСОБА_3 у будь-який спосіб вступав у попередню злочинну змову з ОСОБА_7 та/або ОСОБА_8, а також й іншими підозрюваними у цьому кримінальному провадженні. Отже, викладені у*

повідомленні про підозру ОСОБА_3 обставини щодо вчинення ним кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб не підтверджуються наданими слідчому судді доказами, а тому визначаються слідчим суддею як припущення органу досудового розслідування [278]. Надалі ухвалу від 23 липня 2024 року у справі № 991/5889/24 було скасовано ухвалою Апеляційної палати Вищого антикорупційного від 29 серпня 2024 року [279].

Отже, можемо підсумувати:

1. Широка змістова наповненість терміна «повідомлення про підозру», з одного боку, і відсутність законодавчого визначення, з іншого, зумовлюють варіативність поглядів щодо підстав для оскарження повідомлення про підозру.

2. Попри можливість оскарження письмового повідомлення про підозру 16 березня 2018 року, законодавець не передбачив вимог до змісту й форми скарги, а також підстави для скасування повідомлення про підозру, залишивши простір для наукових дискусій та суперечливої судової практики.

3. Учені, маючи різні позиції на підстави для оскарження повідомлення про підозру, одностайні в тому, що необґрунтованість підозри є підставою для її оскарження. Причому серед науковців немає єдиної думки щодо можливості скасування повідомлення про підозру з підстав її необґрунтованості.

4. Слідчі судді зазвичай відмовляють у задоволенні скарг на повідомлення про підозру з мотивів необґрунтованості, залишаючи поза увагою аргументи скаржників. Аргументами для відмови в задоволенні відповідних скарг є посилання на те, що:

– законодавець, передбачивши можливість оскарження повідомлення про підозру, не визначив відповідні порядок і підстави, що унеможливлює реалізацію такої можливості;

– оцінка доказів з позиції належності, допустимості й достовірності, встановлення фактичних даних і перевірка кваліфікації кримінального правопорушення не належать до компетенції слідчого судді на стадії

досудового розслідування та здійснюються судом під час судового розгляду кримінального провадження;

– слідчі судді під час розгляду скарг на повідомлення про підозру на підставі так званої «розумної оцінки доказів» встановлюють лише причетність особи до кримінального правопорушення;

– перевірка доказів на стадії досудового розслідування порушує засаду презумпції невинуватості та становить втручання в компетенцію сторони обвинувачення.

5. Ухвали слідчих суддів про скасування повідомлення про підозру з підстав необґрунтованості є поодинокими та зазвичай надалі скасовуються апеляційними судами.

6. У рішеннях ЄСПЛ, посиланням на які слідчі судді обґрунтовують відсутність у них права оцінювати докази й встановлювати фактичні дані, ідеться про обґрунтованість підозри в момент затримання, а не обґрунтованість підозри у розумінні п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України, де наявність достатніх доказів для підозри є обов'язковою [5; 8; 10; 18; 19].

Необхідно констатувати, що інститут оскарження повідомлення про підозру, запроваджений 16 березня 2018 року, так і не запрацював ефективно. Навіть у випадку скасування повідомлення про підозру з процесуальних підстав слідчому нічого не заважає виправити зазначені слідчим суддею недоліки та вручити оновлене повідомлення про підозру, що ставить під сумнів ефективність такого оскарження. Випадки скасування повідомлення про підозру з підстав необґрунтованості трапляються вкрай рідко, причому позитивні рішення слідчих суддів про задоволення скарг зазвичай скасовуються апеляційними судами.

На етапі досудового розслідування застосовують стандарт доказування «обґрунтована підозра» та існує локальний предмет доказування, який охоплює причетність особи до вчиненого правопорушення. Стандарт переконання «обґрунтована підозра» достатньо вимогливий, хоча значно слабший за стандарт «поза розумним сумнівом», який вимагається для

кримінального засудження. Ухвали, якими слідчі судді відмовляють у задоволенні скарг на повідомлення про підозру з підстав необґрунтованості, не є справедливими й законними, оскільки вони не відповідають такому критерію, як обґрунтованість. Під час їх винесення слідчі судді не здійснюють оцінку доказів з позиції належності, допустимості й достовірності, не встановлюють фактичні обставини справи.

Завданням судового контролю є дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а отже, перевірка повідомлення про підозру щодо його обґрунтованості має входити до його предмета. Як доречно зазначено в одному із судових рішень, «...помилкове повідомлення особі про підозру є одним з небажаних актів. Воно спричиняє невиправну шкоду правосуддю та людині, бо ніщо, мабуть, не викликає більшої образи та болісної душевної травми, ніж безпідставне звинувачення у злочині» [297].

Для громадянина, безпідставно й необґрунтовано притягнутого до кримінальної відповідальності, слабкою компенсацією за порушені права може слугувати те, що питання про обґрунтованість його підозри буде обов'язково вирішено, але на пізнішій стадії кримінального провадження – під час судового розгляду. І. Гловюк, Ю. Жловтан та Д. Пономаренко слушно зазначають, що «перевірка слідчим суддею саме обґрунтованості підозри має стати бар'єром для необґрунтованого кримінального переслідування та засобом належної реалізації загальних завдань кримінального провадження – щоб жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [75].

Пропонуємо доповнити п. 10 ч. 1 ст. 303 Кримінального процесуального кодексу частиною 2 такого змісту:

«*Слідчий суддя зобов'язаний постановити ухвалу про скасування письмового повідомлення про підозру в разі, якщо після дослідження всіх обставин кримінального провадження й оцінки кожного доказу з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з*

позиції достатності та взаємозв'язку, він дійде висновку, що був порушений процесуальний порядок вручення підозри або підозра є необґрунтованою».

3.3. Надання дозволу на проведення слідчих (розшукових) дій

Проблематика здійснення судового контролю під час розгляду слідчим суддею клопотань про проведення слідчих (розшукових) дій (далі – СРД) та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) останніми роками набуває особливої актуальності серед наукової спільноти. Зокрема, такі вчені, як О. О. Жупанова, Т. Г. Ільєва, О. Б. Комарницька, Д. Б. Сергєєва, С. Тагієв, А. В. Форостяний та багато інших, неодноразово наголошували на важливості дотримання прав і свобод людини під час проведення СРД і НСРД [95; 108; 118; 222; 242; 308]. Слід зауважити, що такий інтерес не є випадковим, оскільки під час проведення окремих СРД, насамперед НСРД, відбувається санкціоноване втручання держави в охоронювані законом права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження, посилюючи ризик їх свавільного порушення [40, с. 17; 42, с. 177]. Саме тому питання судового контролю за наданням дозволу на проведення СРД і НСРД є ключовим елементом механізму запобігання зловживанням органів досудового розслідування. У цьому контексті постає необхідність збереження належної рівноваги між інтересами досудового слідства щодо виконання завдань кримінального провадження та європейськими стандартами захисту прав людини, що вимагають пропорційності, виключної необхідності й обґрунтованості будь-якого обмеження прав людини.

Актуалізація зазначеної проблематики найбільше виявляється з огляду на функціонування особливого режиму кримінального провадження в умовах дії воєнного стану (ст. 615 КПК України) [129]. Запровадження спеціальних процесуальних механізмів, спрямованих на забезпечення оперативності й ефективності досудового розслідування під час збройної агресії, має

об’єктивне підґрунтя. Воєнний стан істотно ускладнює організацію розслідування, взаємодію з учасниками процесу, а в окремих випадках – можливість своєчасного судового контролю. Водночас навіть за наявності надзвичайних обставин, принципи законності та верховенства права не втрачають своєї сили [314, с. 11]. Особливий режим кримінального провадження не може вважатися правовим простором зі зниженими стандартами захисту прав особи. Навпаки, в умовах підвищених ризиків і концентрації дискреційних повноважень органів досудового розслідування потреба в ефективному судовому контролі невпинно зростає.

Очевидно, що проведення СРД і НСРД у період воєнного стану пов’язане з додатковими труднощами, однак вони не мають спричиняти спрощене ставлення до стандартів обґрунтованості втручання у права та свободи людини [107]. Наявність воєнного стану не усуває вимоги щодо необхідності, пропорційності й обґрунтованості обмеження прав і свобод, а тим більше, не може виправдовувати використання механізмів СРД чи НСРД без належної оцінки доказів слідчим суддею під час розгляду клопотання про надання дозволу на їх проведення. В умовах воєнного стану, коли рівень суспільної напруги є високим, а повноваження правоохоронних органів можуть значно розширюватися, ризик зловживань об’єктивно зростає, зумовлюючи необхідність посилення ефективності судового контролю. У цьому контексті особливого значення набуває питання забезпечення належної реалізації судового контролю за наданням дозволу на проведення СРД і НСРД шляхом оцінки доводів з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв’язку. Отже, несприятливі обставини, пов’язані з воєнним станом, не мають призводити до відходу від європейських стандартів захисту прав людини та спрощення розгляду клопотань про проведення СРД і НСРД. Забезпечення балансу між потребами національної безпеки та гарантіями прав і свобод учасників кримінального провадження залишається фундаментальним завданням

кримінального судочинства, яке важливо реалізовувати через ефективний, а не декларативний судовий контроль.

Також з урахуванням інтеграції України до європейського правового простору питання відповідності процедур надання дозволу на проведення СРД і НСРД стандартам ЄКПЛ та практиці ЄСПЛ набуває більш системного значення. З огляду на підвищену інтенсивність втручання у права людини, кримінальний процесуальний закон встановлює низку вимог до порядку розгляду клопотань про проведення окремих СРД та НСРД слідчим суддею. Ідеться про обов'язковість подання клопотання, встановлення вимог до його форми та змісту, необхідність доведення обставин, що обґрунтовують потребу у проведенні відповідної процесуальної дії тощо. Однак станом на сьогодні такий контроль здебільшого зводиться до перевірки формальних підстав, не передбачаючи оцінку доказів, якими обґрунтовується необхідність проведення СРД чи НСРД. Саме ця проблема визначає подальший вектор наукового аналізу в межах цього підрозділу.

Відповідно до ч. 2 ст. 223 КПК України, у системному зв'язку з іншими правовими нормами, що регламентують порядок проведення СРД, підставою для проведення останніх є наявність достатніх відомостей, які свідчать про можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії [129]. Наприклад, під час розгляду клопотання про проведення обшуку, слідчий суддя зобов'язаний перевірити достатність підстав, якими слідчий або прокурор обґрунтовують необхідність його проведення (ч. 5 ст. 234 КПК України) [227, с. 76]. Встановлення вимоги щодо оцінки доказової обґрунтованості ініціювання СРД з позиції достатності саме собою виключає можливість формального й автоматичного задоволення слідчим суддею клопотань слідчого або прокурора.

Обшук як одна з найінтенсивніших форм втручання у приватну сферу особи безпосередньо пов'язаний з обмеженням конституційного права на недоторканність житла та мирне володіння майном, а тому вимога перевірки достатності підстав не може тлумачитися звужено або надто формально. Це

свідчить про те, що роль слідчого судді в процесі розгляду клопотань про проведення СРД не є пасивною та не зводиться до механічного надання дозволу за умов формального дотримання вимог до змісту клопотання. Встановлення доводів сторони обвинувачення з позиції достатності вже передбачає здійснення оцінної діяльності, що за своєю природою пов'язана із застосуванням критеріїв належності, допустимості, достовірності, а також оцінкою сукупності доказів з позиції достатності та взаємозв'язку. Якщо кримінальний процесуальний закон вимагає від слідчого судді перевірити достатність підстав для проведення СРД, то така перевірка неминуче передбачає з'ясування низки супутніх питань, зокрема чи відповідають надані відомості предметній стороні клопотання, чи отримані вони у законний спосіб, чи не містять очевидних суперечностей, чи утворюють у своїй сукупності послідовне та структуроване уявлення щодо нагальної потреби втручання у права людини та співвідношення з метою такого втручання тощо. Без здійснення оцінки доказів неможливо сформувати внутрішнє переконання щодо необхідності проведення відповідної процесуальної дії. У протилежному випадку, за умови зведення судового контролю до перевірки викладу тексту клопотання, виникає реальний ризик свавільного ухвалення рішень, призводячи до необґрунтованого та непропорційного втручання у права, свободи й законні інтереси особи. Така практика суперечить як змісту кримінального процесуального законодавства, так і практиці ЄСПЛ, оскільки будь-яке втручання у приватну сферу має бути необхідним, обґрунтованим і пропорційним передбачуваній меті. Унаслідок цього оцінка доказів під час розгляду клопотань про проведення СРД і НСРД є не факультативною складовою, а запорукою ефективного судового контролю.

Окремої уваги потребує порядок розгляду клопотань про проведення НСРД, з урахуванням істотного й таємного втручання у сферу приватного життя та відсутності в особи можливості своєчасно захистити свої права. Відповідно до ч. 3 ст. 248 КПК України слідчий суддя може постановити ухвалу про дозвіл на проведення НСРД лише за умови, якщо слідчий або

прокурор доведуть наявність достатніх підстав вважати, що вчинене кримінальне правопорушення має відповідну тяжкість, а під час проведення конкретної НСРД можуть бути отримані докази, які матимуть суттєве значення для з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення [129]. У цьому випадку кримінальний процесуальний закон знову акцентує на критерії «достатніх підстав», але не встановлюючи обов'язку слідчого судді здійснювати оцінку доводів сторони обвинувачення за правилами, закріпленими у ст. 94 КПК України. Законодавча конструкція зосереджується на формулі доведення критерію достатності, що є частиною загальної оцінки доказів, водночас не надаючи відповіді на питання, чи має така перевірка здійснюватися з позиції дотримання інших критеріїв доказування, зокрема належності, допустимості та достовірності.

Проведення НСРД передбачає втручання у фундаментальні права людини, зокрема права на повагу до приватного життя, таємницю спілкування, недоторканність житла, яке здійснюється в умовах, коли особа не усвідомлює самого факту обмеження своїх прав. За таких обставин обмеження ролі слідчого судді лише перевіркою достатності підстав у формальному розумінні не відповідає рівню інтенсивності втручання внаслідок проведення НСРД. У цьому зв'язку видається обґрунтованим висновок про необхідність суворого та змістовного контролю за наданням дозволу на проведення окремих НСРД [325, с. 310–312]. Такий контроль має містити оцінку доказів, якими обґрунтовується клопотання, з позицій їх належності, допустимості, достовірності та достатності, зокрема й перевірку відповідності доказів меті їх проведення. Лише за умови повноцінної оцінки доказів можна забезпечити відповідність процедури санкціонування НСРД принципу пропорційності, що цілком відповідатиме практиці ЄСПЛ. З огляду на специфічну правову природу НСРД і значне втручання у сферу фундаментальних прав і свобод людини, вже на стадії надання дозволу слідчим суддею має бути забезпечений найвищий рівень контролю за доводами сторони обвинувачення. В іншому випадку є ризик формалізації процедури розгляду клопотання, який створює

передумови для непропорційного та неконтрольованого втручання у права людини.

З урахуванням зазначеного, слід констатувати, що, попри встановлені вимоги щодо наявності достатніх підстав для проведення окремих СРД та НСРД, чинне кримінальне процесуальне законодавство не унормовує прямого обов'язку слідчого судді здійснювати перевірку фактичних даних, якими обґрунтовуються доводи слідчого або прокурора, з огляду на їхню відповідність критеріям належності, допустимості та достовірності. КПК України не встановлює чітких правил, за якими слідчий суддя зобов'язаний з'ясувати, які саме відомості є «достатніми» і чому вони можуть вважатися такими. У результаті виникає ситуація, коли діяльність слідчого судді полягає в перевірці виключно кількісного виміру описаних у клопотанні підстав без урахування їхньої належності, допустимості та достовірності, згідно із загальним змістом оцінки доказів, визначеним ст. 94 КПК України. Фактично формується підхід, відповідно до якого критерій достатності тлумачать не як достатність доказової сукупності, а як достатність формальних посилань на передбачені законом умови, тобто перевірки того, чи відповідає клопотання положенням кримінального процесуального закону, а не до оцінки того, чи є достовірні підстави для суттєвого втручання у права та свободи людини. З огляду на це, деякі дослідники цілком справедливо зауважують, що під час розгляду клопотань про проведення СРД і НСРД слідчий суддя вимушений керуватися специфічним стандартом доказування, який умовно можна позначити як стандарт «достатніх підстав» [38, с. 207]. Фахівці зосереджують увагу на тому, що КПК України не містить і не надає визначення низки стандартів доказування, зокрема й поняття достатніх підстав, що впливає на збільшення правової невизначеності [168, с. 185]. В юридичній літературі зміст останнього тлумачать з огляду на здійснення фактичного аналізу (оцінки) всієї сукупності обставин, що мають значення для кримінального провадження, у їхній цілісності та сукупності уповноваженими суб'єктами для

ухвалення відповідного процесуального рішення на основі внутрішнього переконання [183, с. 31].

У світовій практиці стандарт, який за змістом відповідає категорії «достатніх підстав» («sufficient reason», «probable cause»), визначають як самостійний рівень доказової переконливості, що передує вищим стандартам [121, с. 129, 133]. Стандарт «достатніх підстав» не може зводитися до суб'єктивного припущення правоохоронного органу або формального викладення підозри. Він потребує встановлення таких фактів та обставин, які надали б можливість об'єктивному та неупередженому спостерігачу дійти висновку про реальну ймовірність того, що кримінальне правопорушення було вчинено, вчиняється або планується до вчинення, а також про можливу причетність конкретної особи до цієї діяльності [2, с. 12, 299]. Застосування стандарту «достатніх підстав» передбачає встановлення наявності конкретних, перевірюваних та індивідуалізованих фактів, а не абстрактних й узагальнених тверджень у певній кількості. Усі докази мають спиратися на фактичні дані, які в сукупності створюють логічно узгоджену картину події та ролі особи в ній. Саме критерій «об'єктивного спостерігача» унеможливлює легалізацію будь-яких процесуальних рішень, що базуються тільки на внутрішній впевненості правоохоронного органу без достатнього доказового підґрунтя [29, с. 682–683]. Такий підхід узгоджується з положеннями ст. 94 КПК України, згідно з якою достатність доказів є результатом їх оцінки у взаємозв'язку та не обмежується підтвердженням лише процесуальних вимог, що ставляться до клопотання.

Інші зарубіжні дослідники зазначають, що стандарт доказування «достатніх підстав» засвідчує наявність добросовісного переконання, сформованого внаслідок об'єктивних, повних і чітко сформульованих фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження, та необхідних для вирішення низки процесуальних питань, зокрема про проведення обшуку, затримання особи та подальшого її переслідування в кримінальному провадженні [1, с. 120–126]. Наявність достатніх підстав

фактично виражає об’єктивну впевненість (переконаність) суб’єкта доказування у тому, що особа, яка переслідується, є причетною до вчинення кримінального правопорушення, або ж встановлені обставини свідчать про те, що проведення таких процесуальних дій як обшук, нададуть можливість виявити предмети, які є доказами в кримінальному провадженні [27, с. 146].

Водночас існує обґрунтована позиція, що достатність доказів не є суто кількісною характеристикою чи результатом накопичення матеріалів. Навпаки, достатність є системною процесуальною властивістю доказів, що відображає наявність такої сукупності, яка складається з належних, допустимих і достовірних відомостей та у взаємозв’язку сприяє створенню підстав, об’єктивно необхідних для ухвалення конкретного процесуального рішення [87, с. 83; 232, с. 212–213; 327, с. 112]. Достатність доказів не має тлумачитися як спрощений критерій, який допускає поверхневе обґрунтування клопотання про надання дозволу на проведення процесуальних дій. Навпаки, достатність означає, що на момент розгляду клопотання у розпорядженні судді має бути така сукупність фактичних даних, яка у своєму взаємозв’язку дає змогу обґрунтовано припустити можливість досягнення мети відповідної процесуальної дії та виправдовує втручання у права особи [28, с. 431]. Згідно з таким підходом, висновки про достатність є результатом інтелектуально-логічної діяльності суб’єкта доказування, заснованого на його внутрішньому переконанні [231, с. 14]. Виникнення внутрішнього переконання стає можливим виключно на основі всебічного, повного й неупередженого дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та оцінки кожного доказу з позиції належності, допустимості та достовірності, а їх сукупності – з позиції достатності та взаємозв’язку [319, с. 12; 327, с. 113].

У межах вітчизняного кримінального процесуального законодавства оцінка достатності доказів здійснюється одночасно із встановленням їхньої відповідності критеріям належності, допустимості та достовірності (ст. 94 КПК України) [129]. Причому оцінка доказів слідчим суддею не може бути

відкладена на майбутнє, коли під час судового розгляду справи суд почне безпосередньо досліджувати й оцінювати докази. Така ситуація зумовлена тим, що закон не передбачає можливості ухвалення процесуального рішення за відсутності сформованого внутрішнього переконання щодо достатності сукупності доказів, а тим більше – відкладення оцінки на наступні стадії кримінального провадження. Тому встановлення слідчим суддею достатності доказів є невід'ємним процесом перевірки їх відповідності й іншим процесуальним критеріям. Достатність не існує ізольовано, вона є інтегрованим результатом оцінки доказів у їх системному взаємозв'язку. Неможливо визнати сукупність доказів достатньою, якщо не з'ясовано, чи є ці докази релевантними до предмета розгляду клопотання, чи отримані вони у законний спосіб, чи не викликає їх зміст обґрунтованих сумнівів тощо.

Заперечення обов'язку слідчого судді оцінювати належність, допустимість і достовірність доказів під час розгляду клопотання фактично позбавляє його можливості обґрунтовано встановити їх достатність. Як наслідок, без стандарту доказування «достатності підстав» неможливо ухвалити жодного процесуального рішення. Отже, якщо розглядати критерій «достатніх підстав» ізольовано від загальних правил оцінки доказів, то він може мати лише декларативний зміст, що становить небезпеку розширення дискреційних повноважень сторони обвинувачення та зведення функції судового контролю нанівець. Через це оцінка доказів має залишатися невід'ємною передумовою будь-якого рішення слідчого судді. Але вона не підміняє собою майбутню оцінку доказів судом під час розгляду справи по суті, хоча забезпечує законність та обґрунтованість рішень на досудовій стадії кримінального провадження. Відмова від здійснення такої оцінки або її формалізація призводить до ситуації, коли процесуальне рішення ухвалюється без належного доказового підґрунтя.

З огляду на викладене, важливо акцентувати, що достатність доказів є неодмінною умовою застосування стандартів доказування під час ухвалення процесуальних рішень слідчим суддею в кримінальному провадженні.

Достатність доказів, як і інші стандарти доказування, зорієнтовані на те, щоб забезпечити можливість ухвалення процесуального рішення, яке є правомірним, обґрунтованим і переконливим. У цьому контексті слушною є думка В. М. Зінченка, що за суб'єктивним критерієм стандарти доказування відображають рівень внутрішнього переконання суб'єкта доказування, необхідного та достатнього для ухвалення конкретного процесуального рішення. Проте, внутрішнє переконання є не довільним психічним станом, а результатом раціональної оцінки доказів, здійсненої на основі всебічного, повного та неупередженого дослідження обставин кримінального провадження. Тому суб'єктивний елемент стандарту доказування завжди повинен мати об'єктивну опору у вигляді фактичних даних, що пройшли процесуальну перевірку з позиції належності, допустимості й достовірності [104, с. 133].

Оскільки доказування є діяльністю зі збирання, перевірки й оцінки доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України), а критеріями оцінки доказів є встановлення їхньої належності, допустимості, достовірності та достатності (ч. 1 ст. 94 КПК України), слід зауважити, що під час ухвалення процесуальних рішень неприпустимо обмежуватися лише підсумковою оцінкою сукупності доказів [129]. Інакше кажучи, сукупність можна визнати достатньою лише тоді, коли вона складається з доказів, які пройшли перевірку на належність (зв'язок із локальним предметом доказування), допустимість (законність способу отримання та дотримання процесуальної форми) і достовірність (відповідність змісту, відсутність спростування та внутрішніх суперечностей).

З огляду на це, стандарт доказування «достатні підстави» в контексті розгляду слідчим суддею клопотання про надання дозволу на проведення СРД і НСРД має стати тим процесуально виваженим критерієм, що потребує наявності системно узгодженої, законно отриманої та внутрішньо несуперечливої сукупності доказів, яка на момент ухвалення процесуального

рішення створює достатній рівень переконаності для обґрунтування відповідного втручання у права та свободи людини. Якщо брати до уваги надання дозволу на проведення обшуку, цей стандарт пов'язується з наявністю обґрунтованих підстав вважати, що в конкретному приміщенні чи іншому володінні можуть знаходитися предмети, документи або інші об'єкти, пов'язані зі злочинною діяльністю [175, с. 105]. Унаслідок цього ухвалення слідчим суддею рішення про надання дозволу на обшук неможливе без застосування відповідного стандарту доказування [85, с. 428]. У цьому випадку використовують стандарт «достатньої підстави», який передбачатиме наявність таких фактичних даних, що дають змогу дійти обґрунтованого висновку про можливість виявлення у конкретному приміщенні чи іншому володінні предметів, документів чи інших об'єктів, пов'язаних із кримінальним правопорушенням. Підсумки проведеного анкетування засвідчують, що 76,7 % слідчих заперечують потребу в застосуванні різних стандартів доказування, окрім як «достатніх підстав», натомість 78 % адвокатів підтримують таку ідею. Такі дані демонструють різне розуміння диференціації стандартів доказування, оскільки слідчі схиляються до їх уніфікації, а адвокати – до деталізації (Додаток Д, Додаток Е).

Як зауважує В. С. Могила, у процедурі санкціонування обшуку слідчий суддя не може обмежитися лише констатацією наявності достатніх підстав у формальному розумінні. Вирішуючи питання про надання дозволу, він зобов'язаний обґрунтувати, що за встановлених обставин саме обшук є найбільш доцільним та ефективним способом досягнення процесуальної мети щодо відшукання й вилучення речей та документів, які мають значення для кримінального провадження, або встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Обшук як слідча (розшукова) дія за своєю природою пов'язаний із суттєвим втручанням у сферу приватного та сімейного життя, а тому його застосування має відповідати вимогам необхідності та пропорційності [160, с. 216]. Цілком обґрунтованою є позиція, що слідчий суддя має не лише пересвідчитися у формальній наявності кримінального

провадження, а й здійснити змістовну оцінку того, чи є втручання виправданим у конкретній ситуації. Це означає, що в ухвалі має бути відображено аналіз тих фактичних даних, які свідчать про реальну потребу у проведенні обшуку саме в конкретному володінні та щодо конкретної особи.

Для встановлення пропорційності втручання слідчий суддя повинен оцінити наявність і переконливість обставин, зокрема: чи існує обґрунтована підозра у вчиненні кримінального правопорушення певною особою; чи може бути досягнута мета обшуку; яке значення для кримінального провадження мають шукані предмети, речі чи документи; чи можливо отримати необхідну інформацію шляхом інших процесуальних дій, що передбачають менш інтенсивне втручання у права людини; який зв'язок має особа, у житлі чи іншому володінні якої планується проведення обшуку, з обставинами вчиненого кримінального правопорушення. Відповідно, здійснення такої оцінки є невід'ємною складовою формування внутрішнього переконання слідчого судді. Ця оцінка під час надання дозволу на проведення обшуку передбачає аналіз поданих доказів з позиції їх належності до предмета розгляду, допустимості та законності способу отримання, достовірності змісту й достатності у сукупності для обґрунтування втручання. Лише за умови встановлення логічного й доказового зв'язку між інкримінованим правопорушенням, предметом пошуку та конкретним місцем проведення обшуку забезпечується відповідність рішення принципу пропорційності. Інакше судовий контроль втрачає свій зміст і перетворюється на автоматичне погодження рішень сторони обвинувачення. Саме тому належне обґрунтування доцільності й ефективності обшуку, а також оцінка його пропорційності мають становити обов'язковий елемент мотивувальної частини ухвали слідчого судді, що забезпечує реальне гарантування прав і свобод людини в кримінальному провадженні. Однак важливо зазначити, що йдеться не про доведення підстав із рівнем переконаності, притаманним обвинувальному вироку, а про встановлення реальної імовірності досягнення мети обшуку. Вона має ґрунтуватися на конкретних відомостях, отриманих під

час досудового розслідування, а не на загальних припущеннях лише з огляду на характер вчиненого кримінального правопорушення.

Проте судова практика свідчить про переважання формалізованого розгляду клопотань слідчими суддями про надання дозволу на проведення обшуку. У більшості випадків мотивувальна частина ухвал обмежується відтворенням положень ст. 234 КПК України та констатацією того, що клопотання відповідає встановленим законом вимогам [280]. Обґрунтування доводів сторони обвинувачення може зводитися до переліку підстав, зазначених слідчим або прокурором, без детального аналізу фактичних даних, які підтверджують наявність зв'язку між об'єктом пошуку та конкретним приміщенням [287]. За таких умов слідчий суддя фактично здійснює перевірку відповідності змісту клопотання критеріям закону й обмежується кількісною оцінкою поданих матеріалів, не вдаючись до ґрунтовної оцінки їх належності, допустимості та достовірності. З огляду на це, під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення обшуку слідчий суддя зобов'язаний керуватися виключно тими фактичними даними, які подані стороною обвинувачення та належним чином обґрунтовані в клопотанні [326, с. 197]. Якщо сторона обвинувачення вважає проведення обшуку необхідним, то обов'язок належного доказування наявності для цього законних підстав покладається на слідчого або прокурора [93, с. 621]. Коли на момент розгляду клопотання наявні матеріали не формують достатнього рівня переконаності щодо наявності підстав, визначених законом, слідчий суддя повинен ухвалити відповідне рішення з огляду на поточну ситуацію [69, с. 166]. Такі висновки, на наш погляд, є цілком доречними, адже у разі, коли подані дані є недостатніми для встановлення обставин, передбачених ч. 5 ст. 234 КПК України, відмова у задоволенні клопотання є не виявом надмірного формалізму, а прямим виконанням вимог закону. Законодавець чітко передбачив, що за недоведеності зазначених обставин слідчий суддя зобов'язаний відмовити у наданні дозволу на обшук. Отже, недостатність доказів виключає можливість позитивного вирішення питання.

Отже, стандарт «достатньої підстави» під час надання дозволу на проведення обшуку виконує функцію процесуального бар'єра проти свавільного втручання у приватну сферу. Він вимагає від слідчого судді якісної оцінки того, чи утворюють надані матеріали таку сукупність відомостей, яка дає змогу розсудливому спостерігачеві дійти висновку про наявність об'єктивних причин для проведення обшуку саме у визначеному місці. Водночас слід урахувати, що проблема полягає не так у відсутності нормативної вимоги щодо достатніх підстав, як у способі її реалізації. Якщо достатність зводити до формальної констатації наявності кримінального провадження та загального опису обставин без перевірки доказів, то такий підхід нівелює необхідність отримання дозволу від слідчого судді. Через подібну практику судовий контроль може перетворитися на проміжну стадію для погодження обшуку.

Натомість практика ЄСПЛ демонструє більш сутнісний підхід до оцінки підстав для проведення обшуку. У справі «Buck v. Germany» ЄСПЛ акцентував, що втручання у право на приватність і право мирного володіння майном має ґрунтуватися на підставах, які є не лише достатніми, а й належними. Такі доводи правоохоронних органів мають бути релевантними до завдань обшуку та переконливо обґрунтовувати необхідність такого втручання саме в конкретному випадку [6]. Аналогічні підходи виявляються і в інших рішеннях. Зокрема, у справі «Smirnov v. Russia» ЄСПЛ зазначив, що судовий дозвіл на проведення обшуку має ґрунтуватися на достатніх і належних фактах, які дають змогу обґрунтовано припустити наявність шуканих предметів у визначеному місці. Загальні або шаблонні формулювання не відповідають вимогам Конвенції [22]. У деяких інших рішеннях, де ЄСПЛ, навпаки, не виявив порушень ст. 8 Конвенції під час проведення обшуку, Суд констатував: національні суди не лише формально санкціонували обшук, а й здійснили реальну перевірку доводів правоохоронних органів, оцінивши їх з позиції пропорційності та фактичної обґрунтованості [9; 20]. Тобто практика ЄСПЛ послідовно виходить із того,

що санкціонування обшуку не може обмежуватися формальним підтвердженням процесуальних вимог. Судовий дозвіл має спиратися на перевірені обставини, які є належними й достовірними.

Крім цього, важливо зосередити увагу на наданні дозволу слідчим суддею на проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи. Відповідно до ч. 5 ст. 240 КПК України, якщо слідчий експеримент проводиться у житлі чи іншому володінні особи, він може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді за клопотанням слідчого або прокурора [129]. Потребу в судовому дозволі зумовлено тим, що слідчий експеримент може обмежувати право особи на мирне володіння майном, а також її право на приватне й сімейне життя. Водночас кримінальний процесуальний закон не містить прямої вказівки на те, що слідчий суддя під час розгляду такого клопотання повинен встановити достатність підстав для погодження проведення слідчого експерименту. Проте відсутність такої чіткої вимоги в законі не означає, що клопотання про проведення слідчого експерименту може бути задоволене без достатнього обґрунтування.

Судовий дозвіл на втручання в житло чи інше володіння особи передбачає перевірку обґрунтованості, необхідності та пропорційності таких дій, що є неможливим без оцінки фактичних даних, на які посилається сторона обвинувачення. У цьому контексті слушною є позиція, що слідчий суддя як суб’єкт доказування в кримінальному провадженні не може діяти поза межами загальних правил доказування [73, с. 5]. Обов’язок доведення обставин, які обґрунтовують потребу проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи, покладається на слідчого або прокурора, які звернулися з відповідним клопотанням [161, с. 205]. У такому випадку обов’язок доведення слугує процесуальним обов’язком сторони обвинувачення довести та обґрунтувати власну позицію, надати належні докази, забезпечити їх дослідження та переконливість [130, с. 289]. Інакше кажучи, сторона обвинувачення має підтвердити, що запланований слідчий експеримент є необхідним, доцільним та ефективним засобом встановлення обставин

вчиненого кримінального правопорушення саме у визначеному місці. Водночас слідчий суддя має оцінити: обґрунтованість зв'язку між обставинами кримінального провадження та місцем проведення експерименту; неможливість досягнення мети способами, що меншою мірою обмежують права людини; значення результатів слідчого експерименту для встановлення інших обставин кримінального провадження. Безумовно, така оцінка має здійснюватися з урахуванням критеріїв належності, допустимості та достовірності наданих доказів, а їх сукупності – з позиції достатності для ухвалення процесуального рішення.

З огляду на викладене, вбачається обґрунтованою необхідність належного унормування обов'язку слідчого судді здійснювати оцінку доказів під час розгляду клопотання про проведення обшуку. Зокрема, доцільним видається внесення змін і доповнень до ст. 234 КПК України щодо обов'язку слідчого судді під час розгляду клопотання про обшук встановлювати наявність достатніх даних, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення. Крім того, необхідно нормативно передбачити, що під час розгляду клопотання про проведення обшуку слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції його належності, допустимості та достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Подібні зміни покликані сприяти реалізації принципу верховенства права, підвищити ефективність судового контролю та забезпечити баланс між інтересами досудового кримінального провадження та захистом прав і свобод людини.

Аналізуючи проблемні питання оцінки доказів слідчим суддею під час розгляду клопотання про проведення окремих НСРД, доцільно звернутися до змісту ч. 3 ст. 248 КПК України. Відповідно до цієї норми, прокурор або слідчий у клопотанні зобов'язані довести наявність достатніх підстав вважати, що: по-перше, вчинене кримінальне правопорушення відповідної тяжкості; по-друге, у результаті проведення конкретної НСРД можуть бути отримані

докази, які матимуть суттєве значення для встановлення обставин кримінального правопорушення [129]. З огляду на це, вимоги до клопотання про надання дозволу на проведення НСРД потребують дотримання подібного стандарту доведення «достатніх підстав», як і в разі обшуку. Однак, як і у випадку із проведенням обшуку, кримінальний процесуальний закон не встановлює прямого обов'язку слідчого судді застосовувати критерії оцінки доказів, якими обґрунтовується клопотання, у значенні ст. 94 КПК України. Зокрема, Ю. М. Мирошниченко стверджує, що, приймаючи рішення про достатність підстав для надання дозволу на проведення НСРД, слідчий суддя повинен оцінити всю сукупність наявних у слідчого фактичних даних, пересвідчитися у відсутності суперечностей між ними та іншими матеріалами кримінального провадження, а також у тому, що вони є достатніми для формування ймовірного висновку щодо наявності підстав для втручання. Однак при цьому слідчий суддя не здійснює повноцінної оцінки доказів з позиції їх допустимості та достовірності. Така оцінка, на думку науковця, належить до компетенції суду під час розгляду справи по суті. Слідчий суддя може враховувати питання допустимості поданих доказів виключно тоді, коли їх недопустимість випливає із положень кримінального процесуального закону та є очевидною, без необхідності проведення додаткової перевірки [151, с. 219]. Вбачається, що зазначена позиція ґрунтується на припущенні, що настання можливих негативних наслідків недостовірності доказової бази, викладеної у клопотанні про проведення НСРД, покладаються виключно на сторону обвинувачення. Логіка такого підходу полягає в тому, що у випадку подальшої перевірки судом законності й обґрунтованості наданого дозволу на проведення НСРД, результати таких дій можуть бути визнані як недопустимі докази. Відповідно, це може поставити під сумнів законність дій слідчого, прокурора, а не слідчого судді. Причому саме сторона обвинувачення має довести наявність правових і фактичних підстав, які дають змогу обґрунтовано припустити: сам факт вчинення кримінального правопорушення відповідного

ступеня тяжкості; можливість отримання доказів за підсумками проведення НСРД [150, с. 119, 121].

Однак такий підхід видається дискусійним, оскільки ґрунтується на формальному розмежуванні відповідальності та нівелює гарантійну функцію слідчого судді. Фактично це передбачає, що навіть у разі недостатньої обґрунтованості клопотання основним запобіжником залишатиметься подальший судовий розгляд, під час якого можна визнати недопустимими докази, отримані за результатами НСРД. Водночас ігнорується той факт, що НСРД пов'язані з таємним втручанням у права особи, яке вже відбулося і яке не може бути повністю компенсоване відкладеним на наступну стадію кримінального провадження визнанням доказів недопустимими. Порушення приватності, таємниці спілкування або інших особистих прав має фактичний характер і не усувається визнанням доказів недопустимими в майбутньому. Тобто під час судового розгляду клопотання про проведення НСРД, слідчий суддя повинен не лише розглянути, а й надати якісну оцінку всім тим обставинам, які слідчий або прокурор, відповідно до вимог ст. 248 КПК України, зазначають у ньому й аргументують необхідність проведення НСРД. Також слід оцінити відповідність поданого звернення слідчого або прокурора іншим передбаченим законом вимогам. Отже, внутрішнє переконання слідчого судді щодо зазначених стороною обвинувачення обставин кримінального провадження має бути змістовно відображене в ухвалі з відповідним викладом обґрунтування такої позиції [188, с. 173].

Але на практиці виникає питання щодо реального виконання цих законодавчих вимог. Якщо закріплення критерію достатності не зобов'язує слідчого суддю здійснювати змістовну оцінку доказів, то судовий контроль ризикує перетворитися на процедуру безперешкодного погодження таємного втручання у права особи. Це становить одну з ключових проблем сучасної практики санкціонування НСРД. Зокрема, А. В. Форостяний констатує, що змістовне вивчення й узагальнення вітчизняної судової практики розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення НСРД свідчить

про непоодинокі ситуації, коли наведені в них відомості для підтвердження викладених доводів не відповідають матеріалами кримінального провадження [308, с. 363].

Попри високий ступінь втручання у права людини під час проведення НСРД, сучасні правники здебільшого зосереджують увагу на здійсненні судового контролю за їх виконанням, оминаючи питання вдосконалення нормативного регулювання попереднього судового контролю під час розгляду слідчим суддею відповідного клопотання. Тим часом проблема полягає у тому, що на практиці достатність під час розгляду клопотання про проведення НСРД досі сприймається як достатня кількість формально викладених доводів у клопотанні, які слідчий суддя не оцінює з позиції належності, допустимості та достовірності. Через це оцінка обґрунтованості зводиться до формальної перевірки наявності у клопотанні відомостей про тяжкість злочину та значення отриманих доказів, а не до з'ясування, чи підтверджуються ці доводи належними та достовірними фактичними даними. На цьому також акцентує О. І. Полюхович, зазначаючи: щодо глибини дослідження обставин, які мають переконати слідчого суддю у виправданості застосування НСРД, закон використовує оцінну категорію «наявність достатніх підстав». Це свідчить про певну невідповідність європейським стандартам у межах правової визначеності й чіткості формулювань [188, с. 175]. Зі свого боку Б. І. Бараненко, характеризуючи достатність певних даних як одну із властивостей знань, що слугують підґрунтям рішення слідчого судді про надання дозволу на проведення НСРД, зауважує на нормативній невизначеності цієї категорії. Кримінальний процесуальний закон, використовуючи формулювання «наявність достатніх підстав», не окреслює її змістовного наповнення, не встановлює критеріїв оцінювання достатності та не визначає мінімального обсягу чи якості фактичних даних, необхідних для її підтвердження [39, с. 288–289]. У такий спосіб законодавець залишає вирішення питання про те, які саме відомості є достатніми та чи потрібно оцінити їх у взаємозв'язку з належністю, допустимістю та достовірністю, на

розсуд слідчого судді. З одного боку, це дає можливість враховувати обставини конкретного кримінального провадження, забезпечуючи гнучкість правозастосування, а з іншого – створює простір для безконтрольної реалізації дискреційних повноважень слідчими суддями у вирішенні цих питань, що може призводити до неоднозначності судової практики під час розгляду клопотань про проведення НСРД. Отже, достатність у цьому контексті цілком справедливо набуває характеру оцінної категорії, зміст якої визначається через внутрішнє переконання конкретного слідчого судді. За відсутності чітких законодавчих орієнтирів існує ризик того, що стандарт «достатніх підстав» буде застосовуватися ізольовано від оцінки доказів з позиції належності, допустимості та достовірності. Водночас необхідно зосередити увагу на результатах опитування, під час якого респондентам пропонували оцінити докази з позиції належності, допустимості, достовірності та достатності. Лише 23 % слідчих підтримують необхідність проведення комплексної оцінки доказів; серед адвокатів цей показник становить 84–94 %. Така різниця зумовлена тим, що слідчі орієнтовані на оперативність отримання від слідчого судді дозволу на проведення процесуальних дій або застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Натомість адвокати наполягають на максимальній перевірці обґрунтованості втручання у права особи (Додаток Д, Додаток Е).

З огляду на зазначене, слушними є міркування Д. Б. Сєргєєвої про те, що судовий контроль у сфері судового контролю за наданням дозволу на проведення НСРД є не формальною стадією санкціонування, а головним механізмом забезпечення практичної дієвості принципу верховенства права в кримінальному провадженні [221, с. 389]. На цьому етапі відбувається перевірка меж допустимого втручання держави у сферу приватного життя, що в умовах таємного характеру НСРД набуває особливої важливості. За відсутності ефективного попереднього судового контролю такі заходи можуть трансформуватися із виняткового засобу збирання доказів в інструмент свавільного впливу, що суперечить європейським стандартам захисту прав

людини. Саме тому судовий контроль має гарантувати, щоб застосування НСРД залишалося винятковим, обґрунтованим і контрольованим інструментом збирання доказів. Отже, необхідно забезпечити, щоб кожне рішення про проведення НСРД ґрунтувалося на належно перевірених фактичних даних і відповідало критеріям необхідності та пропорційності. Інакше НСРД стануть простором «процесуальної невидимості», у якому правова процедура формально існує, але фактично втрачає свій гарантійний зміст [221, с. 389]. Забезпечення дієвого судового контролю під час надання дозволу на проведення НСРД шляхом встановлення обов'язку слідчого судді здійснювати оцінку доводів слідчого або прокурора є ключовою умовою досягнення рівноваги між інтересами кримінального провадження та захистом фундаментальних прав і свобод людини.

Також у контексті оцінки доказів слідчим суддею під час вирішення питання про надання дозволу на проведення НСРД доцільно врахувати думку І. С. Казарян, що розгляд слідчим суддею відповідного клопотання є насамперед логічним і розумовим процесом, спрямованим на визначення ролі, значення та переконливості зібраних фактичних даних для ухвалення відповідного процесуального рішення [110, с. 160]. Це відображає інтелектуальну діяльність, у межах якої слідчий суддя співвідносить наведені обставини із критеріями необхідності, пропорційності та достатності втручання у права особи, а не лише порівнює текст клопотання з вимогами закону. Причому дослідження й оцінка доказів слідчим суддею перебувають у тісному взаємозв'язку. З'ясування їх достовірності, належності, допустимості та достатності відбувається у процесі складної розумової діяльності, що передбачає аналіз змісту доказів, їх зіставлення між собою, перевірку логічної узгодженості та відповідності обставинам кримінального провадження. Провести чітку межу між дослідженням та оцінкою в межах цієї діяльності надзвичайно складно, оскільки обидва процеси фактично є взаємодоповнювальними стадіями єдиної пізнавальної діяльності. Водночас, як зауважує Ю. М. Чорноус, певна відмінність між цими різновидами

діяльності все ж існує. Дослідження доказів передбачає ознайомлення з їх змістом, перевірку джерела походження, аналіз фактичних даних як через практичне вивчення матеріалів, документів, протоколів, так і через розумові операції. Оцінка переважно є результатом інтелектуальної діяльності шляхом логічного узагальнення встановлених фактів, з'ясування їх значення для справи та формування внутрішнього переконання щодо достатності підстав для втручання [318, с. 20]. З огляду на це, слідчий суддя не може обмежитися поверхневим ознайомленням із доводами клопотання та обмежитися формальним зіставленням змісту клопотання з вимогами закону. Він повинен здійснити розумовий аналіз того, чи утворюють надані матеріали таку сукупність, яка обґрунтовує необхідність і пропорційність таємного втручання у права особи.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що чинна редакція ст. 48 КПК України не забезпечує належного рівня правової визначеності щодо змісту й обсягу оцінки доказів, яку має здійснювати слідчий суддя, надаючи дозвіл на проведення НСРД. Використання законодавцем оцінної категорії «достатніх підстав» без її нормативного розкриття залишає вирішення питання про глибину перевірки доводів сторони обвинувачення на розсуд конкретного слідчого судді, що призводить до неоднакової практики правозастосування. З огляду на підвищений ступінь втручання у права людини, характерний для НСРД, удосконалення нормативного регулювання розгляду клопотання про надання дозволу на їх проведення є об'єктивно необхідним. У зв'язку з цим доцільним є внесення змін і доповнень до ст. 248 КПК України з метою чіткого визначення обов'язків слідчого судді під час розгляду клопотання про дозвіл на проведення НСРД. Зокрема, доцільно передбачити, що слідчий суддя під час вирішення питання про надання дозволу на проведення НСРД повинен встановити наявність достатніх фактичних даних, які свідчать про вчинення кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості. Крім того, важливо унормувати обов'язок слідчого судді дослідити всі обставини кримінального провадження, наведені у клопотанні, та, керуючись законом,

оцінити кожний доказ з позиції його належності, допустимості та достовірності, а їх сукупність – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення. Запровадження таких змін сприятиме посиленню ефективності функції судового контролю, підвищить рівень обґрунтованості судових рішень і забезпечить належне дотримання принципу пропорційності втручання у права людини.

Згідно з п. 1 ч. 5 ст. 234 КПК України, прокурор або слідчий під час розгляду слідчим суддею клопотання про проведення обшуку мають довести факт вчинення кримінального правопорушення, а також, згідно з ч. 3 ст. 234 КПК України, надати підтверджувальні оригінали або копії документів та інших матеріалів.

Тотожний припис міститься й у п. 1 ч. 3 ст. 248 КПК України, відповідно до якого прокурор або слідчий під час розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії мають довести факт вчинення кримінального правопорушення.

Попри ці обов'язкові приписи, слідчі судді під час розгляду відповідних клопотань не оцінюють докази з позиції належності, допустимості й достатності, не досліджують їх, не встановлюють фактичні обставини справи та в результаті фактично виносять необґрунтовані кримінальні процесуальні рішення.

З огляду на це, пропонуємо ст. 234 КПК України доповнити частиною 5 (1) такого змісту:

«*Під час розгляду клопотання про обшук слідчий суддя має встановити, що було вчинено кримінальне правопорушення.*

При цьому слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення».

Статтю 248 КПК України пропонуємо доповнити частиною 3 (1), виклавши її в такій редакції:

«Під час розгляду клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий суддя має встановити, що було вчинено кримінальне правопорушення відповідного ступеня тяжкості.

При цьому слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для ухвалення відповідного процесуального рішення».

Висновки до розділу 3

1. Більшість зловживань у сфері кримінального переслідування вчиняється через безпідставне застосування та ініціювання заходів забезпечення кримінального провадження. На практиці зустрічаються випадки, коли за надуманими підставами вилучається майно фізичних і юридичних осіб, на нього накладаються незаконні арешти, у товариств вилучаються фінансово-господарські документи, щодо громадян застосовуються запобіжні заходи без передбачених для цього підстав.

2. Встановлення обов'язку щодо доведення наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості не виконує роль запобіжника щодо необґрунтованого ініціювання й застосування заходів забезпечення кримінального провадження, унаслідок чого порушуються права та свободи людини на стадії досудового розслідування.

3. Всупереч вимогам приписів кримінального процесуального закону слідчі судді не здійснюють належний судовий контроль під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Більшість слідчих суддів дотримуються позиції, що питання належності та допустимості доказів не належать до компетенції слідчого судді та мають вирішуватися на стадії судового розгляду. Замість встановлення фактичних обставин кримінального провадження й оцінки доказів слідчі судді обмежуються поверхневим встановленням причетності особи до кримінального правопорушення.

4. У змісті кримінального процесуального закону слід передбачити окремий обов'язок слідчого судді щодо скасування письмового повідомлення про підозру у випадку встановлення порушення процесуального порядку вручення підозри або констатації необґрунтованості підозри в результаті дослідження всіх обставин кримінального провадження й оцінки кожного доказу з позиції вимог належності, допустимості, достовірності та достатності.

5. Попри регламентацію в п. 1 ч. 5 ст. 234 КПК України та п. 1 ч. 3 ст. 248 КПК України процесуальних обов'язків сторони обвинувачення щодо доведення факту вчинення кримінального правопорушення, слідчі судді під час розгляду відповідних клопотань (про проведення обшуку, негласної слідчої (розшукової) дії) не оцінюють докази з позиції належності, допустимості й достатності. Недослідження цих матеріалів і невстановлення фактичних обставин справи провадження призводить до постановлення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень.

ВИСНОВКИ

1. Необхідність обґрунтування кримінальних процесуальних рішень слідчих суддів у теорії не піддається сумніву, проте на практиці в переважній більшості випадків останні не здійснюють дослідження й оцінку доказів, посилаючись на відсутність відповідних повноважень. У цьому, на нашу думку, полягає основна причина необґрунтованості кримінальних процесуальних рішень в порядку судового контролю.

2. Обґрунтованість як вимога до судового рішення в кримінальному процесі виявляється в таких трьох аспектах, як:

– повне та всебічне з'ясування обставин справи через дослідження й оцінку доказів;

– доведеність цих обставин доказами, дослідженими в судовому засіданні;

– досліджені в судовому засіданні докази мають бути оцінені з позиції належності, допустимості, достовірності, а також бути достатніми для того, щоб зробити необхідні висновки у справі.

Вимога про обґрунтованість судових рішень, викладена в ч. 3 ст. 370 КПК, поширюється на кримінальні процесуальні рішення слідчих суддів, які вони ухвалюють у порядку судового контролю.

3. Від обґрунтованості судового рішення залежить якість судових рішень, ефективність судової системи й авторитет держави. Обґрунтованість судового рішення є передумовою законності та справедливості кримінального процесу, оскільки вона гарантує дотримання прав і свобод учасників кримінального провадження, слугує меті встановлення об'єктивної істини в кримінальному судочинстві, а також є запобіжником від суддівського свавілля, складовою права на справедливий судовий розгляд і забезпечує справедливість «відплатного» покарання.

4. Фактичні обставини кримінального провадження можуть бути встановлені виключно через дослідження доказів та їх оцінку на предмет

належності, допустимості, достовірності і достатності. Унаслідок відмови слідчих суддів від дослідження та оцінки доказів фактичні обставини та обставини локального предмета доказування залишаються невстановленими. Як наслідок у порядку судового контролю ухвалюються ізольовані від фактів справи необґрунтовані кримінальні процесуальні рішення.

5. Без дослідження та оцінки доказів слідчими суддями судовий контроль за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальних провадженнях фактично не здійснюється та перетворюється на формальність. Під час винесення слідчими суддями кримінально процесуальних рішень без встановлення фактичних обставин справи обґрунтованість не виконує роль запобіжника суддівському свавіллю й «голому розсуду». Ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень у порядку судового контролю є істотним порушенням права учасників кримінального провадження на справедливий суд.

6. На різних стадіях кримінального провадження існують різні стандарти і локальні предмети доказування. Застосування менш вибагливого стандарту доказування («обґрунтована підозра») не зменшує вимоги до ступеня обґрунтування процесуального рішення, а лише тільки зменшує коло фактичних обставин локального предмета доказування, які підлягають встановленню. Фактичні обставини, що входять в локальний предмет доказування, завжди мають бути встановлені через дослідження доказів та їх оцінку на предмет належності, допустимості, достовірності і достатності. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» не можна тлумачити як такий, що звільняє слідчих суддів від обов’язку повноцінно оцінювати й досліджувати докази з позиції належності, допустимості, достовірності та достатності.

7. В судовій практиці існує помилкова позиція, згідно якої для встановлення обґрунтованості підозри здійснюється так звана «розумна оцінка доказів» як попередня та не остаточна. Такий підхід спростовується тим, що

закон не передбачає попередніх рішень і кожне ухвалене кримінальне процесуальне рішення є остаточним на момент його ухвалення.

Термін «розумна оцінка доказів», який широко використовується в практиці слідчих суддів, не визначений ні в законодавстві України, ні в практиці ЄСПЛ, ні в науковій сфері, тому він не може замінювати оцінку доказів на етапі судового контролю. Без такої оцінки не можуть бути встановлені фактичні обставини, що входять до локального предмета доказування на цьому етапі провадження. Внутрішнє переконання слідчого судді (як результат оцінки доказів) не може бути сформоване без оцінки доказів. Саме тому оцінка доказів з позиції належності, допустимості, достовірності й достатності обов'язково має передувати ухваленню будь-якого рішення слідчого судді в порядку судового контролю.

8. Внутрішнє переконання, як і сумнів, спирається передусім на факти об'єктивної дійсності. Без достовірного знання про фактичні обставини справи неможливо сформувати внутрішнє переконання слідчого судді щодо змісту кримінального процесуального рішення. За таких умов він може виносити свавільне та випадкове кримінальне процесуальне рішення.

9. На теренах Європи значну увагу приділяють питанню щодо мотивування рішень суддів, зокрема тих, які здійснюють функцію судового контролю під час досудового розслідування. Мотивування слідчим суддею процесуального рішення є невід'ємним стандартом ухвалення законного й обґрунтованого рішення, що дає можливість переконати об'єктивного спостерігача в справедливості дій державних інституцій стосовно особи, щодо якої здійснюється кримінальне провадження.

10. Встановлення обов'язку доведення наявності обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості на практиці не виконує роль запобіжника щодо необґрунтованого ініціювання та застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Як наслідок, це призводить до порушення права і свобод людини на стадії досудового розслідування.

11. Всупереч вимогам приписів кримінального процесуального закону в переважній більшості випадків слідчі судді не здійснюють належний судовий контроль під час вирішення питання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. Більшість слідчих суддів дотримуються позиції, що питання належності та допустимості доказів не належать до компетенції слідчого судді та мають вирішуватися на стадії судового розгляду. Замість встановлення фактичних обставин кримінального провадження й оцінки доказів слідчі судді обмежуються поверхневим встановленням причетності особи до кримінального правопорушення. Тому, на нашу думку, такий обов'язок має бути передбачений у 3 (і) ст. 132 КПК України.

12. Слідчі судді зазвичай відмовляють у задоволенні скарг на повідомлення про підозру з мотивів необґрунтованості, не досліджуючи і не оцінюючи докази. Такі ухвали слідчих суддів, на нашу думку, не є справедливими й законними, оскільки вони не відповідають такому критерію, як обґрунтованість. У змісті кримінального процесуального закону слід передбачити окремий обов'язок слідчого судді щодо скасування письмового повідомлення про підозру у випадку констатації необґрунтованості підозри в результаті дослідження всіх обставин кримінального провадження й оцінки кожного доказу з позиції вимог належності, допустимості, достовірності та достатності.

13. Попри регламентацію в п. 1 ч. 5 ст. 234 КПК України та п. 1 ч. 3 ст. 248 КПК України процесуальних обов'язків сторони обвинувачення щодо доведення факту вчинення кримінальне правопорушення, слідчі судді під час розгляду відповідних клопотань (про проведення обшуку, негласної слідчої (розшукової) дії) часто не оцінюють докази з позиції їхньої належності, допустимості й достатності. Оскільки недослідження цих матеріалів і невстановлення фактичних обставин справи призводить до постановлення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень, на нашу думку, такий обов'язок має бути чітко передбачений у кримінально процесуальному законі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bohm R. M., Keith N. H. Introduction to criminal justice. McGraw-Hill, 1997. 527 p.

2. Bohm Robert M., Keith N. Haley. Introduction to criminal justice. 7 ed. Quad Graphics Digital-Dubuque. McGraw-Hill Companies, Inc., 2012. 527 p.

3. Case of Aleksandr Makarov v. Russia (Application No. 15217/07) : Judgment of the European Court of Human Rights of 12 March 2009. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-91758%22]}

4. Case of Boldea v. Romania (Application No. 19997/02) : Judgment of the European Court of Human Rights of 15 February 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-117316%22]}

5. Case of Brogan and others v. the United Kingdom (Application No. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85) : Judgment of the European Court of Human Rights of 29 November 1988. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57450%22]}

6. Case of Buck v. Germany (Application No. 41604/98) : Judgment of the European Court of Human Rights of 28 April 2005. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68920%22]}

7. Case of Buzadji v. the Republic of Moldova (Application No. 23755/07) : Judgment of the European Court of Human Rights of 20 January 2019. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-164928%22]}

8. Case of Cebotari v. Moldova (Application No. 35615/06) : Judgment of the European Court of Human Rights of 13 November 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":["001-83247"]}

9. Case of Chapel v. the United Kingdom (Application No. 10461/83) : Judgment of the European Court of Human Rights of 30 March 1989. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57459%22]}

10. Case of Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom (Application No. 12244/86; 12245/86; 12383/86) : Judgment of the European Court of Human

Rights of 30 August 1990. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57721%22]}

11. Case of Hadjianastassiou v. Greece (Application No. 12945/87) : Judgment of the European Court of Human Rights of 16 December 1992. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57779%22]}

12. Case of Hirvisaari v. Finland (Application No. 49684/99) : Judgment of the European Court of Human Rights of 27 September 2001. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59682

13. Case of K.-F. v. Germany (Application No. 144/1996/765/962) : Judgment of the European Court of Human Rights of 27 November 1997. URL: https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-58119%22]}

14. Case of Kozinets v. Ukraine (Application No. 75520/01) : Judgment of the European Court of Human Rights of 6 December 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-83811%22]}

15. Case of Liblik and others v. Estonia (Application No. 173/15) : Judgment of the European Court of Human Rights of 28 May 2019. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-193251

16. Case of Makarenko v. Ukraine (Application No. 30/04/2018) : Judgment of the European Court of Human Rights of 30 January 2018 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-180496%22]}

17. Case of Mamedova v. Russia (Application No. 7064/05) : Judgment of the European Court of Human Rights of 1 June 2006. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-75646%22]}

18. Case of Murray v. the United Kingdom (Application No. 14310/88) : Judgment of the European Court of Human Rights of 28 October 1994. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57895%22]}

19. Case of Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine (Application No. 42310/04) : Judgment of the European Court of Human Rights of 21 April 2011. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{"itemid":["001-204031"]}

20. Case of Posevini v. Bulgaria (Application No. 63638/14) : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 January 2017. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-170371%22]}

21. Case of Ribitsch v. Austria (Application No. 18896/91) : Judgment of the European Court of Human Rights of 4 December 1995. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57964%22]}

22. Case of Smirnov v. Russia (Application No. 71362/01) : Judgment of the European Court of Human Rights of 7 July 2007. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-80953%22]}

23. Code of Criminal Procedure of Republic of Lithuania : approved by Law of 14 March 2002 No. IX-785. URL: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/b3b97b11f31a11edb649a2a873fdbdfd/

24. Code of Criminal Procedure of Slovak Republic : approved by Act. Coll. of 24 May 2005 No. 301~2005. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/svk/2005/code_of_criminal_procedure_html/Code_of_Criminal_Procedure_of_Slovakia_English.pdf

25. Criminal Procedure Code of the Swiss Confederation of 5 October 2007 (Status as of 1 July 2024). URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/2010/267/en

26. Criminal Procedure Law of Latvia : adopted by the Saeima on 21 April 2005 and proclaimed by the President on 11 May 2005 (Text consolidated by Valsts valodas centrs (State Language Centre) with amending laws). URL: https://sherloc.unodc.org/cld/uploads/res/document/criminal-procedure-law_html/Latvia_Criminal_Procedure_Law_2005_As_Amended_2013.pdf

27. Ferdico John N., Fradella H. F., Totten C. D. Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional, Tenth edition. Printed in Canada. Wadsworth : Cengage Learning, 2009. 842 p.

28. Pardo M. S. What makes evidence sufficient? *Arizona law review.* 2023. Vol. 65. P. 431–478.

29. Thaman S. S. The Exclusionary Rule. K. B. Brown, D. V. Snyder (Eds.). *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law.* Springer Science + Business Media, 2012. P. 657–704.

30. Агеева Г.Н. Советсткий уголовный процесс : лекции. М., 1960. Вып. 6: Судебное рассмотрение в советском уголовном процесе. 87 с.

31. Аленін Ю. П. Локальний предмет доказування в кримінальному процесі. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 222–228.

32. Алієва О. М. Загальний аналіз інституту повідомлення про підозру. *Четверті юридичні читання :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 95-річчю з дня народж. д-ра юрид. наук, проф. Стрельцова Л. М. (1918–1979) (Одеса, 25 жовт. 2013 р.). Одеса : Астропринт, 2013. С. 7–12.

33. Анастасія С. Ч. Необґрунтованість підозри як підстава для оскарження. *Нове українське право.* 2025. Вип. 2. С. 148–152. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.19

34. Андрух В. В. Оскарження у досудовому кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2025. 250 с.

35. Антонюк О. І. «Трискладовий тест» для оцінки правомірності втручання у право власності. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право».* 2019. Вип. 2 (42). С. 80–85.

36. Бажанов М. І. Законність і обґрунтованість основних судових актів в радянському кримінальному судочинстві : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1967. 474 с.

37. Бажанов М. І. Законність і обґрунтованість основних судових актів в радянському кримінальному судочинстві : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1967. 34 с.

38. Балац Р. М. Стандартизація доказування слідчим суддею при реалізації ним повноважень з розгляду клопотань про надання дозволу на

проведення процесуальних дій. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (101). С. 201–212.

39. Бараненко Б. І. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : навч.-практ. посіб. / [Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусєва та ін.]. Луганськ : РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 416 с.

40. Барган С. С. Негласні процесуальні засоби пізнавальної діяльності слідчого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 80. Ч. 3. С. 14–18. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.3.2

41. Барган С. С. Проблеми нормативного регулювання процесуальних засобів пізнавальної діяльності слідчого. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 560–565. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.98

42. Барган С. С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2024. 258 с.

43. Белкин Р. С. Собирание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. М., 1966. 295 с.

44. Беспалько І. Л. Реалізація пропорційності при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2020. № 2. С. 119–124. DOI: https://doi.org/10.15421/392057

45. Бєлоусов Ю. Аналітичний звіт «Роль слідчого судді у кримінальному провадженні» за результатами дослідження 2019–2020 років / [Ю. Бєлоусов, В. Венгер, А. Орлеан та ін.]. Київ, 2020. 252 с.

46. Бєсєда Г. В. Судове контрольне провадження у досудовому розслідуванні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2022. 251 с.

47. Бєсєда Г. В. Характеристика пізнавальних дій в судовому контрольному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного*

університету. Серія «Право». 2021. Вип. 63. С. 245–250. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.43

48. Бзова Л. Г. Обґрунтованість судового рішення у кримінальному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 238–240. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/59

49. Бобечко Н. Р. Справедливість як цінність кримінального провадження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2017. № 1 (15). С. 1–19. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17bnrtkp.pdf

50. Бойко О. В. Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 270 с.

51. Бринцев В. Д. Досудове слідство: судовий слідчий чи «следственный судья»? *Право України*. 1997. № 7. С. 7–9.

52. Ванджурак Р. В. Гносеологічний аспект розсуду суб'єктів правозастосування (питання істини у правозастосуванні). *Юридичний вісник.* 2024. № 6. С. 46–59. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2024.6

53. Вапнярчук В. В. Стандарт кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 1. С. 100–112.

54. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.

55. Велика Хартія суддів (Основні принципи) прийняті в ході 11-го пленарного засідання КРЄС (Страсбург, 17–19 листоп. 2010 р.). URL: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a570chttps://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf

56. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад.: В. М. Білоножко та ін.]. Київ : Дніпро, 2009. 1332 с.

57. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.

58. Великий тлумачний словник сучасної української мови: близько 250 000 слів / уклад. та голов. ред. О. Єрошенко. Донецьк : Глорія Трейд, 2012. 864 с.

59. Викторский С. И. Русский уголовный процесс : изд. 2-е, испр. и доп. М. : Изд. А. А. Карцева, 1912. 426 с.

60. Висновок № 11 (2008) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf

61. Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/no18_of_pereklad.pdf

62. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи про правосуддя та суспільство. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_7_2005_2005_11_25.pdf

63. Висновок № 8 (2006) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Роль суддів у захисті верховенства права та прав людини в контексті тероризму». URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/r_8_2006_2006_11_10.pdf

64. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве. М. : Юрид. из-во НКЮ СССР, 1950. 308 с.

65. Владіміров Л. Є. Суд присяжних. Харків : Унів. тип., 1873. 257 с.

66. Волошина В. К. Принцип вільної оцінки доказів та його роль у доказуванні. *Актуальні проблеми держави та права*. 2013. № 69. С. 331–336.

67. Вышинский А. Я. Еще раз о социалистическом правосознании. *Рабочий суд.* 1925. № 1/2. С. 187–196.

68. Вышинский А. Я. Проблемы оценки доказательств в советском уголовном процессе. *Советская юстиция*. М., 1936. С. 5–10.

69. Галаган В. І., Канфуі І. В. Взаємодія слідчого, прокурора та слідчого судді під час вирішення питання проведення обшуку за КПК України. *Криміналістика і судова експертиза*. 2015. № 60. С. 161–171.

70. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає доказуванню у кримінальному провадженні : монографія. Київ, 2017. 197 с.

71. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 462 с.

72. Глинська Н. В., Клепка Д. І. Оскарження повідомлення про підозру під час досудового розслідування. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 4. С. 17–32. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/17-32

73. Гловюк І. В. Слідчий суддя у кримінально-процесуальному доказуванні. *Часопис Академії адвокатури України.* 2013. № 3. С. 1–6.

74. Гловюк І. В., Степаненко А. С. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у кримінальному провадженні. *Правова позиція.* 2018. № 1 (20). С. 13–20.

75. Гловюк І., Жовтан Ю., Пономаренко Д. Перевірка слідчим суддею обґрунтованості підозри як засіб протидії необґрунтованому кримінальному переслідуванню. *Національна Асоціація Адвокатів України.* URL: https://unba.org.ua/publications/5251-perevirka-slidchim-suddeyu-obuntovanosti-pidozri-yak-zasib-protidii-neobuntovanomu-kriminal-nomu-peresliduvannyu.html

76. Гловюк І., Жовтан Ю., Пономаренко Д. Перевірка слідчим суддею обґрунтованості підозри як засіб протидії необґрунтованому кримінальному переслідуванню. *Бюлетень комітету з кримінального права та процесу НААУ за І півріччя 2020 року.* 2020. Вип. 1. С. 46–50.

77. Гмирко В. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація : монографія. Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2010. 314 с.

78. Голунский С. А. Проверка и оценка доказательств. *Советская юстиция.* 1936. С. 7–9.

79. Гродзинский М. М. Учение о доказательствах и его эволюция. Харьков : Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1925. 21 с.

80. Гродзинский М. М. Кассационное и надзорное производство в советским уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1953. 229 с.

81. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.-практ. посіб. Київ : КНТ ; Фурса С. Я., 2006. 272 с.

82. Грошовий Ю. М. Правові властивості вироку – акту соціалістичного правосуддя. Харків : УкрЮА, 1994. 48 с.

83. Гуртієва Л. М. Засоби збирання та перевірки доказів судом на стадії підготовчого провадження у кримінальному процесі України. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2015. № 4. С. 306–314.

84. Гуртієва Л. М. Окремі позиції Європейського суду з прав людини щодо обґрунтованості та вмотивованості судових рішень у кримінальному судочинстві. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.). Одеса : Гельветика, 2018. С. 282–286.

85. Гуртієва Л. М., Лукашкіна Т. В. До питання про загальні умови прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні України. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 26 квіт. 2024 р.). Одеса : Фенікс, 2024. С. 427–429.

86. Гуткин И. М., Билозеров Ю. Н., Мариупольський Л. А. Советсткий уголовный процесс / ред. И. Д. Перлова. М. : Держюриздат, 1962. 320 с.

87. Дєєв М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 218 с.

88. Додін Є. В. Доказування і докази в правозастосовній діяльності органів радянського державного управління. Київ : Вища шк., 1976. 283 с.

89. Докази і доказування у кримінальному процесі : наук.- практ. посіб. / Ю. М. Грошевий, С. М. Стахівський. 2-ге вид., стереот. Київ : КНТ, 2007. 270 с.

90. Докази та доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / [Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.]. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.

91. Дорохов В. Я., Николаев В. С. Обоснованность приговора в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1959. 236 с.

92. Доценко О. М. Оскарження письмових повідомлень про підозру: проблемні питання та перспектива. *Вісник прокуратури*. 2018. № 2. С. 50–53.

93. Дроздов О. М., Глинська Н. В. Невідкладний обшук: у пошуках балансу між ефективністю та дотриманням прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 612–624.

94. Жогин Н. В. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая. М. : Юрид. лит., 1973. 736 с.

95. Жупанова О. О. Проблемні питання процесуальної регламентації дій слідчого судді при розгляді клопотань слідчого, прокурора щодо дозволу на проведення обшуку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2018. № 4. С. 93–102.

96. Заблоцкий В. Г. Обоснованность приговора в советском уголовном процессе: автореф. дис. … канд. юрид. наук : спец. Іркутск, 1971. 25 с.

97. Завальнюк І. В. Законність та обґрунтованість судового рішення як гарантія реалізації засад справедливості судового розгляду. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки».* 2021. № 10. С. 62–71. DOI: https://doi.org/10.36477/2616-7611-2021-10-09

98. Завтур В. А. Особливості доказування при розгляді та вирішенні слідчим суддею та судом клопотань про застосування заходів забезпечення

кримінального провадження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2017. 251 с.

99. Сборник действующих постановлений Пленума Верховного суда СССР 1924–1951 гг. М. : Госюриздат, 1952. 268 с.

100. Збірник постанов та розпоряджень робітниче-селянського уряду України / Рада Народних Комісарів УРСР. Харків : Книгоспілки, 1922. Ч. 1. 1147 с.

101. Збірник узаконень та розпоряджень робітниче-селянського уряду України за 1927 рік / Народний комісаріат юстиції. Харків : Укрголовліт, 1927. Ч. 1. 820 с.

102. Зейкан Я. П. Обережніше із запобіжним заходом. *Закон і Бізнес*. 2016. Вип. 3 (1249). URL: https://unba.org.ua/publications/1088-oberezhnishe-iz-zapobizhnim-zahodom.html

103. Зеленецький В. С., Глинська Н. В. Теорія і практика обґрунтування рішень в кримінальному процесі України : монографія. Харків : Страйд, 2006. 327 с.

104. Зінченко В. М. Взаємозв’язок достатності доказів і стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право».* 2019. № 7 (19). С. 130–136. DOI: 10.33098/2078-6670.2019.7.19

105. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский ; отв. ред. Г. И. Чангули. Киев : Наук. думка, 1984. 182 с.

106. Іващенко О. В. Інформування учасників кримінального провадження : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2013. 20 с.

107. Ізотенко К. Т. Теоретико-правове забезпечення захисту прав і свобод людини під час проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 14. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17003831

108. Ільєва Т. Г. Надання слідчим суддею дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи. *Європейські перспективи*. 2013. № 7. С. 105–109.

109. Іщенко В. М. Перспективи формування стандартів доказування у сучасному кримінальному процесі України. *Форум права*. 2009. № 3. С. 302–307.

110. Казарян І. С. Деякі психологічні аспекти прийняття рішення слідчим суддею під час розгляду клопотання про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 2. С. 157–164. DOI: https://doi.org/10.32850/sulj.2023.2.26

111. Каліновська А. Оцінка доказів у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 11. С. 323–328. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.11.55

112. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 238–242.

113. Капліна О. Кримінальне процесуальне доказування та його суб'єкти. *Право України*. 2014. № 10. С. 136–147.

114. Капліна О. Підозра у кримінальному провадженні про підозру судді. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 239–240.

115. Климчук М. П. Обґрунтованість кримінально-процесуальних рішень як елемент засади законності. *Часопис Академії адвокатури України.* 2015. Т. 8. № 2 (27). С 55–60.

116. Кобликов А. С. Судебный приговор. М. : Юрид. лит., 1966. 133 с.

117. Кокош Р. Обґрунтованість підозри: критерії і їх тлумачення на практиці. *Юридична газета*. 2020. № 20 (726). URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/obruntovanist-pidozri-kriteriyi-i-yih-tlumachennya-na-praktici.html

118. Комарницька О. Б. Клопотання на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи: сучасний стан та перспективи. *Судова апеляція.* 2014. № 3. С. 46–55.

119. Комаров В. В. Курс цивільного процесу : підручник / [В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін.] ; за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 1352 с.

120. Комiссарчук Ю. А., Сорока С. О. Поняття, зміст і способи перевірки доказів у кримінально-процесуальному доказуванні. *Митна справа*. 2012. № 2 (80). Ч. 2. Кн. 2. С. 232–237.

121. Компанець Є. М. Міжнародні стандарти доказування на стадії досудового розслідування порушення прав інтелектуальної власності. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України.* 2020. № 24. С. 128–145.

122. Консультативна рада європейських суддів. Висновок № 20 (2017). Страсбург : КРЄС, 2017. С. 828–844. URL: https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-20-2017-ukr/1680a54ba1

123. Кони А. Ф. Устав уголовного судопроизводства: систематический комментарий / под общ. ред. М. Н. Гернета. М. : Изд. М. М. Зива, 1916. Вып. 5. 1594 с. URL: http://jurytrial.ru/media/files/library/file602.pdf

124. Коровайко О. Розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження: проблемні питання, що виникають у практиці слідчих суддів. *Слово національної школи суддів України.* 2013. № 1 (2). С. 21–31.

125. Котубей І. І. Обґрунтованість вироку суду першої інстанції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2014. Вип. 27. Т. 3. С. 112–115.

126. Котубей І. І. Про активність суду під час дослідження доказів у кримінальному провадженні. *Молодий вчений*. 2014. № 7 (10). С. 146–149.

127. Крет Г. Р. Оцінка доказів у структурі кримінального процесуального доказування. *Supremaţia Dreptului*. 2018. № 2. С. 113–118.

128. Крет Г. Р. Сфера застосування і зміст стандартів доказування «обґрунтована підозра», «розумні підстави вважати» та «ймовірна причина» у кримінальному процесі країн англосаксонської правової системи». *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія «Право»*. 2019. Вип. 7 (19). С. 145–152.

129. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print#n2001

130. Кримінально-процесуальне право України : підручник / за заг. ред. Ю. П. Аленіна. Харків : Одіссей, 2009. 816 с.

131. Крушинський С. А. Пізнання та доказування у кримінально-процесуальній доктрині. *Eurasian Academic Research Journal.* 2016. № 4 (04). С. 130–135.

132. Кузубова Т. О. Правові засади інституту тимчасового доступу до речей і документів у кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2019. 16 с.

133. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А. Л. Бойкова, И. И. Карпеца. М. : Юрид. лит., 1989. 640 с.

134. Куцова Е. Ф. Советская кассация как гарантия законности правосудия. М. : Госиздат, 1957. 227 с.

135. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. М. : Юрид. лит., 1986. 160 с.

136. Леон Я. О. Судовий контроль за обмеженням прав та свобод особи під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження на досудовому розслідуванні. *Вісник Херсонського державного університету.* 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 133–137.

137. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник. Київ : Істина, 2014. 432 с.

138. Лоскутов Т. О. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею та судом. *Вісник Луганського державного*

університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2020. Вип. 4 (92). С. 349–352. DOI: 10.33766/2524-0323.92.349-352

139. Лоскутов Т. О. Правова регламентація тримання під вартою в умовах воєнного стану. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2022. Вип. 2. С. 126–135. DOI: https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.126-135

140. Лоскутов Т. О. Загальні питання правового регулювання особливого порядку кримінального провадження, обумовленого правовим режимом воєнного стану. *Українська поліцеїстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 1 (3). С. 40–48. DOI: https://doi.org/10.32366/2709-9261-2022-3-1-40-48

141. Лоскутов Т. О. Правове регулювання засади розумності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Київський часопис права.* 2023. № 1. С. 350–355. DOI: https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.54

142. Лоскутов Т. О. Предмет правового регулювання у кримінальному процесі : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 445 с.

143. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М. : Юрид. лит., 1973. 216 с.

144. Лупинская П. А. Решения в уголовном производстве. Их виды, содержание и форма. М. : Юрид. лит., 1976. 166 с.

145. Ляш А. О. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України. *Адвокат*. 2013. № 3 (150). С. 11–14.

146. Макаров М. А. Межі оскарження слідчому судді рішень, дій чи бездіяльності слідчого та прокурора. *Юридична наука.* 2015. № 6. С. 138–143.

147. Малярчук Т. В. Понятійний апарат кримінально-процесуального права України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 19 с.

148. Манаев Ю. В. Законность и обоснованность процессуальных решений следователя. Волгоград : Изд-во ВСШ МВД СССР, 1977. 86 с.

149. Мирошниченко Т. М. Окремі аспекти правового регулювання оцінки доказів у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Т. 2. Вип. 29. С. 181–185.

150. Мирошниченко Ю. М. Негласні слідчі (розшукові) дії: підстави проведення. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 117–121.

151. Мирошниченко Ю. М. Фактичні підстави негласних слідчих (розшукових) дій: проблема достатності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). С. 217–220.

152. Михайленко В. В. Проблемні аспекти оцінки доказів слідчим суддею у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 3. С. 225–230.

153. Михеенко М. М. Гносеологическая и юридическая сущность уголовно-процессуального доказывания. *Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори.* Київ : Юрінком Інтер, 1999. С. 100–108.

154. Михеєнко М. М. Доказування в радянському кримінальному провадженні. Київ : Вища шк., 1984. 134 с.

155. Михеєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.

156. Місечко М. М. Проблематика оцінки слідчим суддею доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 59–65. DOI: https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.10

157. Місечко М. Проблематика оцінки слідчим суддею доказів при розгляді клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Traektoriâ Nauki=Path of Science.* 2022. Vol. 8. № 12. С. 2015–2024.

158. Міхеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. 2-ге вид. Київ : Либідь, 1999. 534 с.

159. Міщенко С. М. Слідчий суддя як суб’єкт реалізації судового контролю під час здійснення досудового розслідування: окремі аспекти. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 6 (9). С. 88–96.

160. Могила В. С. Проблемні аспекти доказування необхідності проведення обшуку (за перспективним кримінальним процесуальним законодавством). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 213–217.

161. Могила В. С. Судовий дозвіл на проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2019. Вип. 54. С. 202–207.

162. Москвич Л. М. Ефективність судової системи: концептуальний аналіз : монографія. Харків : ФІНН, 2011. 384 с.

163. Мотовиловкер Я. О. Некоторые вопросы теории советского уголовного процесса в свете нового уголовно-процессуального законодательства. Кемерово, 1962. 295 с.

164. Моторигіна М. Г. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 272 с.

165. Мухин И. И. Объективная истина и некоторые вопросы оценки судебных доказательств при осуществлении правосудия. Ленинград : Ленингр. ун-т, 1971. 184 с.

166. Нагнибіда В. Теоретичні засади правозастосування: поняття, ознаки, види. *Університетські наукові записки.* 2019. Т. 18. № 3 (71). С. 33–42.

167. Ніколенко Л. М. Доказування в господарському судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2004. 17 с.

168. Новгородська Д. Д., Павлюх О. А. Стандарти доказування в кримінальному провадженні: міжнародні аспекти. *Актуальні проблеми кримінального права і процесу та шляхи їх вирішення :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 12 груд. 2024 р.). Ірпінь, 2024. С. 182–185.

169. Нор В. Т. Істина у кримінальному судочинстві: ідея, догма права, реалізація. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2010. № 2. С. 1–14. URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2010/n2/10nvtdpr.pdf

170. Нор В. Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів : Вища шк., 1978. 110 с.

171. Нор В. Т., Шевчук М. І. Обґрунтована підозра як підстава для обрання запобіжного заходу та продовження його строків: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Право і суспільство.* 2019. № 6. Ч. 2. С. 173–178. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-6-2-28

172. Означення. *Wikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Означення

173. Окрема думка (спільна) суддів Великої Палати Верховного Суду Прокопенка О., Британчука В., Лященка Н., Ситніка О., Яновської О. на постанову від 8 листоп. 2018 р. у справі № 800/536/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78426375

174. Основи кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік від 1958 р. URL: https://flibusta.su/book/102803-osnovyi-ugolovnogo-sudoproizvodstva-sssr-i-soyuznyih-respublik-1958-g/

175. Павлишин А. А., Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування «достатня підстава»: тлумачення Верховного суду США та національна практика застосування. *Правова позиція*. 2018. № 1 (20). С. 103–110.

176. Палюх А. І. Обґрунтування застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law. Series «Law».* 2018. Vol. 19. С. 214–220.

177. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.

178. Пашкевич П. Ф. Объективная истина в уголовном судопроизводстве М. : Госюриздат, 1961. 69 с.

179. Пелюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 206 с.

180. Перевірка законності і обґрунтованості вироків / за ред. А. Я. Светлова, Г. І. Чангулі. Київ : Наук. думка, 1991. 238 с.

181. Перепелюк А. М. Принципи та вимоги права як основоположні засади правозастосовчої діяльності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 245–249.

182. Перлов И. Д. Приговор в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1960. 263 с.

183. Погорецький М. А., Міцкан О. А. Стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 3. С. 31–42. DOI: https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/31-42

184. Погорецький М. А., Міцкан О. А. Стандарт доказування «обґрунтована підозра» у практиці Європейського суду з прав людини: вплив на вітчизняну правозастосовну практику. *Вісник кримінального судочинства.* 2019. № 1. С. 37–49.

185. Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання. *Право України*. 2009. № 2. С. 29–36.

186. Погорецький М., Міцкан О. Обґрунтована підозра: непізнаний феномен українського кримінального процесу. *Protocol.ua.* URL: https://protocol.ua/ru/ob_runtovana_pidozra_nepiznaniy_fenomen_ukrainskogo_kriminalnogo_protses

187. Пожар В. Г. Щодо обґрунтованості та вмотивованості судового рішення. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 18 трав. 2018 р.). Одеса : Гельветика, 2018. С. 297–300.

188. Полюхович О. І. Проблемні питання судового розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2016. № 41 (2). С. 172–176.

189. Пономаренко Д. Обґрунтованість підозри – міф? *Liga.net*. 2016. URL: https://blog.liga.net/user/ponomarenko/article/21775

190. Посібник зі ст. 6 Конвенції. Право на справедливий суд (цивільна частина). *Рада Європи. Європейський суд з прав людини*. 2025. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_6_civil_ukr

191. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 листоп. 2018 р. Справа № 800/536/17. Провадження № 11-589сап18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78327083

192. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 груд. 2021 р. Справа № 11-164сап21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102267672?fbclid=IwAR0fw4-RtfA0mpEao70NycSbkWVnHb9WpzREdYUAIhX5xwyJXevcW_bzWmw

193. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 14 лют. 2023 р. Справа № 380/18653/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108969359

194. Постановления Пленума Верховного суда УССР. Собрание постановлений Пленума Верховного Суда СССР, 1924–1977 / упоряд.: Л. Г. Алексєєва, С. Г. Банніков. М. : Ізвестія, 1980. 320 с.

195. Постанова Пленуму Верховного Суду «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» від 25 квіт. 2003 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-03#Text

196. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення кримінального судочинства» від 5 лют. 2018 р. № 7547. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63408

197. Правова доктрина України : у 5 т. / [Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.] ; за заг. ред. Ю. П. Битяка. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Публічно-правова доктрина України. 864 с.

198. Прилуцький П. В. Поняття і види істини в кримінальному судочинстві. *Право України*. 2003. № 6. С. 14–15.

199. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3477-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text

200. Процессуальные акты предварительного расследования / под ред. С. В. Бородина. Казань : Казан. гос. ун-т, 1989. 118 с.

201. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею як причина ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень під час здійснення судового контролю. *Адвокатське об'єднання «Баррістерс».* 2026. URL: https://barristers.org.ua/articles/otsinka_dokaziv_slidchim_suddeyu

202. Советский уголовный процесс / под ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошового. 2-е издание, дополн. Киев : Высшая шк., 1983. 439 с.

203. Советский уголовный процесс. Особенная часть. Саратов : Саратов. ун-т, 1967. 245 с.

204. Советский уголовный процесс / [Г. М. Агеева, Л. М. Гусев, П. М. Давидов и др.] ; под ред. Л. М. Карнеева, П. А. Лупинской, І. В. Тырычева. М. : Юрид. лит., 1980. 568 с.

205. Советский уголовный процесс: учеб. пособие. 2-е из., испр и дополн. / под ред. И. В. Тырычева. М., 1988. 292 с.

206. Советский уголовный процесс : учебник. для ВУЗ МВС СССР / под ред. С. В. Бородина. М., 1982. 422 с.

207. Ратушна Б. Стандарт доказування як критерій достовірності результату судового пізнання. *Право України*. 2012. № 6. С. 282–291.

208. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17 листоп. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text

209. Ривлин А. Л. Законность, обоснованность, истинность в уголовном судопроизводстве и их взаимосвязь. *Правоведение*. 1969. № 2. С. 98–101.

210. Ривлин А. Л. Законность и обоснованность судебного приговора. *Советское государство и право*. 1957. № 7. С. 114–118.

211. Ривлин А. Л. Пересмотр приговоров в СССР. М. : Госюриздат, 1958. 308 с.

212. Рішення Європейський суд з прав людини у справі «Ратушна проти України» від 2 груд. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_821#Text

213. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора) від 30 січ. 2003 р. № 3-рп/2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text

214. Рішення Європейський суд з прав людини у справі «Проніна проти України» від 18 лип. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_096#Text

215. Рішення Європейський суд з прав людини у справі «Серявін та інші проти України» від 10 лют. 2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_672#Text

216. Рудик П. А. Основні міжнародно-правові та європейські стандарти у сфері правосуддя та їх вплив на забезпечення єдності судової практики. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 74–80.

217. Савенко М. Є. Апеляційне оскарження та перегляд ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2020. 269 с.

218. Савкін О. Проблема встановлення істини під час здійснення кримінального провадження. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. № 1 (25). С. 162–170.

219. Савчук М. А., Шапарь А. О. Обґрунтованість підозри як умова застосування заходів забезпечення кримінального провадження. *Правовий часопис Донбасу.* 2021. № 2 (75). С. 167–174.

220. Сергейко П. Н. Законность, обоснованность и справедливость судебных актов. Краснодар, 1974. 191 с.

221. Сергєєва Д. Б. Дотримання верховенства права при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 92. Ч. 5. С. 383–393. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.5.50

222. Сергєєва Д. Б. Проблемні питання постановлення ухвал про проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2014. № 1. С. 177–186.

223. Сізінцова Ю. Ю. Докази у кримінальному процесі: теоретичний аспект та практичне значення в процесі правозастосування : навч. посіб. Київ : Дакор, 2010. 128 с.

224. Скорейко В. В. Когнітивна оцінка доказів судом (на прикладі впливу недопустимих доказів на формування внутрішнього переконання суддів). *Наукові записки. Серія «Право»*. 2023. Вип. 14. С. 198–203.

225. Слюсарчук Х. Р. Стандарт доказування в кримінальному провадженні: яка його ідея? *Порівняльно-аналітично право.* 2025. № 3. С. 219–223.

226. Слюсарчук Х. Р. Стандарти доказування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 258 с.

227. Смірнов О. С. Обшук у кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 250 с.

228. Снігур М. Стандарт доведення «поза розумним сумнівом» у кримінальному проваджені: аналіз національного та міжнародного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».*

2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 287–291. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.44

229. Советский уголовный процесс / под ред. Д. С. Карева. М. : Юрид. лит., 1968. 566 с.

230. Советский уголовный процесс : учеб. для сред. спец. учеб. заведений / К. Ф. Гуценко, П. Ф. Пашкевич, Б. А. Протченко. М. : Юрид. лит., 1986. 301 с.

231. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.

232. Стоянов М. М. До питання визначення властивостей доказів у кримінальному процесі. *Актуальні проблеми держави і права.* 2008. Вип. 44. С. 208–213.

233. Стоянов М. М. Щодо питання визнання доказів недопустимими під час розгляду слідчим суддею клопотання про застосування запобіжних заходів. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства :* матеріали Всеукр. наук.-практ. конфер., присвяч. до 70-річчя д.ю.н., проф. Ю. П. Аленіна (Одеса, 21 квіт. 2017 р.). Одеса : Юрид. літ., 2017. С. 158–160.

234. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. М. : Изд. АН СССР, 1958. С. 440–451.

235. Строгович М. С. Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе. М. : АН СССР, 1955. 384 с.

236. Строгович М. С. Проверка законности и обоснованности судебных приговоров. М., 1956. 143 с.

237. Судові рішення. URL: http://nkkep.com/wp-content/uploads/2020/12/P-4142-Kry-minal-ny-j-protses-15.12.pdf

238. Сухачова І. Міжнародний стандарт доказування «обґрунтована підозра» в реалізації прокурором функції обвинувачення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 4. С. 275–280. DOI: 10.31733/2078-3566-2020-4-275-280

239. Сухов Ю. М., Резнікова Г. Оцінка доказів і безпосереднє дослідження їх джерел слідчим суддею. *Юрист&Закон*. 2021. № 19. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA014748

240. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія / за ред. В. В. Луцик, В. І. Самарін. Харків : Право, 2018. 792 с.

241. Сырых В. М. Методы измерения при обобщении судебной практики. *Труды Всесоюзного научно-исследовательского института советского законодательства*. 1975. Вып. 2. С. 60–65.

242. Тагієв С. Процесуальні дії слідчого судді при наданні дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Слово Національної школи суддів України.* 2013. № 4. С. 145–155.

243. Тадевосян В. С. К вопросу об установлении материальной истины в советском процессе. *Советское государство и право*. 1948. № 6. С. 65–72.

244. Тайлієва Х. Р. Обґрунтованість деяких підсумкових рішень суду першої інстанції. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică*. 2015. № 5/1(15). С. 119–121.

245. Татаров О. Ю. Проблеми повідомлення про підозру та шляхи їх вирішення. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2014. № 4. С. 179–186.

246. Татаров О. Ю., Мірковець Д. М. Повідомлення про підозру: проблеми кримінальної процесуальної регламентації. *Митна справа*. 2015. № 1 (97). Ч. 2. Кн. 2. С. 265–271.

247. Телешецький О. І. Оскарження повідомлення про підозру: передумови ефективного захисту. *Femida.ua*. 2026. URL: https://femida.ua/news/oskarzhennya-povidomlennya-pro-pidozru-peredumovy-efektyvnogo-zahystu/

248. Тепак С. Я. Сутність достовірності доказів як їх процесуальної властивості у кримінальному провадженні: доктринальні підходи і судова практика. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 270–278. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.40

249. Тертишник В. Істина «поза розумним сумнівом»: проблеми та колізії доказового права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 1. С. 116–120.

250. Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі : монографія. Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. 404 с.

251. Тертишник В. М. Кримінальний процес. Харків : АРСІС, ЛТД, 1997. 527 с.

252. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України : підручник. 5-те вид., доповн. і переробл. Київ : А.С.К, 2007. 848 с.

253. Ткачук А. Внутрішнє переконання судді як метод і результат оцінки доказів у цивільному процесі. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 43–47.

254. Торбас О. Роль слідчого судді в процесі оцінки доказів у кримінальному провадженні. *Підприємство, господарство і право*. 2020. Вип. 5. С. 309–312. DOI: https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.5.54

255. Трусов А. И. Основы теории судебных доказательств. М. : Госюриздат, 1960. 176 с.

256. Туманянц А. Р. Окремі проблеми реалізації права на оскарження повідомлення про підозру. *Право і суспільство*. 2019. № 5. Ч. 2. С. 167–172.

257. Туманянц А. Р. Слідчий суддя як суб’єкт кримінального процесуального доказування. *Pravna veda a prax: vyzvy modernych europskych procesov* (27–28 novembra 2015). С. 163–165. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/30bb31f6-ecf8-479b-8451-a28ed0f57533/content

258. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України : підручник. Київ : Паливода А. В., 2007. 352 с.

259. Удалова Л. Д., Савицький Д. О., Рожнова В. В., Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі. Київ : Центр учб. літ., 2015. 176 с.

260. Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку КПК України, який набрав чинності з 20 листопада 2012 року. *Харківський апеляційний суд.* URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/criminal11

261. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 12 січ. 2022 р. Справа № 991/8424/21. Провадження № 11-сс/991/23/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102813891

262. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 19 груд. 2024 р. Справа № 991/11817/24. Провадження № 11-сс/991/902/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/124194630

263. Ухвала Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 23 черв. 2022 р. Справа № 991/1671/22. Провадження № 11-сс/991/197/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104892443

264. Ухвала Бабушкінського районного суду міста Дніпропетровська від 18 листоп. 2023 р. Справа № 932/10384/23. Провадження № 1-кс/932/4207/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115121573

265. Ухвала Вищого антикорупційного суду України від 16 груд. 2021 р. Справа № 991/8424/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102111927

266. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 6 лип. 2022 р. Справа № 279/2142/22. Провадження № 11-сс/4805/242/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105194158

267. Ухвала Житомирського апеляційного суду від 28 берез. 2022 р. Справа № 289/2457/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103822220

268. Ухвала Київського апеляційного суду від 2 черв. 2022 р. Справа № 757/65164/21-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104715739

269. Ухвала Київського апеляційного суду від 3 верес. 2020 р. Справа № 752/21287/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91335958

270. Ухвала Київського апеляційного суду від 8 груд. 2022 р. Справа № 761/21614/22. Провадження № 11-сс/824/4544/2022. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107898182

271. Ухвала Львівського апеляційного суду від 13 лип. 2022 р. Справа № 463/1712/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/105255572

272. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 10 черв. 2020 р. Справа № 757/66517/19-к. Провадження № 1-кс-6233/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/89821652

273. Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 29 груд. 2019 р. Справа № 757/42680/19-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86643599

274. Ухвала Подільського міськрайонного суду Одеської області від 21 листоп. 2025 р. Справа № 505/4077/25. Провадження № 1-кс/505/1492/2025. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/131935635

275. Ухвала слідчого судді Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 5 лип. 2018 р. Справа № 200/10543/18. Провадження № 1-кс/200/6597/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/75788915

276. Ухвала слідчого судді Броварського міськрайонного суду Київської області від 23 лют. 2022 р. Справа № 361/9004/21. Провадження № 1-кс/361/233/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104050825

277. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 21 листоп. 2024 р. Справа № 991/11817/24. Провадження № 1-кс/991/11881/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123355499

278. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 23 лип. 2024 р. Справа № 991/5889/24. Провадження № 1-кс/991/5922/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/120659318

279. Ухвала слідчого судді Вищого антикорупційного суду від 23 лип. 2024 р. Справа № 991/5889/24. Провадження № 1-кс/991/5922/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/121340528

280. Ухвала слідчого судді Галицького районного суду Івано-Франківської області від 24 черв. 2019 р. Справа № 341/1115/19. Провадження № 1-кс/341/292/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82572719

281. Ухвала слідчого судді Голосіївського районного суду м. Києва від 25 січ. 2022 р. Справа № 752/11819/20. Провадження № 1-кс/752/152/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103472686

282. Ухвала слідчого судді Деснянського районного суду м. Чернігова від 9 лип. 2021 р. Справа № 750/7558/19. Провадження № 1-кс/750/2001/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/98230176

283. Ухвала слідчого судді Добровеличківського районного суду Кіровоградської області від 13 груд. 2022 р. Справа № 387/684/22. Провадження № 1-кс/387/182/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107960041

284. Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 2 квіт. 2020 р. Справа № 591/7348/19. Провадження № 1-кс/591/926/20. *Єдиний*

державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88565084

285. Ухвала слідчого судді Зарічного районного суду м. Суми від 16 лип. 2020 р. Справа № 591/4196/20. Провадження № 1-кс/591/2023/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/90427452

286. Ухвала слідчого судді Київського районного суду м. Одеси від 3 черв. 2019 р. Справа № 520/12231/19. Провадження № 1-кс/520/6499/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/82713025

287. Ухвала слідчого судді Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 23 жовт. 2019 р. Справа № 178/1669/19. Провадження № 1-кс/178/963/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/85119695

288. Ухвала слідчого судді Ленінського районного суду м. Кіровограда від 4 груд. 2019 р. Справа № 405/8537/19. Провадження № 1-кс/405/4701/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86303403

289. Ухвала слідчого судді Оболонського районного суду м. Києва від 3 листоп. 2022 р. Справа № 756/9807/22. Провадження № 1-кс/756/1657/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107166259

290. Ухвала слідчого судді Оболонського районного суду м. Києва від 20 берез. 2023 р. Справа № 756/2267/23. Провадження № 1-кс/756/515/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109709296

291. Ухвала слідчого судді Оболонського районного суду м. Києва від 26 листоп. 2020 р. Справа № 756/14969/20. Провадження № 1-кс/756/2458/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93314151

292. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 13 груд. 2022 р. Справа № 757/31531/22-к. Провадження № 1-кс/28615/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108198170

293. Ухвала слідчого судді Печерського районного суду м. Києва від 27 груд. 2022 р. Справа № 757/33668/22-к. Провадження № 1-кс-30322/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108465277

294. Ухвала слідчого судді Подільського районного суду м. Києва від 5 лют. 2019 р. Справа № 758/1101/19. Провадження № 1-кс/758/543/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/86644612

295. Ухвала слідчого судді Сарненського районного суду Рівненської області від 13 січ. 2022 р. Справа № 572/2957/21. Провадження № 1-кс/572/15/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102598806

296. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 21 верес. 2021 р. Справа № 759/19690/21. Провадження № 1-кс/759/7170/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99823432

297. Ухвала слідчого судді Святошинського районного суду м. Києва від 14 берез. 2019 р. Справа № 759/4471/19. Провадження № 1-кс/759/1521/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/80450230

298. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 2 верес. 2020 р. Справа № 761/25375/20. Провадження № 1-кс/761/15862/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91350890

299. Ухвала Сумського апеляційного суду від 9 листоп. 2022 р. Справа № 592/5591/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107433103

300. Ухвала Франківського районного суду м. Львова від 28 квіт. 2021 р. Справа № 465/1642/21. Провадження № 1-кс/465/1015/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/96611844

301. Ухвала Харківського апеляційного суду від 27 лют. 2020 р. Справа № 628/2004/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/88167768

302. Ухвала Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу від 27 листоп. 2023 р. Справа № 216/4025/23. Провадження № 1-кс/216/3085/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/115330925

303. Ухвала Шевченківського районного суду міста Києва від 22 груд. 2023 р. Справа № 761/46577/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115872266

304. Федчишина В. В. Проблеми внутрішнього переконання під час оцінювання доказів у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Т. 30 (69). № 5. С. 219–222.

305. Фойницкий И. Я. Курс уголовного производства / под ред. А. В. Смирнова. СПб. : Альфа, 1996. Т. 2. 607 с.

306. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. 3-е изд. пересмотр. и доп. СПб., 1910. Т. 2. 573 с.

307. Фоміна Т. Г. Оцінка слідчим суддею, судом вагомості наявних доказів під час застосування запобіжних заходів: *Ukraine – EU. Innovations in Education, Technology, Business and Law: collection of international scientific papers.* Chernihiv : CNUT. 2018. С. 21–23.

308. Форостяний А. В. Надання слідчим суддею дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 361–365.

309. Фрейгант М. В. Оценка доказательств в советском уголовном процессе. *Ученные записки МЮИ НКЮ СССР*. 1941. Вып. 3. С. 33–34.

310. Хабло О. Ю. Обґрунтування підстав застосування запобіжних заходів: конвенційні стандарти та вітчизняна практика. *Право і суспільство.* 2020. № 4. С. 270–278. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.39

311. Ханін С. Г. Стандарти доказування в кримінальних провадженнях: практика ЄСПЛ. *Юридична газета*. 2023. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/standarti-dokazuvannya-v-kriminalnih-provadzhennyah-praktika-espl.html

312. Холондович І. І. Необґрунтованість підозри як одна з підстав її оскарження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2016. Вип. 40. Т. 3. С. 139–142.

313. Холондович І. І. Підстави оскарження повідомлення про підозру у кримінальному провадженні. *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2019. Вип. 5. Т. 2. С. 263–267. DOI: https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.5-2.47

314. Цуркан-Сайфуліна Ю. В., Бевцик А. В. Філософсько-правове осмислення верховенства права в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки».* 2025. Вип. 3. С. 7–12.

315. Чельцов М. А. Криминальный процесс. М. : Юрид. изд-во Мин-ва юстиции СССР, 1948. 621 с.

316. Черечукина Л. В. Судебный контроль за досудебным производством. Луганск : РИО ЛИВД, 1998. 124 с.

317. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2007. 211 с.

318. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 245 с.

319. Чупрікова І. Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 20 с.

320. Чучман О. І. Особливості оцінки достовірності доказів та її вплив на ухвалення процесуальних рішень слідчим суддею. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2022. № 55. С. 82–85.

321. Чучман О. І. Предмет доказування при здійсненні судового контролю у виді розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача чи прокурора під час досудового розслідування. *Право і суспільство.* 2022. № 3. С. 240–246. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.37

322. Шабаровський Б. В. Перевірка доказів у кримінальному процесі України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Острог, 2019. 237 с.

323. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2021. 533 с.

324. Шаренко С. Л. Проблемні питання здійснення судового контролю при оскарженні повідомлення про підозру. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2020. Вип. 40. С. 47–53.

325. Шерудило В. О. Судовий контроль під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов’язаних з втручанням у приватне спілкування. *Право і суспільство*. 2018. № 3. Ч. 2. С. 310–315.

326. Шило О., Капліна О. Обшук житла чи іншого володіння особи: проблеми правової регламентації. *Вісник Академії правових наук*. 2005. № 2 (41). 2005. С. 192–200.

327. Шульгін С. Достатність доказів як підстава прийняття процесуальних рішень слідчим та прокурором. *Право та державне управління.* 2019. № 2 (35). Т. 2. С. 109–116.

328. Шумилин С. Ф. Законность и обоснованность судебных решений, принимаемых в стадии предания суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1981. 208 с.

329. Яворська Л. Л. Проблемні аспекти здійснення обшуків і накладення арештів на майно у кримінальному процесі. *Право і суспільство.* 2025. № 1. С. 838–847.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директорка
ННІ «Юридичний інститут
Київського національного
економічного університету імені
Вадима Гетьмана»
_____ **Людмила КОЖУРА**
20 01 2026 р.

А К Т
про впровадження результатів дисертації Радзієвського Юрія Євгенійовича «Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях» у науково-дослідну діяльність Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

Комісія Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» у складі: доктора юридичних наук, професора О. В. Кузьменко (голова комісії); доктора юридичних наук, професора В. Г. Чорної; кандидата юридичних наук, доцента С. Ю. Задерейко, склала цей акт про те, що результати наукових досліджень Ю. Є. Радзієвського використовуються в науково-дослідній діяльності Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

Матеріали дисертації Радзієвського Юрія Євгенійовича були використані під час аналізу правових механізмів, що регулюють здійснення судового контролю у кримінальних провадженнях. Дослідження охоплює розвиток інституту обґрунтованості судових рішень в історичний ретроспективі, сутність і практичне значення такої властивості судового рішення, як обґрунтованість, міжнародний досвід обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що виносяться в результаті здійснення судового контролю, нормативно-правові акти, що визначають повноваження слідчих суддів під час здійснення судового контролю, в тому числі повноваження щодо оцінки слідчими суддями доказів на предмет належності, допустимості, достатності і достовірності, судову практику національних судів України та Європейського суду із захисту прав людини.

Окремим аспектом предмета дослідження виступає спростування автором штучного розподілу оцінки доказів на так звану попередню (розумну) і остаточну (повноцінну), який широко застосовується слідчими суддями під час здійснення судового контролю. Радзієвський Ю.Є. наголошує, що будь-яка усічена (обмежена) оцінка доказів є неприпустимою і неодмінно призводить до винесення необґрунтованих і несправедливих судових рішень.

Отримані в результаті дослідження положення, висновки та пропозиції відображені в опублікованих автором працях:

1. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею як причина ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень під час здійснення судового контролю. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т.3, № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353259 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.20.

2. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю.

Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №2. С. 1045-1052. URL: http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/328120 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.158

3. Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.110.

4. Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України: сучасний стан та шляхи забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2022. Вип. 60. С. 75–78. URL: https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=156 DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.16

5. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею під час здійснення судового контролю: міф або реальність?. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 464–466.

6. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 грудня 2025 р.). Київ, 2025. Т. 1. С. 145–148. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7547570f-0ac5-4d8d-8056-df1e8286f059/content

7. Радзієвський Ю. Є. Проблемні аспекти обґрунтованості рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України. Актуальні питання досудового розслідування: збірник тез круглого столу (28 квітня 2023 р., Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 21–23. URL: https://surl.li/jfjomt

8. Радзієвський Ю. Є. Практичні проблеми обґрунтування в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., м. Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 79-81. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf

Члени комісії: **Оксана КУЗЬМЕНКО**

Вікторія ЧОРНА

Світлана ЗАДЕРЕЙКО

20 січня 2026 р.

ДОДАТОК Б

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директорка
ННІ «Юридичний інститут
Київського національного
економічного університету імені
Вадима Гетьмана»
Людмила КОЖУРА
20 . 01 2026 р.

А К Т
про впровадження результатів дисертації Радзієвського Юрія Євгенійовича «Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях» у навчальний процес Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»

Комісія Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана» у складі: доктора юридичних наук, професора О. В. Кузьменко (голова комісії); доктора юридичних наук, професора В. Г. Чорної; кандидата юридичних наук, доцента С. Ю. Задерейко, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Ю. Є. Радзієвського «Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях» впроваджені у навчальний процес Навчально-наукового інституту «Юридичний інститут Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана».

Матеріали дисертації Радзієвського Юрія Євгенійовича можуть застосовуватися у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із студентами з навчальної дисципліни «Кримінальний процес України».

За результатами використання у навчальному процесі підтверджено належний теоретичний і навчально-методичний рівень, доступність і доцільність у використанні в навчальному процесі наукових публікацій, в яких відображені результати дисертаційного дослідження Радзієвського Юрія Євгенійовича, а саме:

1. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею як причина ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень під час здійснення судового контролю. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т.3, № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353259 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.20.
2. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №2. С. 1045-1052. URL: https://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/328120
3. Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.110.
4. Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України: сучасний стан та шляхи забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2022. Вип. 60. С. 75–78. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.16.

5. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею під час здійснення судового контролю: міф або реальність?. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 464–466.

6. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 грудня 2025 р.). Київ, 2025. Т. 1. С. 145–148. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7547570f-0ac5-4d8d-8056-df1e8286f059/content

7. Радзієвський Ю. Є. Проблемні аспекти обґрунтованості рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України. Актуальні питання досудового розслідування: збірник тез круглого столу (28 квітня 2023 р., Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 21–23. URL: https://surl.li/jfjomt

8. Радзієвський Ю. Є. Практичні проблеми обґрунтування в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., м. Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 79-81. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf

Члени комісії: **Оксана КУЗЬМЕНКО**

Вікторія ЧОРНА

Світлана ЗАДЕРЕЙКО

20 січня **2026 р.**

ДОДАТОК В

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчальної роботи
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор
_____ Галина УЛЬЯНОВА
_____ 2026 р.

А К Т
про впровадження результатів дисертації Радзієвського Юрія Євгенійовича «Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях» у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія Національного університету «Одеська юридична академія» у складі: Л.В. Кузнецової; доктора юридичних наук, професора О.О. Торбаса; доктора юридичних наук, професора Д.М. Цехана, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Ю. Є. Радзієвського «Обґрунтованість процесуальних рішень слідчого судді у кримінальних провадженнях» впроваджені у навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія».

Матеріали дисертації Радзієвського Юрія Євгенійовича можуть застосовуватися у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із студентами з навчальної дисципліни «Кримінальний процес», «Оперативно-розшукова діяльність».

За результатами використання у навчальному процесі підтверджено належний теоретичний і навчально-методичний рівень, доступність і доцільність у використанні в навчальному процесі наукових публікацій, в яких відображені результати дисертаційного дослідження Радзієвського Юрія Євгенійовича, а саме:

1. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею як причина ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень під час здійснення судового контролю. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т.3, № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353259 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.20.

2. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. №2. С. 1045-1052. URL: https://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/328120

3. Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.110.

4. Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України: сучасний стан та шляхи забезпечення. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2022. Вип. 60. С. 75–78. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.16.

5. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею під час здійснення судового контролю: міф або реальність?. Актуальні питання судової

експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 464–466.

6. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 грудня 2025 р.). Київ, 2025. Т. 1. С. 145–148. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7547570f-0ac5-4d8d-8056-df1e8286f059/content

7. Радзієвський Ю. Є. Проблемні аспекти обґрунтованості рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України. Актуальні питання досудового розслідування: збірник тез круглого столу (28 квітня 2023 р., Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 21–23. URL: https://surl.li/jfjomt

8. Радзієвський Ю. Є. Практичні проблеми обґрунтування в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., м. Кривий Ріг). Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 79-81. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf

Члени комісії: **Людмила КУЗНЕЦОВА**

Олександр ТОРБАС

Дмитро ЦЕХАН

17 02 **2026 р.**

ДОДАТОК Г

ПРОПОЗИЦІЇ

щодо внесення змін і доповнень до
Кримінального процесуального кодексу України

До Кримінального процесуального кодексу України пропонується внести такі зміни і доповнення:

1. У ст. 132 КПК України:

доповнити ч. 3 (і) ст. 132 КПК України наступного змісту:

«3 (і). При встановленні існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження, слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення».

2. У ст. 234 КПК України:

доповнити ст. 234 КПК України ч. 5 (1) наступного змісту:

«5 (1). При розгляді клопотання про обшук слідчий суддя має встановити, що було вчинено кримінальне правопорушення.

При цьому, слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення».

3. У ст. 248 КПК України:

доповнити ст. 248 КПК України ч. 3 (1) наступного змісту:

«3 (1). При розгляді клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії слідчий суддя має встановити, що було вчинено кримінальне правопорушення відповідного ступеня тяжкості.

При цьому, слідчий суддя зобов'язаний дослідити всі обставини кримінального провадження, та, керуючись законом, оцінити кожний доказ з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення».

4. У ст. 303 КПК України:

доповнити п. 10) ч. 1 ст. 303 КПК України ч. 2 наступного змісту:

«10) Слідчий суддя зобов'язаний постановити ухвалу про скасування письмового повідомлення про підозру в разі, якщо після дослідженні всіх обставин кримінального провадження та оцінки кожного доказу з позиції належності, допустимості, достовірності, а сукупності зібраних доказів – з позиції достатності та взаємозв'язку, він прийде до висновку, що був порушений процесуальний порядок вручення підозри або підозра є необґрунтованою».

ДОДАТОК Д

УЗАГАЛЬНЕНІ ВІДОМОСТІ

за результатами проведеного анкетування 90 слідчих

Слідчі	**Кількісні показники**	
Запитання	**Всього осіб**	**У %**
1. Чи трапляються у Вашій практиці випадки ухвалення слідчим суддею рішень без належного дослідження матеріалів клопотання?		
Так	46	51,1%
Ні	44	48,9%
Важко відповісти	0	0%
2. Чи потрібно врегулювати на законодавчому рівні обов'язок слідчого судді здійснювати оцінку доказів при ухваленні процесуальних рішень?		
Так	36	40%
Ні	51	56,7%
Важко відповісти	3	3,3%
3. Чи вбачається необхідним закріпити у кримінальному процесуальному законі визначення поняття обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді?		
Так	30	33,3%
Ні	58	64,5%
Важко відповісти	2	2,2%
4. Чи варто унормувати критерії обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді?		
Так	34	37,8%
Ні	52	57,8%
Важко відповісти	4	4,4%
5. Чи необхідно передбачити у процесуальних нормах обов'язкове мотивування рішень слідчого судді із посиланням на дослідження та оцінку конкретних доказів?		
Так	42	46,7%
Ні	45	50%
Важко відповісти	3	3,3%
6. Чи доцільно законодавчо визначити межі повноважень слідчого судді щодо дослідження доказів?		
Так	41	45,6%
Ні	49	54,4%
Важко відповісти	0	0%
7. Чи є необхідність передбачити відповідальність за ухвалення необґрунтованих процесуальних рішень слідчим суддею?		
Так	33	36,7%
Ні	57	63,3%
Важко відповісти	0	0%
8. Чи варто унормувати обов'язок слідчого судді встановлювати фактичні обставини справи у межах розгляду клопотання?		

Так	30	33,3%
Ні	60	66,7%
Важко відповісти	0	0%
9. Чи необхідно передбачити у КПК України вимогу щодо перевірки достовірності доказів при ухваленні кожного процесуального рішення слідчим суддею?		
Так	29	32,2%
Ні	61	67,8%
Важко відповісти	0	0%
10. Чи доцільно слідчому судді при ухваленні процесуальних рішень спиратися на різні стандарти доказування (зокрема «обґрунтована підозра», «розумна підозра» тощо), не обмежуючись виключно стандартом «достатніх підстав»?		
Так	21	23,3%
Ні	69	76,7%
Важко відповісти	0	0%
11. Чи доцільно при вирішенні питання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії зобов'язати слідчого суддю оцінювати кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності?		
Так	19	21,1%
Ні	71	78,9%
Важко відповісти	0	0%
12. Чи доцільно при розгляді клопотання про надання дозволу на проведення обшуку зобов'язати слідчого суддю оцінювати кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності?		
Так	20	22,2%
Ні	70	77,8%
Важко відповісти	0	0%
13. Чи призводить недостатня обґрунтованість рішень слідчого судді до порушення прав і свобод учасників кримінального провадження?		
Так	37	41,1%
Ні	53	58,9%
Важко відповісти	0	0%
14. Чи вважаєте Ви, що підвищення вимог до обґрунтованості судових рішень сприятиме ефективності досудового розслідування?		
Так	38	42,2%
Ні	52	57,8%
Важко відповісти	0	0%

ДОДАТОК Е

УЗАГАЛЬНЕНІ ВІДОМОСТІ

за результатами проведеного анкетування 50 адвокатів

Слідчі	Кількісні показники	
Запитання	Всього осіб	У %
1. Чи трапляються у Вашій практиці випадки ухвалення слідчим суддею рішень без належного дослідження матеріалів клопотання?		
Так	44	88%
Ні	6	12%
Важко відповісти	0	0%
2. Чи потрібно врегулювати на законодавчому рівні обов'язок слідчого судді здійснювати оцінку доказів при ухваленні процесуальних рішень?		
Так	45	90%
Ні	5	10%
Важко відповісти	0	0%
3. Чи вбачається необхідним закріпити у кримінальному процесуальному законі визначення поняття обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді?		
Так	38	76%
Ні	12	24%
Важко відповісти	0	0%
4. Чи варто унормувати критерії обґрунтованості процесуальних рішень слідчого судді?		
Так	37	74%
Ні	13	26%
Важко відповісти	0	0%
5. Чи необхідно передбачити у процесуальних нормах обов'язкове мотивування рішень слідчого судді із посиланням на дослідження та оцінку конкретних доказів?		
Так	35	70%
Ні	15	30%
Важко відповісти	0	0%
6. Чи доцільно законодавчо визначити межі повноважень слідчого судді щодо дослідження доказів?		
Так	43	86%
Ні	7	14%
Важко відповісти	0	0%
7. Чи є необхідність передбачити відповідальність за ухвалення необґрунтованих процесуальних рішень слідчим суддею?		
Так	28	56%
Ні	22	44%
Важко відповісти	0	0%
8. Чи варто унормувати обов'язок слідчого судді встановлювати фактичні обставини справи у межах розгляду клопотання?		

Так	44	88%
Ні	6	12%
Важко відповісти	0	0%
9. Чи необхідно передбачити у КПК України вимогу щодо перевірки достовірності доказів при ухваленні кожного процесуального рішення слідчим суддею?		
Так	42	84%
Ні	8	6%
Важко відповісти	0	0%
10. Чи доцільно слідчому судді при ухваленні процесуальних рішень спиратися на різні стандарти доказування (зокрема «обґрунтована підозра», «розумна підозра» тощо), не обмежуючись виключно стандартом «достатніх підстав»?		
Так	39	78%
Ні	11	22%
Важко відповісти	0	0%
11. Чи доцільно при вирішенні питання про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії зобов'язати слідчого суддю оцінювати кожен доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення?		
Так	46	92%
Ні	4	8%
Важко відповісти	0	0%
12. Чи доцільно при розгляді клопотання про надання дозволу на проведення обшуку зобов'язати слідчого суддю оцінювати кожен доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності та достатності?		
Так	47	94%
Ні	3	6%
Важко відповісти	0	0%
13. Чи призводить недостатня обґрунтованість рішень слідчого судді до порушення прав і свобод учасників кримінального провадження?		
Так	46	92%
Ні	4	8%
Важко відповісти	0	0%
14. Чи вважаєте Ви, що підвищення вимог до обґрунтованості судових рішень сприятиме ефективності досудового розслідування?		
Так	40	80%
Ні	10	20%
Важко відповісти	0	0%

ДОДАТОК Є

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею як причина ухвалення необґрунтованих кримінальних процесуальних рішень під час здійснення судового контролю. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Т.3, № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/353259 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.20.

2. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. №2. С. 1045-1052. URL: https://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/328120

3. Радзієвський Ю. Є. Оцінка доказів при застосуванні слідчими суддями стандарту доказування «обґрунтована підозра». *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/300070 DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.110.

4. Радзієвський Ю. Є. Обґрунтованість рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України: сучасний стан та шляхи забезпечення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2022. Вип. 60. С. 75–78. DOI: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.60.16.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Радзієвський Ю. Є. Попередня (розумна) оцінка доказів слідчим суддею під час здійснення судового контролю: міф або реальність?. *Актуальні*

питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 464–466.

6. Радзієвський Ю. Є. Європейські стандарти обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, що ухвалюються за результатами здійснення судового контролю. *Антикримінальна політика України: у пошуках оптимальної моделі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 грудня 2025 р.).* Київ, 2025. Т. 1. С. 145–148. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7547570f-0ac5-4d8d-8056-df1e8286f059/content

7. Радзієвський Ю. Є. Проблемні аспекти обґрунтованості рішень слідчих суддів у кримінальному процесі України. *Актуальні питання досудового розслідування: збірник тез круглого столу (28 квітня 2023 р., Кривий Ріг).* Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 21–23. URL: https://surl.li/jfjomt

8. Радзієвський Ю. Є. Практичні проблеми обґрунтування в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України. *Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів : збірник тез VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 травня 2023 р., м. Кривий Ріг).* Донецький державний університет внутрішніх справ, Криворізький навчально-науковий інститут. Кривий Ріг, 2023. С. 79-81. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/10/zbirnyk-tez.pdf